

ЗМІСТ

Держава і освіта

Круглий стіл

Леонід Кучма. Крім констатації, потрібні реальні пропозиції	5
Василь Кремень. Перспективи розвитку освіти на 25 років	9
Юрій Юхновський. Освіта і будівництво української держави	15
Олександр Омельченко. Повинен бути єдиний пріоритет	18
Тамара Прошкуратова. Маю наказ учителів	20
Олександра Савченко. Гарні закони ще не стали керівництвом до дії	22
Юрій Яцина. Учителем школа стоїть, а школою держава	24
Ольга Драгомирецька. Щоб не зникла унікальна система позашкільної освіти	26
Людмила Юрчук. Освіта дорослих — дуже серйозна річ	27
Віктор Андрущенко. Пропозиції делегатів і учасників II З'їзду	28
Пропозиції регіонів	29
Звернення делегатів Другого Всеукраїнського з'їзду працівників освіти до керівництва держави та громадськості України	35

Інноваційна школа

Які завдання школи вирішує Інтернет	38
Олексій Виговський. Діяльність талановитої особистості: загальні особливості	42
Ніна Федорова. Експериментальна школа — полігон для інновацій	50
Інноваційний простір м. Миколаєва	57

Педагогіка школи

Анатолій Сологуб. Організація індивідуально-групового навчання в сучасному ліцеї	64
Ігор Трухін. Знайомтесь: школа сімейного типу ...	71
Юрій Шукевич. Формування компетентності ліцеїста. Стратегія і тактика	80
Віталій Пилипчук. Адаптоване навчання на основі малих груп	84
Надія Островерхова. Технологія — органічна складова уроку	90
Галина Сагач. Філософсько-дидактичні проблеми сучасної риторики	95
Ольга Корніяка. Культура педагогічного спілкування — особлива турбота директора школи	98
Станіслав Страшко. Як засобами освіти зберегти здоров'я нації. Про медичну та валеологічну підготовку вчителів	104
Світлана Гавриленко, Ольга Молотова. Валеологія: здоров'я через освіту	105

ДИРЕКТОР

ШКОЛИ
ЛІЦЕЮ
ГІМНАЗІЇ

Науково-практичний журнал для керівників закладів освіти

Свідectво про державну реєстрацію
Серія КВ № 3826 від 22 листопада 1999 р.

ФАХОВЕ ВИДАННЯ З ПЕДАГОГІЧНИХ
ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК

Постанова Президії

БАК

УКРАЇНИ

№ 5 – 05/4 від 11 квітня 2001 року

Голова Редакційної ради

Василь КРЕМЕНЬ

Головний редактор

Ольга ВИГОВСЬКА

Відповідальний редактор

Тетяна ГОДЕЦЬКА

Літературний редактор

Олег БАКУН

Художній редактор

Олексій ВИГОВСЬКИЙ

Коректор

Леся МАКАРЕНКО

Адреса редакції

01033, Київ-33, а/с 116

E-mail: director@oldbank.com

© О. Виговська, ідея та концепція

© О. Виговський, дизайн та оформлення

© «Директор школи, ліцею, гімназії», 2001

© «Педагогічна думка», 2001

ЗАСНОВНИКИ

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ
НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М.П.ДРАГОМАНОВА
ВИДАВНИЦТВО
«ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Передплатні індекси:
22953
23974

Члени Редакційної ради

Ірина **БАРМАТОВА**
Іван **БЕХ**
Надія **БІБІК**
Людмила **ВАЩЕНКО**
Борис **ГАДЗЕЦЬКИЙ**
Володимир **ГОЛУБ**
Ірина **ГОРЕЦЬКА**
Микола **ГУЗИК**
Лідія **ДАНИЛЕНКО**
Євгенія **ДЕМЧЕНКО**
Петро **ДМИТРЕНКО**
Володимир **ДОВГОПОЛИЙ**
Олександра **ДУБОГАЙ**
Олександр **ДУСАВИЦЬКИЙ**
Борис **Д'ЯЧЕНКО**
Віктор **ЗАЙКА**
Ольга **ЗАЙЧЕНКО**
Іван **ЗЯЗЮН**
Людмила **КАЛІНІНА**
Созонт **КОВАЛЬ**
Олександр **КРАСНОГОЛОВЕЦЬ**
Руфіна **КРИЖАНІВСЬКА**
Юрій **КУЗНЕЦОВ**
Олександр **ЛЯШЕНКО**
Василь **МАДЗІГОН**
Сергій **МАКСИМЕНКО**
Юрій **МАЛЬОВАННИЙ**
Валентин **МОЛЯКО**
Віктор **ОГНЕВ'ЮК**
Іван **ОСАДЧИЙ**
Надія **ОСТРОВЕРХОВА**
Іван **ОХРИМЕНКО**
Оксана **ПЕЧУРА**
Валентин **РОМАНЕНКО**
Світлана **РУДАКІВСЬКА**
Олександра **САВЧЕНКО**
Володимир **СКИБА**
Марина **СОЛОВ'ЯНЧИК**
Анатолій **СОЛОГУБ**
Юрій **ТРОФІМОВ**
Геннадій **ФЕДОРОВ**
Георгій **ФІЛІПЧУК**
Василина **ХАЙРУЛІНА**
Наталія **ЧЕПЕЛЄВА**
Олена **ЧИНОК**
Микола **ШКІЛЬ**

Олексій Коновалов, Марина Герасимчук, Анатолій Чміль. Проблеми сталого розвитку людини і суспільства. Безпека життєдіяльності ... **109**

Управління школою

Іван Осадчий. Основні засади функціонування територіальних освітніх округів в сільській місцевості..... **118**
Тамара Деларт. Школа у державі..... **132**
Андрій Іванко. Невідомі факти з життя директора Богданівської школи Івана Ткаченка..... **136**
Що може зробити мер для освіти і суспільства?..... **141**

Економіка школи

Сергій Степаненко. Модель економіки освіти **148**
Всеволод Ніколаєв. Правові основи фінансування середньої освіти **150**
Людмила Ільєнко. Що таке благодійна організація і навіщо вона школі **155**

Ексклюзив

Григорій Науменко. Найближча перспектива ліцеїв і гімназій **160**
Інтерв'ю головного редактора журналу Ольги Виговської з заступником державного секретаря МОН України Григорієм Науменком **161**

Щоденник директора

Запитують директори
Як стати школою-лабораторією?..... **164**
Нормотворча робота МОН..... **164**
Гумор у житті директора школи
Тетяна Ракша. Перерваний політ або передбачення екстрасенса **166**
Алгоритм щасливого життя **167**
Алгоритм жіночості **168**
Наші ювіляри. **170**
Побажання читачам журналу **171**
Міжнародні та Всеукраїнські семінари й конференції в 2002 році **173**

ТОВАРИ І ПОСЛУГИ ДЛЯ ШКОЛИ

Шкільні меблі
НВП “Промінь” ..... **4-а сторінка обкладинки**
ЗАТ “Завод офісних та спеціальних меблів” **175**
ТОВ НВО “Брік” **176**
Шкільна форма
ТОВ “Легпром” **176**
Технічне обладнання та будівельні матеріали
Регіональний центр матеріально-технічних ресурсів та маркетингу **174**
Виставки навчальних закладів
Сучасна освіта в Україні – 2002 ..... **62**

ДЕРЖАВА І ОСВІТА

**КРУГЛИЙ СТІЛ:
ВІРТУАЛЬНЕ ЗАСІДАННЯ**
*Згуртуємо українську націю навколо
проблем освіти*

с.9

Матеріальне забезпечення освіти

с.15

Повинен бути єдиний пріоритет

с.18

**Бідний викладач, учитель —
це сором для держави**

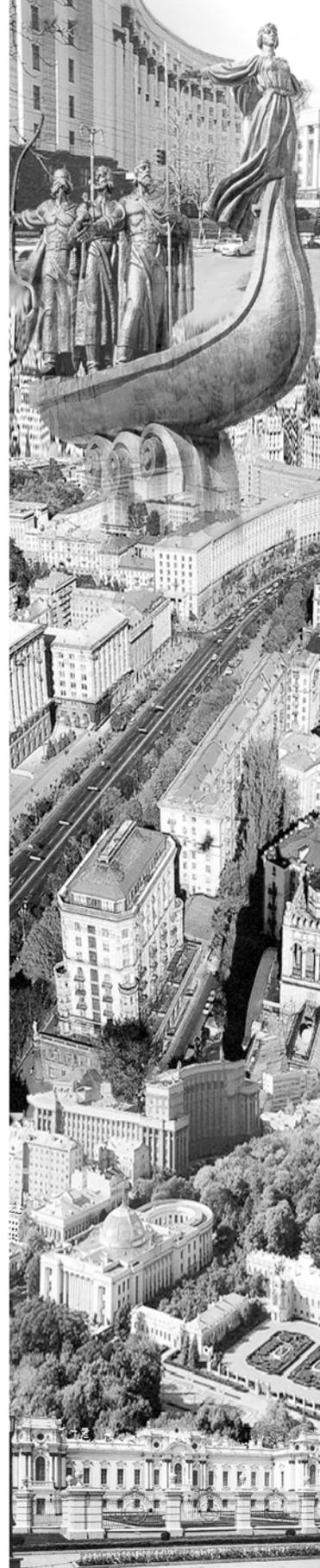
с.24

Доктрина: пропозиції регіонів

с.29

**Звернення освітян до керівництва держави
та громадськості України**

с.35

КРУГЛИЙ СТІЛ
віртуальне засідання

Леонід КУЧМА
*Крім констатації,
потрібні реальні
пропозиції*

**Олександр
ОМЕЛЬЧЕНКО**
*Повинен бути єдиний
пріоритет*

Василь КРЕМЕНЬ
*Перспективи розвитку
освіти на 25 років*

**Юрій
ЮХНОВСЬКИЙ**
*Освіта і будівництво
української держави*

**Тамара
ПРОШКУРАТОВА**
Маю наказ учителів...

**Олександра
САВЧЕНКО**
*Гарні закони ще не стали
керівництвом до дії*

Юрій ЯЦИНА
*Учителем школа
стоїть, а школою —
держава*

Людмила ЮРЧУК
*Освіта дорослих —
дуже серйозна річ*

**Ольга
ДРАГОМИРЕЦЬКА**
*Щоб не зникла
унікальна система
позашкільної освіти*

**Віктор
АНДРУЩЕНКО**
*Пропозиції делегатів
і учасників II з'їзду*

У виступах на Другому Всеукраїнському з'їзді працівників освіти у жовтні 2001 року делегати та запрошені порушили найболючіші питання освіти України: матеріальне забезпечення освіти, інформатизація освіти, освіта і будівництво української держави. Пропонуємо нашим читачам їхні роздуми, точки зору та пропозиції.

КРІМ КОНСТАТАЦІЇ, ПОТРІБНІ РЕАЛЬНІ ПРОПОЗИЦІЇ

Шановні делегати з'їзду, дорогі друзі!

За усталеною традицією на зібраннях такого роду належить насамперед і переважно говорити про ту велику роль, яку відіграє в суспільстві освіта, про нашу любов та шану до школи і педагогів. І не в останню чергу для того, щоб пом'якшити Ваші серця та відвести критику. Я почну свій виступ із привітання Вас, усіх, хто навчає і виховує молоде покоління.

На жаль, між намірами, зусиллями та практичними результатами у нас поки що великі розриви. Поза всіма розмовами про освіту як визначальну складову суспільного розвитку, вона ще не виведена де-факто на те місце, той рівень у системі державних пріоритетів, яких вимагає сучасна доба. Скажу відверто, я розраховував, що вже сама підготовка до з'їзду започаткує більш широку всеукраїнську розмову. Цього, на мій погляд, повною мірою не сталося.

І насамперед, через інертність, навіть скажу — байдужість тих, хто причетний до керівництва освітньою сферою: від районної ланки до Кабінету Міністрів. У даному разі, як і в багатьох інших ви-

падках, не виконує свого основного призначення педагогічна наука, при тому, що чисельність лише працівників Академії педагогічних наук зросла за останнє десятиліття приблизно втричі. Це не позначилось на її віддачі. Більш того, школа втрачає напрями, традиції, апробовані життям. Це тема для окремої серйозної розмови, причому не лише на з'їзді. Всі ми виходимо з того, що від нинішнього стану освіти, і особливо — від її майбутнього, вирішальною мірою залежить куди і як рухатиметься наша держава та суспільство, чого досягнуть на цьому шляху. Історичний досвід перекоонує: країни і народи, що переймалися цією сферою як головним рушієм свого поступу, вийшли на передові рубежі в економічному та соціальному розвитку, а в наш час актуальність цієї парадигми зростає на кілька порядків.

У постіндустріальну епоху з її стрімким науково-технологічним піднесенням, бурхливим приростом знань і технологічними проривами, з прискореною глобалізацією

**Леонід
КУЧМА**
Президент
України

всіх процесів освіченість, інтелект, творчий потенціал особистості стають **проектно продуктивною силою**, визначальною передумовою і наріжним каменем процесу цивілізації. Тільки високоосвічена людина здатна вільно орієнтуватися у реаліях і імперативах сучасного світу, гармонізувати з ними процес своєї самореалізації, забезпечуючи оптимальну віддачу для себе і суспільства. На активних системних і цілеспрямовано набутих знаннях базуються всі якісні прориви, в сукупності вони породили науково-технічну і технологічну революцію. Гостра і нагальна потреба у формуванні такого покоління диктує найголовніше завдання нашої освітньої системи в усіх її ланках, майже двомільйонного педагогічного загалу України. Усвідомлюючи потребу в Національній доктрині розвитку освіти і даючи доручення на її розробку, я застерігав урядовців, щоб це не був мертвонароджений проєкт, яких у нас не бракувало і не бракує.

Відтак конче важливо, щоб на з'їзді було зроблено високопрофесійну і **об'єктивну експертизу проєкту Доктрини**, кваліфікований тест на відповідність сьогоднішнім і завтрашнім вимогам, і щоб висловлені Вами думки були почуті й враховані, допомогли одержати дієздатну, співвіднесену з сучасністю та перспективою ідеологію реформування освіти, включення її у загальний процес демократичних, соціально-економічних та культурних трансформацій в Україні, чітко визначити ієрархію державних пріоритетів у цій сфері.

Шановне товариство, освіта, як жодна інша сфера, залежить від загального стану суспільства, віддзеркалює його і так само великою, якщо не вирішальною, мірою його визначає. Сьгодні вона повинна стати одним із тих потужних чинників, які працювали б на реалізацію цілого комплексу наших стратегічних завдань, на втілення в життя національних амбіцій.

Інтернаціоналізація процесу економічного розвитку, глобалізації водночас таїть у собі небезпеку невілювання національних, культурних, релігійних відмінностей держав і народів. Збе-

регти свою ідентичність, не відгортаючись водночас від світу — це дуже серйозний виклик нової доби. Знайти такий оптимум, забезпечити собі умови для гідного співіснування у динамічному і прагматичному жорсткому світі зможуть лише народи з високим рівнем національної свідомості, освіченості, налаштовані на постійний рух і самовдосконалення.

Поряд з іншими кроками на шляху відновлення дієздатності і стабільності управлінського апарату недавно введено інститут **державних секретарів** міністерств. Це, по-перше, відповідає поширеній у світі практиці, а, по-друге, — забезпечить професіоналізм, системність і наступність у роботі. Правда, ще не встигло висохнути чорнило на відповідному указі Президента, як дехто підняв крик навколо цього рішення і доніс свої емоції аж до Ради Європи. А мотив більш ніж очевидний: втрачається вплив на той самий адмінресурс, проти якого всі так завзято борються. Незважаючи ні на що, **лінія забезпечення професіоналізації і дієздатності кадрового корпусу** буде витримуватися і надалі. Це з особливою наполегливістю ставить на порядок денний проблеми підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців.

Але хоча наголосити: підвищення кваліфікації не зводиться до обзаведення кандидатськими чи докторськими дипломами. Незважаючи на застереження, похід чиновного люду за науковими ступеннями триває, бо ці люди добре засвоїли, що правового механізму захисту від бездарного епігонства чи прощовкування дисертацій, написаних іншими, — немає. Проте є ще моральний бік справи. Просто прикро дивитись, як серйозні, маститі вчені дозволяють ставити на одну дошку з собою спритників і невігласів у науці, у тому числі — педагогічній.

Я звертаюся до Вищої атестаційної комісії, до головуючого сьгодні Віктора Васильовича Скопенка, до фахових рад: **не можна своїми ж руками опускати рівень вітчизняної науки, сприяти девальвації наукового ступеня та профанації наукової діяльності.** Ця пробле-

ма лежить не лише у площині державної служби. Сьогодні вже фактично ввійшли у вжиток такі поняття як “старі” та “нові” доктори та кандидати наук. І порівняння, треба сказати, далеко не на користь останніх. Те ж саме все частіше можна почути стосовно професорів та доцентів. А додаймо до цього такий незрозумілий для мене — думаю, і для вас — феномен, як лавоподібний натиск на суспільство самопроголошених академій і самопризначених академіків.

У багатьох випадках це не більш ніж суміш пробивності і войовничого невігластва — не така вже безневинна, як може здатися на перший погляд. В очах суспільства відсуваються на задній план справжні вчені та педагоги і дискредитується вітчизняна наука загалом. Я свідомо загострюю цю тему, оскільки, на моє переконання, і на сьогоднішньому зібранні, і в усій практичній роботі має бути визначальною проблема науково-педагогічних кадрів. Її треба розв’язувати як у загальному плані, так і у суто освітній сфері, в першу чергу — у педагогічних вузах, там, де вчать тих, кому дали навчати інших.

Це добре, що їх кадровий досвід акомулює вітчизняний і зарубіжний досвід, і є зрілим у віковому вимірі. Але не можна не помічати **сповільнення природного процесу кадрового оновлення** факультетів і кафедр, а відтак порушення принципу зв’язку і наступності поколінь. Показово, що така тенденція не менш виражено прослідковується і на інших шаблях освітньої системи. Таким чином, проблема має наскрізний характер, а отже потребує комплексного і всеохоплюючого підходу до розв’язання, продуманих заходів, які б реально працювали і давали потрібний ефект. Тим часом, якщо судити з доповіді міністра, це завдання поки що не сприймається у цілісному вигляді, зводиться до окремих розрізнених складових, вирваних із загального контексту. Звісно, тема дуже не проста.

Суспільне визнання професії педагога не співвідноситься з матеріальною оцінкою його праці. Бідний викладач, учитель — це сором для держави. Урядо-

вим місцевим органам влади пора вже перейти від констатації цієї гіркої даності до енергійного подолання її. Хоча б із такою активністю, з якою обласні керівники добиваються відкриття у своїх регіонах нових навчальних закладів або підвищення статусу діючих, обіцяючи при цьому все: високу заробітну плату, житло, пристойну матеріальну базу.

Не менш актуальним, а якщо відверто, — то нервово-збуджувальним відгалуженням є **нові тенденції** у сфері освіти. Звичайно, модернізація суспільства неможлива без такої ж за глибиною модернізації сфери освіти. І поява недержавних закладів освіти, починаючи від дошкільного навчання, — це не власно український винахід, а відтворення світової практики. Інша річ, яких форм набуває цей процес, і як узгоджується з реальними можливостями держави та суспільства і завданнями, які вони здійснюють.

Відомі **дві основні моделі розвитку освіти**. Одна — англо-американської орієнтації, за якою освіта є особистою справою кожної людини, і сама її система належить до індустрії послуг. Саме ця орієнтація останнім часом виглядає для багатьох найбільш привабливою. Але, водночас, викликає чимало критики. Друга модель — німецько-російська, якій віддається перевага й у нас. Базується на державній відповідальності за освіту, доступна всім верствам та прошаркам населення, незалежно від їхнього економічного стану та соціального статусу. У цьому варіанті не менше, якщо не більше, привабливих сторін. Разом із тим, йому властива недостатність матеріальної бази освіти і, відповідно, погане впровадження нових технологій.

Практика постійно підтверджує: **освіті, яка жорстко регламентується державою, значно важче адаптуватися до динамічних суспільних змін**. Багато хто вказує, і не без підстав, на те, що зміна суспільного розуміння інституту освіти, і навіть частково віднесення її до розряду послуг з уведенням платного навчання, ставить нас перед певними ризиками і загрозами.

Це, по-перше, **зниження доступності освіти** з такими супутніми явищами, як диспропорція між попитом і пропозицією на освітньому і професійному ринках, перенасичення їх фахівцями одних профілів і послаблення уваги до інших. Скажімо, юристів нині в Україні готують 69 державних і 53 приватних вузи (маю на увазі не лише кількість, а й якість).

По-друге, **падіння рівня освіти**. Так, у недержавному секторі недостатня підготовка до вступу в вуз компенсується наявністю грошей.

По-третє, **диференціація за можливістю отримання освіти** як нове джерело конфліктів у суспільстві.

Я стою на тому, що запроваджуючи світовий досвід, ми не можемо перекладати функції держави на людину. Держава повинна гарантувати громадянам конституційне право на освіту і забезпечити її доступність кожному без будь-яких обмежень. **За винятком одного, коли немає достатніх знань**. Навколо цього вже виникло чимало спекуляцій. Мовляв, моя дитина позбавлена можливості одержати вищу освіту, а на запитання, як ця дитина закінчила школу, здебільшого — сором'язливе мовчання.

Вважаю, що **треба зберегти монополію держави на підготовку фахівців ряду профілів**, насамперед, медицини, юриспруденції. Пояснення з цього приводу, думаю, не потрібні.

Дедалі очевиднішою стає необхідність змін у підходах до становлення та розвитку **недержавних закладів**. На відміну від інших секторів, які виростають здебільшого через приватизацію на базі державної власності, приватні освітні інституції з'являються ніби "збоку", їх входження в освітню систему відбувається за рахунок яскравих вивісок та гасел; інколи — це тривіальне шахрайство у яскравій упаковці. Ті, хто піймався на цю приманку, нерідко виявляються ошуканими, а в результаті страждає держава, отримуючи «липових» спеціалістів.

Поряд із посиленням **вимогливості при акредитації** таких закладів, треба шукати нові форми та підходи. Наприклад, по-

думати над експериментом із роздержавлення вузів у окремих регіонах і за окремими групами закладів. Головне — **необхідно забезпечити єдині критерії та стандарти в оцінці якості навчання** у всіх складових освітньої системи. Я солідарний з тією думкою, що сьогодні головним виміром якості функціонування освітньої системи мають бути здатність молодого покоління повноцінно жити і активно діяти у новому світі, постійно самовдосконалюватись, адекватно реагувати на зміни, особливо у періоди технологічних і цивілізаційних проривів.

Це додає аргументів до того, що за умов масовості освіти, її якість дедалі більше залежить від індивідуальної роботи, застосування принципів супроводження кожної дитини від дошкільного закладу до закінчення вузу. Відмовившись від усереднених підходів, ми зможемо постійно піднімати планку освітніх стандартів. Торкаючись переважно концептуальних підходів, тенденцій і наскрізних проблем Вашої сфери, я разом з тим розумію, що на цій Всеукраїнській раді освітян треба більше і ґрунтовніше говорити про специфічні справи, які стосуються дошкільних закладів, шкіл, гімназій, ліцеїв, професійно-технічних училищ, коледжів та вищих навчальних закладів.

Поділяючи стурбованість ситуацією щодо забезпечення навчальних закладів підручниками, темпами та рівнем комп'ютеризації, вихованням та станом здоров'я підростаючого покоління, фінансовим та соціальним забезпеченням освітян, та усвідомлюючи відповідальність за це держави і влади, разом з тим хочу наголосити: крім констатації, **потрібні реальні пропозиції**, які я готовий розглянути та підтримати. Ми хотіли отримати такі напрацювання ще у процесі підготовки до Вашого з'їзду, але відповідальні за організацію освіти, включаючи й урядовців, спромоглися лише на проект указу про додаткові заходи, щодо забезпечення подальшого розвитку цієї сфери. Я цей документ сьогодні підпишу, але він зовсім не охоплює навіть те коло проблем, які вже піднімалися сьогодні на Вашому з'їзді.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА 25 РОКІВ

За роки незалежності України зроблено суттєві кроки в розбудові національної системи освіти та демократизації освітянської діяльності. До них треба віднести розробку нової законодавчої бази галузі; створення вітчизняних підручників і педагогічної преси, оновлення змісту освіти, насамперед в соціогуманітарній сфері, варіативність мережі навчальних закладів і освітньо-професійних програм.

Чимало зроблено також і для утвердження гуманістичних цінностей освіти, її спрямованості на розвиток особистості. Істотної оптимізації набула мережа навчальних закладів, передусім у вищій школі, з'явилися навчальні заклади нових типів та форм власності, розпочато підготовку фахівців із багатьох нових спеціальностей.

Відаючи належне зробленому, пишаючись кращими досягненнями вітчизняної освіти, ми повинні відверто сказати, що стан справ у освіті в багатьох вимірах не може задовольнити ні нас з Вами, шановні делегати, ні, тим більше, все суспільство.

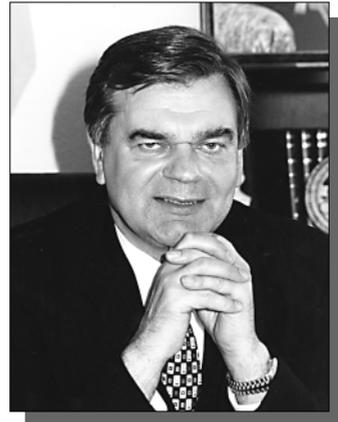
На якості освіти негативно позначаються за давнєне недофінансування галузі, низький рівень заробітної плати освітян, брак у багатьох містах і селах необхідної уваги до освіти і тих, хто працює у цій галузі, недо-

статня забезпеченість підручниками, навчально-методичною літературою та інформаційними матеріалами, низький рівень матеріально-технічної бази навчального процесу, незабезпеченість енергоресурсами. Матеріальна скрута в багатьох сім'ях, де є діти, перешкоджає їх повноцінному навчанню, а то й просто відвідуванню школи.

У цих умовах складно говорити про нововведення в освітній галузі, які потребують від педагога додаткових зусиль, а тим більше здійснювати їх. Але не робити цього також не можна. Інакше держава опиниться на узбіччі прогресу і назавжди втратить історичну перспективу.

Ось чому сфера освіти, що найбільшою мірою визначає рівень розвитку людини, стає загальнонаціональним пріоритетом у все більшому числі країн світу. У нашій країні це ще не відбулось. І тому першим нашим завданням має стати утвердження і в громадській думці, і в суспільній практиці справжньої пріоритетності сфери освіти як необхідної умови національного розвитку і національної безпеки.

Нам потрібно згуртувати українську націю навколо

**Василь
КРЕМЕНЬ**

Міністр освіти
і науки України

проблем освіти, об'єднати зусилля не лише освітян, а й усього суспільства.

Другим ключовим завданням має стати модернізація освіти відповідно до викликів XXI століття і вимог української державності. Міністерством освіти і науки разом з Академією педагогічних наук, провідними науковцями, педагогами України розроблено проект Національної доктрини розвитку освіти України.

Доктрина — документ особливого жанру. **Це політичний і водночас науковий документ**, в якому держава і суспільство окреслюють тривалі пріоритети та гарантії щодо освіти, визначають основні шляхи їх досягнення.

Думаю, що після обговорення проекту Доктрини на пленарних і секційних засіданнях з'їзду та з урахуванням висловлених пропозицій цей документ буде прийнято. Він визначатиме напрями подальшого розвитку освіти впродовж близько 25 років — тобто на час природної зміни поколінь. Тому цілком зрозуміло, що текст доктрини має узагальнюючий характер.

Для її поетапної реалізації будуть розроблятися документи, що визначатимуть відповідні конкретні дії щодо розвитку кожного рівня освіти. Підготовку проекту програми таких дій до 2004 року буде завершено відразу після з'їзду. Його буде роздано на секційних засіданнях, і ми чекатимемо пропозицій від областей.

Не вдаючись до аналізу конкретних положень проекту Національної доктрини, із змістом якої Ви добре обізнані, дозвольте зупинитися на основних змінах, які нам треба здійснити в сфері освіти.

Основна мета здійснюваних і майбутніх перетворень — якість освіти. Якісна освіта в сучасному розумінні має задовольнити ті вимоги, які ставить до кожної особи швидко змінюване суспільство.

По-новому треба розв'язувати проблеми основних складових розвитку

освіти. Чого, як і скільки вчитися? Яким має бути навчально-методичне забезпечення цих змін? **На перше запитання: «Чого вчитися?»,** — традиційна відповідь. — Знать, умінь і навичок». Однак це певною мірою данина репродуктивній системі навчання.

Сучасний зміст — багатокомпонентний. Він має охоплювати не лише знання, а й способи практичної діяльності, творчий досвід, ціннісні орієнтації особистості.

В умовах інформаційного суспільства самоцінність знань як таких змінюється. З одного боку, вони стають більш доступними, а з іншого — одержання нових знань, умінь стає обов'язковим для людини впродовж усього життя. Тому неможливо в школі чи в іншому навчальному закладі дати освіту на все життя.

Звідси висновок: зберігаючи наші досягнення у фундаментальності шкільної й професійної освіти, ми повинні переорієнтувати навчальний процес на формування в учнів, студентів бажання й уміння самостійно оволодівати знаннями з різних джерел інформації. Не менш важливо навчити застосовувати набуті знання для практичного життя, виробити уміння критично мислити.

Друге запитання: «Як вчити?». Стисла відповідь: гуманно й ефективно. Діюча система освіти, на мій погляд, залишається значною мірою авторитарною. Нам треба постійно пам'ятати, що десять і більше років, проведених в умовах педагогічного авторитаризму, часто формують людину-конформіста, пристосуванця, деіндивідуалізовану особу, яка не здатна до самостійної та відповідальної поведінки на основі свідомого ставлення до дійсності.

Третя складова якості освіти — технічна і технологічна забезпеченість навчального процесу.

Школа, де є лише стіни, парти, дошка і крейда, відходить в минуле. На часі — школа не тільки із звичним

навчальним обладнанням — фізичні і хімічні лабораторії, лінгафонні кабінети та інше, а й із малозвичними для багатьох комп'ютерами.

Мусимо визнати, що за останні роки ми тут не тільки істотно не просунулися вперед, а й маємо серйозні втрати. В багатьох школах, професійно-технічних училищах через фінансову скруту вийшло з ладу навіть найнеобхідніше навчальне обладнання, бракує елементарних речей для проведення уроків.

В Україні, в тому числі освітянами, *не повною мірою усвідомлено, що комп'ютер — це справді революція в освіті.*

По-перше, це засіб оволодіння комп'ютерною грамотністю, без якої людина є неконкурентоздатною у більшості сфер життєдіяльності. По-друге, комп'ютер — це засіб здійснення споконвічної мрії педагогів щодо індивідуалізації навчального процесу. Сьогодні в кращих школах світу вивчення жодного предмета — від математики до історії — не відбувається без використання комп'ютера. Потретьє, комп'ютер, під'єднаний до Інтернету, — це можливість спілкуватися зі світом, формувати планетарну свідомість, що так важливо для повноцінного життя у все більш глобалізованому світі, і насамкінець, комп'ютер відкрив шлях до нового типу навчального процесу — дистанційної освіти, що розширює національний освітній простір, зумовлює жорстку конкуренцію за вплив на світовому ринку освітніх послуг, сприяє перетворенню професійно-освітньої діяльності на фінансово-прибуткову.

У державному бюджеті на наступний рік передбачається на цю програму 30 мільйонів гривень, що в 1,5 раза більше, ніж нинішнього. Проте для комп'ютеризації лише середніх шкіл у селі потрібно близько 300 мільйонів гривень.

Четверте запитання — «Скільки вчитися?». Все більш впевнено ми

відповідаємо — «все життя». Взагалі нам конче потрібно позбутися притаманній нашій ментальності схильності постійно готуватися до життя «в майбутньому» і перманентно «будувати» його замість того, щоб повноцінно жити вже сьогодні. Це обмежує реалізацію особистісного потенціалу кожної людини, призводить до викривлення сутності сьогодення та уявлення про майбутнє і шляхи його досягнення.

У сфері загальної середньої освіти, де навчається 6,8 мільйона дітей, необхідно подолати дитячу бездоглядність, залучити всіх дітей шкільного віку до навчання, забезпечити адресну соціально-економічну підтримку дітей-сиріт із багатодітних та неблагополучних сімей.

Найскладнішим є доступ до якісної освіти у сільській місцевості, де функціонує понад 70% від загальної кількості шкіл. 12%, або 247 тисяч, учнів проживають за межею пішої доступності до школи.

З демографічних, економічних, соціальних причин за попередні роки скорочено мережу сільських шкіл, переважно початкових. І нині майже в 48% сільських населених пунктів, де проживають діти шкільного віку, немає шкіл. Тому важливе завдання — оптимізувати шкільну мережу в сільській місцевості.

Перспективним для управління якістю освіти в регіоні може бути створення навчально-виховних об'єднань «Шкільний округ», коли навколо сильної середньої школи об'єднуються усі найближчі школи. Такий експеримент успішно проводиться в Козятинському районі Вінницької області.

На часі створення на базі сільської школи культурно-освітніх центрів, до яких входять школа, бібліотека, сільський клуб, спортивний комплекс, інформаційний центр.

Схвально сприйнято в суспільстві надання абітурієнтам права одночасно складати іспити в кілька вищих

навчальних закладів, розмежування часу вступу до них, введення практики кредитування студентів державою.

Україна назріла є модернізація післядипломної освіти. Сьогодні більш-менш організованою є післядипломна освіта для вчителів і керівників шкіл. Значного поліпшення потребує науково-методичне забезпечення процесу освіти дорослих. Тут узагалі непочатий край роботи. Немає підручників, посібників, новітніх технологій.

Невідкладними є розробка державних стандартів на всі форми післядипломного навчання, істотне оновлення матеріальної бази, концентрація у цих закладах основних галузевих надбань. *Вища школа разом із тісно інтегрованою післядипломною освітою має постійно надавати можливість переміщення з однієї професійної сфери в іншу.*

Істотних змін потребують нормативні документи, що регулюють упорядкування та процедури перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів, передусім встановлення безпосередньої залежності між якістю праці та її оплатою. Адже сьогодні *професійне зростання фахівця в багатьох сферах майже не впливає на його добробут.*

Особливу роль у здобутті якісної освіти відіграє мовна політика. Українська мова в галузі освіти повинна реалізуватися: як навчальний предмет; як основний засіб комунікації і здобуття знань з інших (не мовних) сфер пізнання; як засіб розвитку та саморозвитку школяра і студента, творчого самовираження і утвердження особистості в суспільстві.

Володіння українською мовою треба вважати одним із основних критеріїв оцінки професійної придатності викладачів, керівників навчальних закладів. *Дбаючи про належне забезпечення різних варіантів вивчення української мови, ми також повинні сприяти вивченню у наших школах мов національних меншин.*

Першорядного значення в освіті набуває вивчення іноземних мов. В усіх ланках освіти важливо, по-перше, розширити масштаби вивчення мов, а по-друге, так перебудувати їх вивчення, *щоб діти засвоювали не знання про мову, а саму живу мову і могли нею вільно спілкуватися.*

Гострою проблемою залишається забезпечення навчальних закладів **підручниками і навчальними посібниками.** За роки незалежності нашої держави створено понад 500 назв нових і удосконалених підручників та навчальних посібників для різних типів навчальних закладів. Це наше велике досягнення. Однак актуальними залишаються питання: кількість виданих підручників, їхня якість, межа варіативності та їхня ціна.

Затвердження державних стандартів дає основу для створення якісних підручників, ставить чіткі вимоги до варіативності навчальних програм. Однозначно, ми не можемо повернутися до єдиної типової програми і єдиного підручника. Водночас держава неспроможна підтримувати всі видання. Сьогодні вступає в дію випробуваний механізм відбору проведення державного конкурсу рукописів.

Надзвичайно важливі завдання перед освітою — у сфері **виховання.** Мусимо визнати, що, незважаючи на прийняття концептуальних документів з цієї проблеми, непоодинокі приклади ефективної роботи, становлення нової системи виховання ще не відбулося.

Ми нерідко є свідками безплідних дискусій заради дискусій щодо пріоритетності того чи іншого напрямку виховання, замість конструктивної співпраці з налагодження системної роботи.

При цьому забуваємо, що особистість за своєю природою має цілісний характер, і для її формування та повноцінного функціонування важливе не унеможливлення того чи

іншого напрямку впливу, а їх органічне взаємодоповнення.

Хочу звернути увагу на те, що в проєкті Доктрини найперші позиції, які має забезпечувати система освіти, — це формування особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, зберігає і продовжує українські культурно-історичні традиції, шанобливо ставиться до рідних святинь, української мови, історії, а також до культури всіх національностей, які проживають в Україні, виявляє культуру міжетнічних і міжособистісних стосунків.

Отже, **освіта** утврджує й надалі **утверджуватиме українську національну ідею, вісню якої є всезагальне визнання цінності власної держави.**

Наступними кроками вчених і практиків має стати створення комплексного навчально-методичного забезпечення, оволодіння педагогами якісними технологіями виховного процесу. На жаль, *між теоретичними працями і педагогічними реаліями — значна дистанція.* На практиці поширені старі підходи до організації виховного процесу як набору заходів масового впливу, натомість треба утверджувати особистісно орієнтовані методики виховання, стрижень яких — гуманні відносини між усіма учасниками навчально-виховного процесу, що сприяють природному становленню розвитку людини. Такі методики мають ґрунтуватися на новій філософії освіти, на принципах демократизму, дитиноцентризму, особистісного діалогу.

Шановні делегати! Щоб закріпити прорив до нової гуманістичної, посправжнього національної школи, державі, суспільству треба **плекати особистість учителя.**

Гуманістична і гуманітарна природа вчительської праці, її різнобічність потребують формування майбутнього педагога не як вузького предметника, а як людину культури, яка має великий особистий виховний вплив.

Отже, **найважливіші цінності освіти — не тільки дитина, а й педагог**, здатний до розвитку задатків, таланту, соціального захисту, збереження індивідуальності дитини. Тому **особистісно орієнтована підготовка в шкільній і педагогічній освіті взаємопов'язана.**

В ідеалі така підготовка передбачає проектування індивідуальної траєкторії професійного становлення кожного студента протягом усіх років його навчання. Реалізувати це нині складно, адже бракує сучасних засобів навчання, уніфікованою залишається організація навчального процесу. Але рухатись у цьому напрямі конче потрібно. Передусім необхідно змінити методологію підготовки — формувати майбутнього спеціаліста як особистість, здатну до самонавчання упродовж життя, до прийняття рішення в інтересах дитини. Цей процес передбачає створення варіативних навчальних планів і програм, введення нової системи контролю оцінювання, стимулювання, нової структури змісту і тривалості навчання. **Ми ніколи не будемо мати суспільства, що постійно навчається, якщо не буде постійно навчатися вчитель.**

Нормативним документом, без якого немисливо реформувати педагогічну освіту, є державний стандарт. У ньому має закладатися нове розуміння змісту професійної підготовки майбутнього вчителя.

Найважливішою і складною для розв'язання є проблема соціального захисту педагогічних працівників. За останній рік в цьому напрямі вдалося досягти певних зрушень. **Уряд** не тільки практично ліквідував заборгованість із заробітної плати, а й **розпочав підвищення оплати праці педагогів.** Зростання заробітної плати освітян вже цього року становило близько 50%. Разом з тим, проблем тут ще багато, й **рівень оплати праці освітян не відповідає важливості вико-**

нуваної ними функції та реальній складності праці.

Тільки зміна системи пріоритетів у суспільстві, утвердження цінності людського розвитку і самореалізації дасть змогу відповідно змінити статус педагога. Поки ж ми спостерігаємо небажання молоді йти в середню школу, і тому там працює необґрунтоване високий відсоток вчителів пенсійного та передпенсійного віку.

Розв'язання більшої частини з цих проблем неможливе без встановлення нових економічних відносин у всіх ланках освіти. *Ми всі маємо зрозуміти, що лише збільшення обсягів фінансування не дасть належного результату.*

Тому паралельно із зусиллями щодо нарощування пріоритетності фінансування освітньої та наукової сфери при формуванні державного бюджету ми маємо будувати нову економіку освіти. Ідеться про запровадження нормативів витрат, що зумовить персоніфікацію основних потоків фінансування. В результаті це передбачає **фінансування не навчальних закладів, а споживачів освіти**, сприяє прозорості і підзвітності руху коштів.

Запорукою прогресивних змін в освіті України має стати утвердження сучасного типу управління освітою, пе-

рехід до державно-громадської моделі управління середньою освітою. Зацікавлена участь громадськості (батьків, місцевих громад, ділових кіл, недержавних організацій тощо) у прийнятті рішень не повинна зводитися лише до обговорення та схвалення чи, навпаки, критики пропонованих освітніх змін. **На нашу думку, громадськість має стати не лише рівноправною стороною у дискусіях про пріоритети освітньої політики, а насамперед дійовою особою на усіх шаблях впровадження цієї політики.** Саме такі функції покладаються на піклувальні ради та ради навчальних закладів.

Турботою освітянської громадськості має стати також істотне підвищення педагогічної культури в суспільстві і в кожній сім'ї зокрема. Поки що ми спостерігаємо: в багатьох сім'ях основний педагогічний арсенал у ставленні до дітей складається лише із власного дитячого досвіду нинішніх батьків. Далеко не завжди у сім'ях шанують права дитини, сприяють вихованню вільної, самостійної, відповідальної, демократично орієнтованої особистості. Тому *нагальним завданням є започаткування своєрідного педагогічного всеобучу в країні.*

Наше з Вами завдання — так модернізувати освіту, аби якомога повніше передати майбутнім поколінням культурні надбання і позитивний досвід попередників. Разом з тим як можна рішучіше відгородити їх від того, що віджило. І головне — створити найкращі умови для **самопізнання, саморозвитку**, а потім і самореалізації власної сутності кожною особистістю. У цьому — шлях до особистого щастя кожної людини, у цьому — єдиний спосіб ненасильницького динамічного прогресу суспільства, нації і держави.

ОСВІТА І БУДІВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

МАТЕРІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ

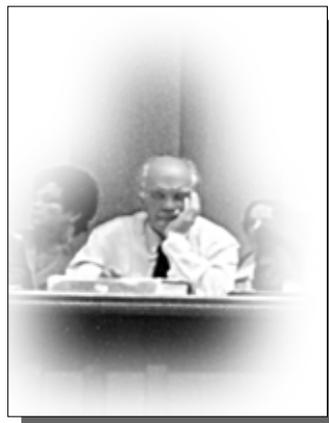
Ми можемо говорити **високі** слова про важливість освіти у житті України, про високу гідність професії вчителя. Однак усі чітко розуміють, що **такі високі слова** від керівництва держави мали б говорити лише тоді, коли б освіта України мала гідне матеріальне утримання. Нині у Верховній Раді у розпалі розгляд проекту державного бюджету України на 2002 рік, поданий Кабінетом Міністрів.

Фінансування освіти залишається незадовільним. Наш комітет у ході підготовки бюджету на 2001 рік, добирався асигнувань, які мали б забезпечити повне виконання статті 57 Закону про освіту. Ставка вчителя цього року була найнижчою: 132 гривні на місяць. Щоб підняти середню зарплату в галузі до рівня середньої по промисловості, тоді потрібно було 2 млрд. гривень додаткових коштів. Нам вдалося добитися 400 млн. гривень, і згідно з договором, підписаним у комітеті першим заступником Міністра фінансів *Петром Германчуком*, Міністром освіти і науки *Василем Кременем* і мною (Юрієм Юхновським), вони мали піти на 25% підвищення ставки з 1 квітня, 15% підвищення ставки з 1 вересня, 50% виплату за стаж з 1 січня і 40% виплату на оздоровлення. 15% збільшення ставки, яке планувалося з 1 вересня, досі не впро-

ваджено. Проте сьогодні Міністр фінансів пан *Мітюков Георг Олександрович* повідомив, що відповідні зміни до бюджету та відповідний закон внесено Кабінетом Міністрів у Верховну Раду.

У проекті бюджету на 2002 рік на виплату заробітної плати закладено лише **44%** від потреби. Що означає потреба? Середня зарплата по промисловості на 2002 рік планується 443 гривні на місяць — такою має бути і середня заробітна плата вчителя. Внаслідок неконтрольованого Верховною Радою підвищення заробітної плати силових структур ставки у 2002 році мають бути такими: вчителя — **252 гривні**; молодшого і середнього складу Міністерства внутрішніх справ — 462 гривні; професора вузу — 479 гривень. Якщо навіть зберегти у 2002 році досягнення бюджету 2001 року, то у поданому бюджеті на зарплату не вистачає 850 млн. гривень. Загалом же для виконання статті 57 на зарплату в 2002 році необхідно 12,2 млрд. гривень, і нестача в бюджеті сягає 6,9 млрд. гривень (минулого року ця сума становила 2 млрд. гривень).

Чи є такі гроші? На зустрічі міністрів фінансів і економіки з парламентськими

Юрій ЮХНОВСЬКИЙ

Голова Комітету з питань науки і освіти Верховної Ради України

Загалом Доктрина — елегантний документ

фракціями блоку “Наша Україна” показано, що дохідна частина бюджету має бути перерахована і збільшена на 6 млрд. гривень. Комітет з питань науки і освіти одногослобно зобов’язав своїх членів, — а це депутати “Українського народного руху”, “Народного руху України”, “Батьківщини”, НДП, “Трудової України”, “Собору”, комуністичної партії, соціалістичної партії і “Яблука”, — впливати на свої фракції з метою підтримки вимог комітету про збільшення асигнувань на освіту і науку за рахунок додаткових прибутків, реструктуризації зовнішнього і внутрішнього боргів, справедливих перерахувань із певних статей, заморожування пропонованого збільшення заробітної плати у Верховній Раді, Адміністрації Президента, уряді і в силових структурах.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ

Розвиток інформаційних систем в Україні належить до пріоритетних завдань. Міністерство освіти і науки у порядку експерименту проводить комп’ютеризацію сільських шкіл у Козятинському районі Вінницької області. Фірма УкрСат у вигляді спонсорської допомоги встановила сателітну антену і систему зв’язків між райдержадміністрацією і базовими школами. Впровадження комп’ютерних класів, забезпечених Інтернетом, дає змогу сільському округу не лише поглиблювати освіту своїх дітей, але й допомагати в медичному обслуговуванні та розвивати ринкові й інформаційні

зв’язки сільського округу. Завдяки дуже ініціативному голлові Козятинської райдержадміністрації пану Горбанюку Віктору Олександровичу, розвиток освіти у районі йтиме успішно. Я просив би пана Президента звернути увагу на цього чудового керівника.

Проте процес інформатизації у школах і в Україні загалом має серйозні проблеми. Насамперед, не вирішено проблему українізації. Комітет разом із Міністерством освіти і науки доручив Держстандарту в двомісячний термін закінчити відбір серед давно готових комп’ютерних кодів, усіх різновидів букв кирилиці та стандартизувати ті, що складають українську абетку. Минулої п’ятниці державний секретар Міністерства освіти і науки пан Зайчук підписав меморандум із фірмою Microsoft про легалізацію і українізацію базового програмного забезпечення, у першу чергу — Windows 2000. Міністерство освіти і науки досі не розгорнуло ініційовану Комітетом роботу з видання підручників із математики, фізики, хімії, біології для 1-3 курсів університету українською мовою. Із 20 млн. гривень на українізацію із цього річних коштів використано лише 2 млн. гривень.

ОСВІТА І БУДІВНИЦТВО ДЕРЖАВИ

Держава перебуває на етапі переходу від утопічного радянського способу володіння власністю до сучасної капіталістичної демократії. Все ж існують ситуації, що не вкладаються ні в рамки радянського укладу, ні в рамки демок-

ратії. У результаті за 10 років народилися багатії із сумнівним багатством і системою бідної інтелігенції, серцевину якої становлять вчителі. З'явилася маса приватних навчальних закладів різних ступенів акредитації, значна частина з яких пропонує сучасні навчальні дисципліни, що мають характер розігрування життєвих ситуацій, необхідних на шляху до зайняття посади. А має бути затверджена базова система знань — базова з фізики, математики, біології, мови й історії, — яка має бути обов'язковою для всіх навчальних закладів.

Комітет подав до Верховної Ради Закон про вищу освіту на друге читання. Ми тісно співпрацювали з Міністерством освіти і науки, особисто з міністром Василем Григоровичем Кременем, із ректорами найвпливовіших університетів. Ми сформулювали в законі чіткі структурні визначення вищих навчальних закладів, обов'язкові при їх ліцензуванні й акредитації, надали широку автономію університетам, незалежно від форм власності, зобов'язали зробити гласними всі фінансові операції вузів, звільнили від оподаткування сплату за навчання, встановили мінімум на держзамовлення — 51%.

ЗАКОН ПРО ОСВІТУ І НАЦІОНАЛЬНА ДОКТРИНА

Загалом Доктрина — елегантний документ. Її перша частина — декларативна, навіяна критикою космополітизму. У другій — формулюється освітня програма України як держави, що готова

до освітньої конкуренції зі своїми державами-сусідами і з державами Західної Європи та Північної Америки.

Проте ми до цієї конкуренції ще не готові. Якщо наші діти мають іти у вузи України, то базові предмети вони повинні вивчати українською мовою у всіх школах держави. Якщо ж ми готуємо спеціалістів для інших держав, на правах компенсації, то *ми самі себе обдурюємо: такої компенсації не було і не буде.*

Проблемі патріотичного виховання дітей заважає система тіншової торгівлі та тіншових багачів; вона перекидається на систему освіти у формі привілейованих освітніх закладів. Один із способів виправити і демократизувати ситуацію з позицій рівних можливостей — зобов'язати працівників державних установ навчати своїх дітей у державних навчальних закладах України. Разом із тим, внаслідок загальної бідності шкіл, масового приховування доходів і несплати податків, доцільно рекомендувати директорам державних шкіл ініціювати створення добровільних неприбуткових фондів підтримки школи.

Внаслідок загальної бідності шкіл, доцільно рекомендувати директорам державних шкіл ініціювати створення добровільних неприбуткових фондів підтримки школи

Юрій Юхновський
(у центрі)

ПОВИНЕН БУТИ ЄДИНИЙ ПРІОРИТЕТ

Хочу поділитися своїм баченням проблем освіти. Насамперед зауважу, що в усіх доповідях — і Міністра освіти, і у тій, що готував апарат Леоніду Даниловичу, — сором'язливо упущено одне питання. Так, мабуть, уже повелося в нашому суспільстві, що ми з дитинства соромимся бідності. Вже з дитинства хлопчик чи дівчинка бачать, чий дім багатший, хто краще одягнений, що беруть із собою в школу, — і соромляться своєї бідності. І ми соромимся, соромимся бідності галузі, найважливішої первинної галузі — освіти.

Всі ми про це знаємо. Та коли стаємо політиками, керівниками різного рівня, забуваємо, **що досягаючи високого положення у суспільстві, ми набуваємо права розв'язувати малі й великі проблеми.**

Багато хто думає, що в столиці жирують, не знають, куди гроші діти. Це не правда. Київ — велике місто. У Києві 700 дошкільних закладів, 512 шкіл, 29 профтехучилищ, 107 закладів вищої освіти, серед яких 61 університет, 46 технікумів. У столиці навчається близько 600 тисяч школярів, 207 тисяч студентів, із них кожен другий — приїжджий. **Велике місто — великі проблеми.** Хоча вони дуже схожі на проблеми маленько-

го села, селища, маленького середнього міста, обласного центру. Проблеми — ті самі. **Головна з них — брак коштів.** Кажуть, добре вищій освіті: вона фінансується з державного бюджету. А хіба три роки тому академіки не були без зарплати, а студенти — без стипендії? Питання не в тому, що вища школа фінансується з державного, а початкова, середня та спеціальна — з місцевих бюджетів. Нині місцеве самоврядування — найсильніша і найдемократичніша влада. Не лише в Україні — в усьому цивілізованому світі, на цьому побудована вся Європа, Америка.

Наголошую, *питання не в тому, з місцевого бюджету фінансування чи з державного.* **Питання у ставленні високої влади — Кабінету Міністрів, Верховної Ради,** — яка має вирішити: у 2002 році місцеві бюджети — села, містечка, міста, району, області, регіону — повинні становити 40% від бюджету державного. Чому? У Росії вже два роки — 45% і 47%, а в Європі — 50% на 50%. А що у нас? Минулого і позаминулого року міський бюджет становив 34% від державного, двома роками раніше — 32%. *Буде у нас, як у Європі, — не доведеться соромитися бідності.*

У доповідях на з'їзді багато говорилося про пріоритети, цілу ієрархію пріоритетів. На мою думку, **в державі,** яка буде суверенною, заможною і сильною Україною, на нинішньому етапі **повинен**

**Олександр
ОМЕЛЬЧЕНКО**

Київський міський
голова, президент
асоціації міст
України

бути єдиний пріоритет — освіта як галузь.

Впевнений: про мій виступ знатимуть і медики Києва. Знатимуть, і погодяться зі мною, і аплодуватимуть. Бо медики захищені більше, ніж освітяни. Вони теж бідні, але **Ви бідніші. Всі про це знають.**

Як знають і про постанову уряду, що середня заробітна плата освітянина повинна бути близькою до середньої заробітної плати у галузі промислово-виробничого потенціалу, і про Закон про освіту. Чому не виконується Закон про освіту? Це ж Закон! Для кого він? Для найвищих посадових осіб. Хто є прикладом для пересічного громадянина у тому, як треба виконувати закони Конституції? **Як держава ставиться до громадянина, так і він до держави. А Закон про освіту ніхто не виконує.**

Минулого року сесія Київської міськради прийняла рішення про преміювання вчителів у розмірі посадового окладу. Це рішення виконано. У цьому році — по два посадові оклади кожному вчителю у Києві. Теж виконано. Цього року ми взяли у вигляді кредиту 47 млн. грн. пільгової бюджетної дотації на поліпшення соціальних умов учителям. Тепер із цієї бази ми і третій оклад виплатимо, будуть виплати й на соціальний захист працівника-вчителя. Сьогодні 22% від загального бюджету Києва витрачається на освіту. При тому, що і по два оклади вчителям виплатили, і передбачили доплати директорам навчальних закладів за ненормований робочий день. *Ми маємо право прийняти рішення, що директор прирівнюється до чиновника; а всі чиновники за ненормований день отримують від 50 до 70% доплати.*

Не буду наводити більше прикладів. **Головне, почати 2002 рік з орієнтацією на єдиний пріоритет — освіту, і тоді ми вирішимо всі інші питання.**

Хочу ще нагадати про земельні паї. Там, де є вільна земля, паї вчителям роздали, а де немає — їх обійшли. На якій підставі? Сільська вчителька завжди для села була дзеркалом. Кожен

відчував за собою право закурити, маюкнутися, випити; у неї ж, бідненької, не було права, навіть, на свого чоловіка зайвий раз гримнути. Учителька в селі — то ідеал для всіх. І от, виявляється, — немає паїв. Чому? Від кого це залежить? Від нашої з Вами влади.

Від влади багато залежить. Цього року ми започаткували у Києві житлово-програму для вчителів. Бажаючі сім'ї вчителів подають заяву, що вони згодні будувати квартиру з оплатою 50 на 50: половину сплачує сім'я; половину — міський бюджет. За таких умов двокімнатна квартира коштує 58 тис. гривень. Уже черга стоїть... Звісно, не всі це зможуть. Але більшість — зможе. Інтерес у чому? Через рік сім'я квартиру приватизує, стане багатшою, і 50% — це подарунок за рахунок бюджету. На жаль, у Києві немає багатодітної — із 9 дітьми — сім'ї учителів; я б їм квартири зразу надав.

Наостанок — **про кадри.** Цього року ми запросили від університетів Києва 700 педагогів; із них 300 до школи не дійшли. *Це вже питання для міністра освіти — як побудувати навчання, можливо, за контрактною системою, щоб людина, яка навчається за державні бюджетні кошти, прийшла до школи.* Сьогодні у Києві не вистачає 370 вчителів — великий дефіцит. А чому? Тому що — вкотре я повертаюся до одного і того ж питання — немає відповідної правової бази. Якби відношення міського бюджету до державного було 40 на 60, то дохід учителя, проблеми його заробітної плати і соціального захисту були б повністю вирішені. І випускників університетів не перехопили б комерційні банки, інші структури.

Завершуючи, хочу Вам повідомити, що ми не лише робимо конкретні справи для вчителів Києва; ми стимулюємо Уряд, Верховну Раду, депутатів, керівників усіх рівнів у регіонах, **щоб усе краще, що зроблено у Києві, обов'язково було розповсюджено на інші регіони.** Переконаний, що пройде небагато часу — рік-два — і так обов'язково буде.

Дякую Вам за увагу, і бажаю успіхів.

МАЮ НАКАЗ УЧИТЕЛІВ...

Відчуваю високу відповідальність, тому що мені першою із освітян незалежної держави випала честь отримати високе звання Героя України. До з'їзду в системі освіти відбулися зміни, більшість із яких отримали схвальну оцінку педагогічних працівників, оскільки вони спрямовані на досягнення головної мети, передбаченої проектом національної Доктрини, — створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості.

**Тамара
ПРОШКУРАТОВА**

Вчитель початкових класів Дрaбівської ЗОШ Черкаської області,
Герой України

Але слід зазначити, — я не можу про це не говорити, бо маю наказ учителів, — що великомасштабні перетворення перед впровадженням у школу повинні пройти **випробування** і втілюватися в уже **підготовлене** соціальне підґрунтя. Вчителі не погоджуються з практикою введення нових предметів за рахунок скорочення годин рідної мови, не дає користі й щорічна зміна навчальних програм.

Вчителі, зокрема початківці, позитивно оцінюють питання забезпечення **наступності**, передбачене проектом Доктрини. Особливо потрібно це зараз, коли початкова школа реформована на чотирирічний термін навчання. Ця проблема актуальна тому, що малюки повинні приходити з певним умінням; тож не секрет, про це говорив і Василь Григорович, що більшість дітей не ходять у

дитсадки з економічних причин. Мене хвилює також проблема наступності при переході дитини з початкової до основної школи. Спад успішності пояснюється розривом у змісті навчального матеріалу між початковою та середньою школами.

Вчителі та діти не сприймають **перевантаження** окремих підручників **новими термінами**: у біології, наприклад, — 20-25 термінів на урок. Тому пропонуємо розробникам стандартів об'єднатися, порадитися з практиками, психологами, щоб виробити єдину навчальну програму з кожного предмета з першого до випускного класу і зняти питання перевантаженості школяра.

Важливим, на думку освітян, є передбачений проектом Доктрини **однаковий доступ до якісної освіти**. Для сільської школи питання доступності пов'язане зі значними відстанями від дому до школи; його вирішенню призначена програма "Шкільний автобус". Однак чи не повторяться помилки медичної галузі, коли по селах закривалися ФАПи, а лікарська допомога не наблизилася, як передбачалося, а стала недоступнішою? Та й село існує доти, поки там є школа. І чи доцільно віддавати малюка за десять-дванадцять кілометрів? Вважаємо, що **оптимізація мережі шкільних закладів** прийнятна лише для старшої школи, коли впроваджується профільне навчання.

Добре, що проектом Доктрини передбачається **розви-**

ток творчих здібностей дітей та молоді. З цього питання вже є значні напрацювання, зокрема посібники “Умій вчитися”, “Розвивай свої здібності” та інші. З власного досвіду та досвіду колег знаю, що розвиток творчих здібностей як окремий предмет у початковій ланці дає вагомий результат. Проте для сільської дитини знову виникає проблема: робота бібліотек парализована, передплата дитячої періодики за браком коштів не проводиться, а комп’ютер – то просто мрія.

Підтримуємо питання формування у дітей **цілісної картини світу**, передбачене проектом Доктрини. Забезпечити це можна використовуючи інтегровані форми навчання. Проте самокритично визнаємо, що вчителі ще недостатньо володіють методикою проведення інтегрованих уроків. Тому пропонуємо, щоб професійну підготовку спеціалістів із названої проблеми забезпечували у вищих навчальних закладах.

Схвалюємо, що проект Доктрини вважає **естетичне виховання** визначальним у формуванні національної самосвідомості майбутніх громадян України, здатним протидіяти негативним соціокультурним впливам і бездуховності. Я недаремно зачепила це положення у нинішньому навчальному році. Я працюю з шестирічками, і на уроці образотворчого мистецтва запропонувала намалювати хто що хоче. Діти масово намалювали вампірів. З такою ж ситуацією зіткнулись інші колеги в області.

Звідки це? Та звісно – з телеекранів. Наші добрі герої українських казок витіснені отими зубастиками-страховиськами. А фільми? Хіба вони відповідають духу і моралі нашого народу? Це ж від них жахлива мова у наших підлітків, що не відповідає ніяким нормам культурного спілкування. Висловлю думку і пропозиції педагогічної громадськості: необхідне рішуче і негайне втручання владних структур у вирішення **проблеми телебачення**. Усім добре відома телепередача “Освітній канал”. Проте вона

трансляється о 14-й годині; дорослі – на роботі, діти – в школі. На кого вона розрахована? Є пропозиція: з метою ознайомлення громадськості з досягненнями і проблемами сучасної освіти, організувати канал “Педагогіка для всіх” у вечірні години.

Не можу залишити поза увагою і **питання дитячої преси**. Хотілося, щоб дитячі журнали були тематичними. Маю нічого проти портретів сучасних співаків, уміщених на обкладинках. Але нашим дітям потрібно знати в обличчя відомих письменників, художників, учених, бачити шедеври світового мистецтва. Завдяки цьому зросте і тираж журналу, адже учитель буде зацікавлений, щоб учні його передплатили. Нас турбує і сумнівний зміст оформлення щоденників, зошитів, блокнотів, що є у продажу. Тому пропоную вимагати від видавців, щоб такий товар проходив ліцензування у Міністерстві освіти і науки України.

Шановні колеги, у розділі доктрини “національний характер освіти” йдеться про те, що одним із головних завдань освіти є формування **національної самосвідомості**, розвиток почуття **національної гідності**. Відтак великого значення набуває всебічне вивчення **історії українського народу**. Широко можливою має для цього черкаська земля – батьківщина Кобзаря, Богдана Хмельницького. На жаль, історичні цінності мого краю не повною мірою використовуються освітянами України. Ми вважаємо, що Черкащина має стати центром патріотичного виховання майбутніх громадян України. Запрошуємо Вас і Ваших вихованців побувати на цій землі – вона гостинно зустрине кожного.

Завершуючи виступ, хочу сказати, що ми покладаємо великі надії та сподівання на з’їзд і Національну доктрину в плані поліпшення **матеріального становища** вчителя, оскільки це невід’ємна частина його успіхів, творчості, самореалізації. Вирішення цієї проблеми спонукатиме нас до нових педагогічних звершень.

Дякую за увагу.

ГАРНІ ЗАКОНИ ЩЕ НЕ СТАЛИ КЕРІВНИЦТВОМ ДО ДІЇ

Вельмишановна Президія, вельмишановні учасники нашого з'їзду! Думаю, що зі мною погодяться всі делегати: питання загальної середньої освіти прозвучало на з'їзді у повний голос — на пленарних засіданнях, у доповіді міністра, у процесі роботи нашої секції. У секцію “Загальна середня освіта” входила й підсекція “Навчально-методичне забезпечення загальної середньої освіти”. Загалом у їх роботі взяли участь 1200 делегатів; на секції виступило 54, на підсекції — понад 30 осіб. Надійшло 128 пропозицій, які внесено в комп'ютер, зроблено аудіо записи роботи секції. Всі матеріали підготовлено для передачі редакційній групі і робочій групі, яка доопрацьовуватиме Доктрину. Тепер щодо суті пропозицій і змісту роботи секцій.

Найперше і найважливіше — це **схвалення тексту Доктрини**, але схвалення за умови, що документ буде доопрацьовано з урахуванням найсуттєвіших пропозицій, пов'язаних із методологічними його засадами, з визначенням та уточненням пріоритетів. Пропозиції стосувалися не лише поліпшення тексту, а й тих

першочергових проблем, що турбують освітян найбільше, проблем, пов'язаних із соціальним статусом вчителя, з його фінансовими потребами, з необхідністю виконання у повному обсязі 57 статті Конституції, з повним виконанням тих статей Закону про освіту, де йдеться про зменшення навантаження вчителів початкових класів, доплату за класне керівництво, перевірку зошитів, таке інше. Гарні закони, прийняті Верховною Радою, зокрема Закон про загальну середню освіту, ще не стали керівництвом до дій на місцях; потрібен суворий контроль, у тому числі з боку владних структур, і з боку громадськості.

Проблема, яка пов'язана зі статусом вчителя, його повсякденними справами — це **унормування навчального навантаження**, особливо в сільських школах, де немає паралельних класів і дуже складно набрати уроків на ставку для вчителя. Безумовно, необхідно розробити окремі положення щодо заробітної плати вчителів сільських шкіл.

Сучасний вчитель не може якісно працювати без належного **методичного та інформаційного забезпечення**. Ця теза пролунала у багатьох виступах і пропозиціях. Вчитель повинен мати гарантії від держави

Олександра САВЧЕНКО

Віце-президент Академії педагогічних наук, керівник секції загальної середньої освіти

щодо своєчасного одержання тих методичних матеріалів, без яких він не може працювати, своєчасного одержання тих фахових видань, без яких він не спроможний якісно працювати.

Ще одна проблема, яка знайшла широкий відгук у виступах учасників з'їзду – це проблема **змісту шкільної освіти**. Делегати та запрошені говорили про те, що конче необхідно прискорити розробку і впровадження державних стандартів, при цьому врахувати необхідність розвантаження учнів, інтеграцію змісту, впорядкування змістових ліній в усіх ланках школи.

Особливо важливою є проблема **наступності**, наступності між шкільною освітою, дошкільною, професійно-технічною і вищою освітою.

Були думки щодо збалансування кількості годин на дисципліни, найбільше пов'язані з **формуванням особистості, світогляду** – це викладання української мови, історико-гуманітарних дисциплін. Тут, безумовно, необхідні корекції, щоб вирівняти певний дисбаланс у навчальних планах.

Говорячи про **державні стандарти змісту освіти**, одночасно маємо вирішити і питання державного стандарту мінімального навчально-матеріального забезпечення: обладнання, технічних засобів, комп'ютерів. Ми не можемо відривати ці дві проблеми – оновлення шкільного змісту і оновлення навчального обладнання, без якого не може бути сучасних педагогічних технологій.

На секції загальної середньої освіти і підсекції навчально-методичного забезпечення загальної середньої освіти категорично висловлена вимога: Міністерство освіти і науки України, уряд мають представити програму “шкільний підручник”, передбачивши у ній загальні критерії для навчально-методичної літератури, джерел і механізмів фінансуван-

ня. Освітяни прагнуть домогтися 100% забезпечення навчальних закладів підручниками; дати змогу залучити до участі у їх створенні найкращих вчителів; привести поліграфічне оформлення навчально-методичної літератури у відповідність до сучасних санітарно-гігієнічних вимог; внести відповідні зміни до законодавства в частині оподаткування з метою зниження цін на навчальну книгу.

Вельмишановні колеги! На нашій, як і на інших секціях, ми були солідарними у тому, що головне завдання нашої освіти – це **виховання творчої, гуманної особистості, патріота своєї Вітчизни**. Ми запропонували посилити взаємозв'язок освітян із громадськими організаціями. Освітяни зможуть успішніше вирішувати свої проблеми і розширювати свій вплив, якщо активніше співпрацюватимуть із громадськістю, законодавчою та виконавчою владами. **Громадська активність кожного вчителя, його позиція – необхідна умова згуртування суспільства навколо проблем освіти.**

Секція рішуче висловлює протест проти **інформаційної агресії**, бездуховних і аморальних теле-, кіно- та інших передач, і звертається до Верховної Ради, уряду – вжити невідкладних заходів проти цього.

Шановні колеги, схвалюючи Доктрину, учасники обговорення висловлювали пропозиції щодо ретельної розробки плану конкретних дій, його виконання і щорічного контролю на рівні уряду або парламенту.

Шановні колеги, наш з'їзд завершується, і я дуже хочу, щоб у нас залишилось оптимістичне, надихаюче відчуття від нашого спілкування. **Були гострі розмови, критичні зауваження, але ми зібралися для того, щоб почути один одного, почути і переконатися, що ми зможемо багато зробити.**

Бажаю всім успіхів.

УЧИТЕЛЕМ ШКОЛА СТОІТЬ, А ШКОЛОЮ — ДЕРЖАВА

Вельмишановна Президія, шановні делегати освітянського з'їзду!

Думаю, не лише я, а й переважно **більшість вчителів схвалюють ті реформаційні процеси**, які проводить наш Уряд в освітній галузі. Адже розуміємо, що освіта нової незалежної держави має працювати на її розбудову, і тому не може здійснюватися за старими підходами.

На жаль, не все на шляху реформування освіти є виваженим. Тому виникає багато труднощів і проблем у всіх категорій педагогічних працівників: і в управлінців, і у нас, вчителів. Розуміємо, що **перехід на 12-річну освіту** є необхідним у просуванні України до європейської спільноти. Не зупинятимуся на складнощах, з якими зіткнулася майже кожна школа у забезпеченні умов для навчання 6-річних дітей. Спільними зусиллями їх, безумовно, буде подолано. Але нас, учителів, турбує питання, що буде далі. Чи можуть наукові підрозділи, методичні установи або органи управління представити цілісну модель школи з 12-річним терміном навчання і поставити перед учительським загалом завдання щодо того, чому навчати, і в якому обсязі? *Ця ситуація нагадує математичну задачу, яку всі ми розв'язували учнями.* Із пункта А в пункт Б вирушив по-

тяг. При цьому визначається лише одна умова: час перебування у дорозі — 12 років. Відсутні розподіл обов'язків і повноважень серед основних учасників цього руху — науковців, управлінців, учителів, органів місцевої влади, — правила руху, програмне, методологічне забезпечення. І, найголовніше, — **не відомо, яких результатів очікують від впровадження особистісно орієнтованої педагогіки** на кожному рівні освіти відповідно до державних стандартів школи другого і третього ступенів. Учитель повинен знати, що нового в змісті освіти буде через рік, щоб завчасно підготуватися до роботи в нових умовах.

Як вчитель інформатики, я дуже радію з приводу того, що один із пріоритетних напрямків розвитку освіти пов'язаний з **інформатизацією**. З радістю повідомлю, що у нашій Харківській області ця проблема знайшла не лише порозуміння, а й підтримку з боку губернатора Євгена Петровича Кушнарьова. За його ініціативою в області здійснюється регіональна програма комп'ютеризації школи. Завдяки такому підходу, лише протягом цього року понад 60 сільських шкіл отримали сучасні комп'ютерні класи. Але повною мірою на регіональному рівні неможливо вирішити проблему інформатизації та комп'ютеризації освіти. Зрозуміло, що ці кошти в області відривають від інших, не менш важливих соціальних

**Юрій
ЯЦИНА**

Вчитель загально-освітньої школи с. Гульці Харківської області

програм. Тому потрібно, щоб програма інформатизації школи, яку здійснює уряд, була інтенсивнішою. Вона повинна сприяти не лише створенню матеріальної основи, а й здійсненню програми методологічного та інформаційного забезпечення кожного навчального предмета. Бо інформатизація навчального процесу — це не самоціль, не данина моді, а веління часу. Інші пріоритети знайти сьогодні в освіті важко, хіба що — шкільний підручник.

Склалася парадоксальна ситуація. Здається, що **шкільними підручниками** займалися люди з недостатнім розумінням важливості цієї проблеми або виконували роботу без системи. Судіть самі, на 11-му році існування незалежної держави наші школи або не забезпечені підручниками, або підручники ці неякісні. Вчителі наводять безліч прикладів помилок та недоречностей, які зустрічаються у навчальних виданнях. Змістовних підручників, які справді допомагають учителю вчити, а учням — навчатися, одиниці. Наведу конкретний приклад по Харківській області. Як мені відомо, за останні 7 років область отримала 7 млн. підручників кількості найменувань, з яких не визначено жодного базового. Я порахував: для повного забезпечення навчального процесу в загальноосвітній школі потрібно не більше 100 базових підручників. Та кількість підручників, що отримала область, мала забезпечити учнів не на 100%, а на 200%. Проте сьогодні навіть учні перших класів не мають їх у повному обсязі, що ж говорити про інших.

От і виходить, що підручників видано аж надто багато, на всій цій купі стоять грифи рекомендацій Міністерства освіти, а у школах — їх все не вистачає. Чи потрібна така велика кількість однакових підручників, які відрізняються лише прізвищем автора? Чи не доцільніше було б спрямувати наявні можливості на видання підручників, визнаних учителями?

І останнє. Кожного разу я заходжу в клас **і радію зустрічі зі своїми учнями, бо без них моя професія просто не існує**. Але вже кілька років помічаю, що дітей у класах моєї сільської школи все менше і менше. Особливо гостро відчуває на собі **падіння народжуваності** сільська школа. Так, минулого року в нашому районі народилося лише 183 дитини; це на 22 школи. Шляхом нескладних математичних розрахунків можна зробити невтішний прогноз: школи і викладачі незабаром стануть непотрібними. Покращити демографічну ситуацію можна лише одним — підвищити **соціальний рівень** різних верств населення, бо благополуччя, оптимістичне майбутнє має та держава, де вулиці міст і селищ наповнені гомінким дитячим сміхом, чия нація не є старіючою.

Шановний Василю Григоровичу, хочу запевнити Вас, що педагоги зроблять усе можливе для подальшого розвитку України, щоб її громадяни були високоосвіченими яскравими особистостями, мали непересічні можливості для реалізації природних обдарувань. **Адже учителем школа стоїть, а школою — держава.**

Львівська делегація освітян у Києві біля Палацу «Україна» 7 жовтня 2001 року. (Дані фото не були опубліковані в офіційних релізах)

Фото Наталії Виговської

ЩОБ НЕ ЗНИКЛА УНІКАЛЬНА СИСТЕМА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Високоповажна Президія, шановні делегати!

Дозвольте звернути Вашу увагу на те, що ми з Вами дуже рідко чули у цій залі слова “позашкільна освіта” і “виховання”. А це тому, що нас — лише 65-тисячний загін педагогів особливого призначення, які навчають і виховують юних громадян України. Хоча делегатів лише

2,5% від загальної кількості, у робочій секції брали участь понад 160 зацікавлених осіб

Заслухано 37 виступів, внесено 118 пропозицій. Пропоную Вашій увазі проєкт рекомендацій, прийнятий учасниками секції. Делегати з'їзду, учасники роботи секції позашкільної освіти і виховання зазначили, що сучасне законодавство України враховує необхідність забезпечення умов для подальшого розвитку таких процесів. Так, у Законі України “Про загальну середню освіту”, стаття 5, чітко сформульовано пріоритети виховання дітей, а в Законі України “Про позашкільну освіту” — визначається державна політика у цій сфері, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні, виховні умови одержання дітьми та молоддю позашкільної освіти.

Поряд з цим бюджетний кодекс України, відповідні постанови Кабінету Мі-

ністрів України не передбачають фінансування обласних, міських, районних позашкільних навчальних закладів із бюджетів відповідних рівнів. У формулу для визначення розрахунку видатків бюджету позашкільні навчальні заклади не включено.

До речі, такий стан речей спостерігається лише у нас. У проєкті Національної доктрини ряд пріоритетних питань висвітлено частково, а саме: оновлення, конкретизація мети виховання, навчання творчого розвитку та розвитку особистості; співвідношення демократизації та елітарності освіти, доступності та безоплатності позашкільної освіти в державних комунальних позашкільних навчальних закладах; оновлення та оптимізація змісту позашкільної освіти та виховання в умовах обмеженого або за відсутністю будь-якого фінансування; розробка та впровадження інноваційних методів, педагогічних технологій, що забезпечують процес виховання та систему позашкільної освіти; соціалізація освіти та її самовизначення, духовно-моральне виховання, визначення особистісних ціннісних життєвих орієнтацій та мотивацій на здоровий спосіб життя; управління процесом виховання шкільною освітою, забезпечення відповідними кадра-

Ольга ДРАГОМИРЕЦЬКА

Директор Вінницької обласної станції юних натуралістів, керівник секції позашкільної освіти і виховання

ми загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів, які вирішують питання виховання і розвитку дітей та учнівської молоді; соціальний захист усіх педагогічних працівників, які забезпечують виховання у

громадян держави України готовності служити своєму народові. Враховуючи зазначене, секція позашкільної освіти і виховання рекомендує внести у резолюцію з'їзду конкретні пропозиції.

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ — ДУЖЕ СЕРЙОЗНА РІЧ

Шановні делегати!

У нашій секції активно працювали майже 100 осіб. Паралельно відбувалася Інтернет конференція, де всі бажаючі могли взяти участь і сказати своє слово про нашу галузь, про нашу освіту.

Про післядипломну освіту говорилося дуже мало. Хочу розпочати з того, що у доповіді міністра було сказано: “Непочатий край роботи, багато чого втрачено.” Вважаю, що **освіта дорослих** — дуже серйозна річ; це, як було сказано на нашій секції, — **корона освіти**. Від того, яка вона, багато в чому залежить спокій в державі.

Хочу сказати, що ми всі разом дуже заборгували перед сільською школою. І наша післядипломна освіта — теж. Нині не так **стоїть питання** дистанційного навчання, чи інноваційних форм впровадження, як те, **бути чи не бути сільській школі**. Ми і ці питання маємо вирішити, навчити і директора, і вчителя, як жити в нових умовах, коли реформується не тільки освіта, а відбуваються й інші реформи. Як стикуються закони? Як вижи-

ти школі? Як з мінімальними втратами запровадити нові програми, що пропонуються міністерством серед навчального року?

Ми вважаємо, що **післядипломна освіта** вимагає до себе великої уваги, оскільки віддача від неї не забариться. **Це місточок між високою наукою і технологією, між простим вчителем, між керівництвом освітою і нашою місцевою владою.** Якщо цей місточок міцний, все буде добре.

Роботу своєї секції ми почали із зауваження: делегати отримали таку гарну книжку, де зібрано всі документи Верховної Ради, Кабміну, взагалі все про освіту; то чому ж воно не спрацювало? Саме тому, що до цього часу не було серйозних органів самоорганізації вчителів; а контролювати, лобіювати та, вибачте, підстьобувати — інколи теж треба.

Для того, щоб цей місточок був міцним і продуктивним, секція внесла свої конкретні пропозиції.

Людмила ЮРЧУК

Директор Вінницького обласного інституту післядипломної освіти медіапрацівників, керівник секції післядипломної освіти

ПРОПОЗИЦІЇ ДЕЛЕГАТІВ І УЧАСНИКІВ ПІ З'ЇЗДУ. ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОМІСІЇ

До редакційної комісії надійшло близько **2 500 відгуків і пропозицій**.

Із них перша група — щодо вдосконалення тексту Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті. Вони охоплюють певні розділи Доктрини, розширюють її формат і є суттєвими для опрацювання цього стратегічного документа. Більшість пропозицій торкається питань фінансування галузі, соціальних гарантій педагогічних і науково-педагогічних працівників, удосконалення

**Віктор
АНДРУЩЕНКО**

Директор Інституту вищої освіти АПН України, доктор філософських наук, професор

змісту освіти, забезпечення рівного доступу дітей і молоді до якісної освіти.

Другу групу складають конкретні пропозиції щодо імплементації доктрини, а також поліпшення тих чи інших ланок освіти. Йдеться, зокрема, про заходи з підтримки сільської загальноосвітньої школи та сільського вчителя, впровадження інноваційних педагогічних технологій, про випуск підручників і навчальних посібників, комп'ютеризацію школи і вузу, демократизацію управління економічної діяльності закладів освіти в ринкових умовах, інтеграцію науки і освіти, розширення і поглиблення міжнародного співробітництва в галузях освіти та інші пропозиції.

У третій групі — звернення делегатів з'їзду і запрошених до

Президента, Верховної Ради і Міністерства освіти і науки України. У них наголошується на необхідності визнати сферу освіти найголовнішим пріоритетом державної політики; вносяться конкретні пропозиції щодо перспектив і напрямів взаємодії освіти і влади.

Над текстом Національної доктрини працювала велика група фахівців, вчених і практиків, представників усіх рівнів освіти, депутатського корпусу держави, галузевих міністерств і відомств, керівників громадських освітянських організацій, спілок і асоціацій. Доктрина пройшла ґрунтовну і всебічну апробацію. Вона отримала схвалення з боку міжнародних експертів. Враховуючи зазначене, **редакційна комісія вносить пропозицію: текст Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті ухвалити**, і після доопрацювання з урахуванням пропозицій, передати на затвердження Л. Д. Кучмі.

Ми впевнені, що реалізація Доктрини дасть змогу виростити нові покоління, які зроблять Україну могутньою, потужною і процвітаючою державою. А ми, освітяни старшого покоління, дивлячись у відкриті очі української дитини, з почуттям виконаного обов'язку зможемо чесно сказати:

“Ми не лукавили з тобою, ми просто йшли. У нас нема зерна неправди за собою. Ходімо ж, донько моя, мій друже, вбогий, нелукавий. Ходімо даліше, даліше – слава, а слава – заповідь моя”.
(Т. Шевченко).

ПРОПОЗИЦІЇ РЕГІОНІВ

Залиште цей матеріал для історії – у Вас з'явиться можливість відслідковувати, що і як враховано у Доктрині, що впроваджується, а що вже запроваджено. У наступних номерах журналу читайте про це!

Пропозиції освітян	Регіони
<p>Розробити нові конкретні критерії відповідності тій чи іншій категорії педагогічних працівників, що атестуються.</p> <p>Передбачити грошові винагороди за:</p> <ul style="list-style-type: none"> - авторські перспективні технології; - авторські навчальні плани і програми. <p>Фінансово підкріпити результати атестації навчальних закладів.</p> <p>Передбачити систематичне забезпечення бібліотек рай методкабінетів новітніми педагогічними технологіями, схваленими департаментом МО науки і технологій, інновацій та трансфер технологій, координацій наукових досліджень. Внести зміни до нормативних актів податкової служби щодо оподаткування підприємницької діяльності навчальних закладів.</p> <p>Програмою національного телебачення передбачити навчальні програми з філософії, історії України, права, української мови та літератури для різних вікових груп учнів.</p> <p>По кожному предмету створити відео фонотеки, в плановому порядку забезпечити ними школи.</p> <p>Внести зміни до шатного розпису відділу освіти. Ввести його як структурні одиниці підвідділами:</p> <ul style="list-style-type: none"> • діагностики; • аналізу та прогнозування; • організації роботи з кадрами; • інспектування установ освіти. 	 <p>Вінницький</p>
<p>Рівний доступ до високоякісної освіти</p> <p>Неможливо не погодитися, що рівний доступ до високоякісної освіти — амбіційна політична мета. Однак проекту Доктрини не вистачає визначення проблеми. Якщо доступ було означено як проблему, важливо визначити також бар'єри та перешкоди на шляху доступу до освіти. Згідно із зазначеним у подальших частинах документа, найбільшу роль відіграють гроші — бідні сім'ї не можуть дозволити собі дати гарну освіту своїм дітям. Ось вірогідно чому в документі наголошується, що освіта залишається безкоштовною і фінансується за рахунок державних коштів.</p> <p>Управління системою освіти</p> <p>У цій частині документу ми можемо знайти багато прикметників: відкрита, демократична, ефективна... Проте не подається інформація про те, хто і за що буде відповідати.</p> <p>Передбачається створення центрального і регіональних моніторингових бюро. Яким буде їх статус і повноваження? Чи зосередять вони свою увагу на шкільних випусках, чи будуть перевіряти результати роботи всієї системи?</p> <p>Фінансування системи освіти</p> <p>Необхідно визначити джерела і відсотковий об'єм фінансування, розробити систему контролю, створити в галузі освіти національні фонди її підтримки. Це дасть можливість відповіді на два питання: Хто платить? Хто контролює?</p> <p>Потрібна чіткість у тому, в яких межах держава бере на себе відповідальність фінансувати освіту і які послуги будуть оплачені. Система соціальної допомоги, стипендій і студентських кредитів повинна створюватися паралельно.</p> <p>Ця наочно ілюструє ті вади, які має Доктрина (на теперішньому етапі). В ній міститься надія на покращення і краще майбутнє, але не ставиться діагноз нагальним проблемам сьогодення, відсутні чітко визначені стратегії, плани дій.</p>	 <p>Волинський</p>

Регіони	Пропозиції освітян
 <p>Житомирський</p>	<p>Необхідно збільшити фінансування галузі, оскільки обмеження останніх років створили критичну ситуацію у матеріальному забезпеченні установ і закладів освіти. У Національній Доктрині розвитку освіти в Україні слід посилити акцент щодо соціального статусу педагога як носія духовності. Під час розробки Державного бюджету України на 2002 рік слід передбачити фінансування (ст. 57 Закону України "Про освіту"), у повному обсязі. Джерегом економії коштів, які б можна було використати на потреби освіти, може бути перехід на систему управління "міністерство — школа" без проміжних ланок.</p>
 <p>Запорізький</p>	<p>Доповнити Національну Доктрину розвитку освіти України ґрунтовним висвітленням стану освіти в державі на кінець ХХІ століття, зосередивши увагу на глибокому науковому аналізі проблем галузі та їх причин. Затвердити Національну доктрину розвитку освіти в Україні відповідним Законом.</p> <p>Конкретизувати задекларовану в Доктрині ідею про те, що "Держава забезпечує умови для підвищення престижу і соціального статусу педагогічних і науково-педагогічних працівників", розкривши ці умови.</p> <p>Допрацювати Доктрину з точки зору уникнення розпливчатості принципово важливих понять (наприклад, уточнити та розкрити зміст застосованих у Доктрині понять "сучасний світогляд", "галузь освіти", "система освіти" тощо), усунення змістових повторів, мовних, стилістичних недосконалостей, забезпечення максимального лаконізму, точності і вичерпної повноти.</p> <p>Додаткової ретельної розробки вимагає в Доктрині питання забезпечення освіти дітей, що мають проблеми здоров'я, психічного і фізичного розвитку, надання освітніх послуг дітям, не здатних до навчання та виваженого дотримання в цих питаннях прав людини</p>
 <p>Київський</p>	<p>Мета, пріоритети і принципи розвитку освіти</p> <p>Положення "формування навичок самоосвіти і самореалізації особистості" потрібно замінити на "формування навичок самоосвіти й здатності особистості до самореалізації".</p> <p>Національний характер освіти</p> <p>Цей розділ має поверховий, неаргументований характер. Зокрема, не розкрито сутність понять не лише "українська національна ідея" а й "українська політична нація", хоч вони є стрижневими в розвитку національної освіти, процесах державотворення. Консолідація українського народу в українську політичну націю — лише політичний аспект проблеми, а існують ще й культурологічний та етнографічний. Тому освітня діяльність має бути спрямована на збереження народних традицій, відтворення етнографічних особливостей кожної з груп населення. Доцільно використати прогресивні американський та японський досвіди, які саме через систему освіти забезпечують відповідний рівень самосвідомості.</p> <p>Неперервність освіти — освіта впродовж життя</p> <p>Цей розділ пропонуємо доповнити положенням: "Неперервна освіта реалізується через узгодженість та взаємозв'язок навчальних програм у загальній середній, професійній, вищій та післядипломній освіті". Речення "...оптимізацію системи перепідготовки працівників і підвищення їхньої кваліфікації" доповнити словами "з урахуванням їхніх запитів та потреб". Заміни формулювання положення "створює умови для професійного навчання безробітних" на "створює умови для професійного навчання трудових ресурсів, не задіяних у виробничих відносинах".</p> <p>Інформаційні технології в освіті</p> <p>Даний розділ є абсолютно "сирим". Його потрібно серйозно допрацювати. Не передбачено програмне забезпечення впровадження інформаційних технологій. Йдеться про підтримку державою застосування комп'ютерних технологій до системи оцінювання знань лише студентів та про побудову міжвузівських глобальних інформаційно-освітніх мереж.</p>

Пропозиції освітян	Регіони
<p>У контексті нової освітньої політики Доктрина потребує більшої спрямованості на підвищення соціального статусу педагога, чіткого визначення пріоритетів в діяльності освітянської галузі, встановлення джерел та обсягів фінансування, удосконалення логіки викладу окремих положень. Прискорити розробку нормативно-правових документів, які сприятимуть практичній реалізації положень Доктрини.</p>	<p>Кіровоградський</p>
<p>У "Вступі" останній абзац варто сформулювати так: "Національна доктрина розвитку освіти України є державним документом, який визначає стратегію і основні напрями її розвитку у XXI столітті. Всі нормативно-правові документи з питань освіти розробляються на основі її вимог".</p> <p>Останній пункт розділу "Освіта і наука" подати в такій редакції: "формування змісту освіти здійснювати на основі найновіших досягнень педагогічної і наукової думки та технологічних досягнень".</p> <p>На основі Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті повинні бути розроблені перспективні плани її реалізації.</p>	<p>Івано-Франківський</p>
<p>Ув'язати Національну доктрину розвитку освіти із складною демографічною ситуацією у країні, яка у недалекому майбутньому буде ще складнішою.</p> <p>5. Припинити глазування перед західною та американською системами освіти та перед їхньою ерзац-культурою. Чужому навчатись, але й свого не цуратись. Повернутись до своїх випробуваних критеріїв моралі і високої порядності, а також до адаптованої щодо місцевих умов системи підготовки науково-педагогічних кадрів.</p> <p>Підвести під Національну доктрину розвитку освіти необхідну законодавчу базу та відповідну економічну основу.</p> <p>2. Збільшити розміри державного фінансування освіти Луганської області хоча б до середнього рівня у цілому по Україні.</p> <p>3. Передбачити 100% рівень працевлаштування випускників вищої школи після закінчення вузу.</p> <p>Включити до Національної доктрини такі питання:</p> <ul style="list-style-type: none"> - підготовку та перепідготовку кваліфікованих робітників з числа незайнятого населення проводити на базі кращих профтехучилищ, при цьому цільові державні кошти служби зайнятості спрямовувати на удосконалення навчально-матеріальної бази училищ; - звільнити професійно-технічні навчальні заклади від сплати податків на прибуток. <p>У розділі "Однаковий доступ до якісної освіти" доповнити 5-й абзац під-розділу "професійно-технічна освіта" словами: "шляхом поповнення навчально-виробничих майстерень сучасним обладнанням, виділення коштів на позабюджетні доплати майстрам виробничого навчання за цільову підготовку кваліфікованих робітників більш високих тарифних розрядів та відповідних робочих місць для учнів на період проходження виробничої практики".</p> <p>У розділі "Освіта і наука" виключити принципи: "поглиблення співпраці й кооперації закладів освіти і науки"; "інтенсифікація наукових досліджень", які повторюються у державних документах уже декілька десятиліть і сприймаються як лозунги.</p>	<p>Луганський</p>
<p>До розділу "Фінансування системи освіти" пропонується включити положення про забезпечення фінансування з державного бюджету приватних загальноосвітніх навчальних закладів в обсязі освітнього мінімуму для здобуття повної загальної середньої освіти.</p> <p>Для забезпечення загальноосвітніх шкіл, особливо сільської місцевості, педагогічними кадрами необхідно запровадити підготовку вчителів з двох і більше близьких спеціальностей.</p> <p>Розділ "Педагогічні та науково-педагогічні кадри": після слів... "державна забезпечує" доповнити словами "...надання педагогічним працівникам державних та комунальних закладів освіти статусу державного службовця"</p> <p>Восьмий абзац доповнити словами "...морального та матеріального"</p>	<p>Закарпатський</p>

Регіони	Пропозиції освітян
 <p>Миколаївський</p>	<p>Розділ “Педагогічні та науково-педагогічні кадри” доповнити наступним: підвищення мотивації освітньої діяльності науково-педагогічних працівників шляхом надання ВНЗ більшої самостійності; створення системи підготовки науково-педагогічних працівників; відродити систему підготовки резерву сучасних управлінців різних рівнів.</p> <p>Розділ “Міжнародна співпраця та інтеграція у сфері освіти” до абзацу “Основні шляхи освоєння і використання зарубіжного освітянського досвіду” доповнити: здійснення спільних наукових досліджень з міжнародними фондами і впровадження у практику ВНЗ авторських навчальних планів та програм.</p>
 <p>Полтавський</p>	<p>Затвердити Доктрину як Закон України, або Указом Президента. Правовий статус Національної доктрини має бути найвищим (після Конституції України) у системі законодавчих актів щодо освіти в Україні.</p> <p>У розділі “Мовна стратегія в освіті” в першому абзаці доповнити: “Освіта забезпечує обов’язкове вільне володіння державною мовою”.</p> <p>Удосконалити основні положення Доктрини шляхом зменшення декларативності, поглибити обґрунтованість окремих розділів, ширше висвітлити проблеми громадянської освіти, розширити спектр основних положень, зокрема, стосовно науково-педагогічних концепцій, які розкривають шляхи реалізації Доктрини і досягнення декларованих у ній цілей.</p> <p>Конкретизувати в розділі “Очікувані результати” нову філософію освіти, яка принесе зміни в соціальну сферу та економіку країни. На жаль, ця нова філософія не описана в документі.</p>
 <p>Рівненський</p>	<p>Абзац “У загальній середній освіті” доповнити чітким визначенням міри відповідальності сім’ї, органів місцевого самоврядування за порушення прав дитини щодо обов’язковості навчання. Абзац “У професійній освіті” доповнити : безоплатністю професійної освіти на позаконкурсній основі для дітей, що постраждали від наслідків аварії на ЧАЕС.</p> <p>Абзац “У позашкільній освіті” доповнити словами : створенням системи позашкільних закладів різних форм власності для забезпечення розвитку здібностей, талантів та обдарувань для дітей сільської місцевості.</p> <p>Розділ “Фінансування системи освіти” визначення фінансування закладів освіти сільської місцевості як пріоритетного напрямку державних видатків на найближче десятиліття.</p> <p>Розділ “Педагогічні та науково-педагогічні кадри” . Перелік заходів, що забезпечує держава для підтримки науково-педагогічних працівників, підвищення їхньої відповідальності за якість навчання дітей, доповнити: удосконалення системи матеріального стимулювання професійного росту та визначних досягнень у праці педагогів і науковців.</p> <p>Розділ “Здоров’я нації через освіту” доповнити словами : процес навчання має реалізовуватись через педагогічні технології, які не шкодять здоров’ю дитини.</p>
 <p>Тернопільський</p>	<p>Не створено належних умов для навчання обдарованої молоді та дітей з особливими потребами. Вимагає подальшого оновлення зміст освіти, необхідно розширити матеріальну базу і кадрове забезпечення загальноосвітніх закладів. Залишається гострою проблема комп’ютеризації навчальних закладів, особливо у сільській місцевості.</p> <p>Усвідомлення актуальності подальшого реформування освітньої галузі на державному рівні обумовило розробку важливого документа — Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті</p>

Пропозиції освітян	Регіони
<p>До розділу "Мета, пріоритети і принципи розвитку освіти". до § 3. У загальній середній освіті:</p> <p>1. Зосередити увагу на особистісно-зорієнтованому навчанні. У дошкільній підготовці:</p> <p>1. Для забезпечення обов'язкової дошкільньої освіти, розширення мережі дошкільних навчальних закладів і навчальних комплексів необхідна правова база щодо утримання дошкільних закладів комбінованого оздоровчого типу, груп різнотривалого перебування.</p> <p>2. У зв'язку з переходом на 12-річний термін навчання виникає необхідність у розробці моніторингу готовності дитини шести років до подальшого шкільного навчання.</p> <p>У розділ "Освіта і наука" внести пункт:</p> <p>1. Розширити дослідження проблем освіти, технології навчання і виховання в умовах сільської загальноосвітньої школи.</p> <p>Розділ "Фінансування системи освіти" доповнити пунктами:</p> <p>1. Збільшити фінансування освіти з державного бюджету. Передбачити фінансування закладів освіти на капітальний, поточний ремонт, їх матеріально-технічне забезпечення згідно існуючих нормативів та Положень.</p> <p>У розділ "Соціальне забезпечення учасників навчального процесу" ввести пункт: 1. Ввести в дію в повному обсязі законодавчі Акти щодо соціального захисту педагогічних працівників.</p>	 <p>Сумський</p>
<p>У розділі "Мета, пріоритети і принципи розвитку освіти" частину "Система освіти має забезпечувати" доповнити: профільне навчання, професійне самовизначення випускників.</p> <p>У розділі "Однаковий доступ до якості освіти", частині "У загальній середній освіті" 4 пункт доповнити словами "відповідальністю керівників освітніх закладів".</p> <p>Частину "У вищій освіті" доповнити абзацом:</p> <p>– впровадженням дієвої системи самоврядування у вищих навчальних закладах.</p>	 <p>Херсонський</p>
<p>У Доктрині повинна бути закладена позиція щодо створення таких економічних механізмів, які б стимулювали участь фірм, підприємств фінансових структур у розвитку закладів освіти;</p> <p>Треба зменшити навантаження на дитину і кількість обов'язкових предметів; У розділі "Мета пріоритет і принципи розвитку освіти": навчання має враховувати індивідуальні особливості того, хто навчається, відповідати його власним освітнім потребам і стимулювати зростання цих потреб;</p> <p>передбачити положення про збереження духовного здоров'я учнів та вчителів, про дотримання етики між учасниками освітянського процесу. Після розділу "Фінансування системи освіти" варто додати розділ "Матеріально-технічне забезпечення". У ньому слід передбачити створення шкільної індустрії тому, що слабка матеріальна база навчальних закладів не дає можливості повною мірою реалізувати навчальні плани і програми.</p>	 <p>Чернігівський</p>

Регіони	Пропозиції освітан
 <p>Черкаський</p>	<p>Розділ “Мета, пріоритети і принципи розвитку освіти” доповнити такими положеннями:</p> <ul style="list-style-type: none"> • виховання молодого покоління в душі високої моралі і поваги до закону; • правові умови функціонування і розвитку освітніх закладів різних форм власності; • якісну освіту у сільській загальноосвітній школі на основі зміцнення її матеріальної бази, розвитку сучасних технологій навчання, збереження додаткових соціальних гарантій для учнів і педагогів у сільській місцевості; • державну підтримку освітніх закладів усіх форм власності, що забезпечуватиме реалізацію державної політики в галузі освіти; <p>Розділ “Однаковий доступ до якісної освіти” доповнити такими положеннями:</p> <ul style="list-style-type: none"> • забезпечити одержання безоплатної вищої освіти працівниками, які мають спеціальну середню освіту; • здійснити науково-методичне забезпечення альтернативних форм отримання дошкільної освіти; • включити соціальний патронат у систему альтернативних форм отримання дошкільної освіти; <p>У розділі “Фінансування системи освіти” передбачити:</p> <ul style="list-style-type: none"> • безкоштовне забезпечення підручниками учнів шкіл-інтернатів; • реальне бюджетне фінансування “Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті” з конкретизацією визначення відсотків від валового національного доходу. <p>Розділ “Соціальне забезпечення учасників освітнього процесу” доповнити такими положеннями:</p> <ul style="list-style-type: none"> • передбачити підвищення пенсій за віком уже на першому етапі реалізації Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті; • вирішити питання надання статусу державного службовця педагогічним працівникам. <p>Розділ “Інформаційні технології в освіті” доповнити таким положенням:</p> <ul style="list-style-type: none"> • державна політика у справі впровадження інформаційних технологій має здійснюватися рівномірно як у міських, так і у сільських навчальних закладах. <p>Виділити у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті окремий розділ, який передбачає інструментарій проведення тих чи інших змін освітнього процесу з усіма організаційними та фінансовими показниками.</p> <p>Надати Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті юридичний статус, подати її на схвалення до Верховної Ради України.</p>
 <p>АР Крим</p>	<p>Формулювання “Освіта спрямована на ... державами світу” замінити на “Освіта спрямована на запровадження в життя ідеї єдиної батьківщини для громадян України, незалежно від національної приналежності, що сприятиме консолідації народу в політичну націю”.</p> <p>§ 2 стор. 3 після 1 абзацу додати:</p> <p>- Створення передумов для пріоритетного розвитку духовного виробництва: систем освіти і науки.</p> <p>Розвиток, прогрес у сучасному світі забезпечується не матеріальним виробництвом, як звикли ми вважати, а духовним виробництвом. Тому, якщо ми хочемо стати цілком цивілізованою країною в сучасному світі, ми повинні забезпечити пріоритетний розвиток освіти і науки.</p> <p>Подолання соціально – економічного та духовного кризису в суспільстві, підвищення рівня життя народу та національної безпеки.</p> <p>Надання Україні статусу провідної держави у сфері освіти, культури, науки.</p>

Матеріали взято з глобальної мережі Інтернет з адресою: <http://edu.ukrsat.com/meeting>

ЗВЕРНЕННЯ ДЕЛЕГАТІВ ДРУГОГО ВСЕУКРАЇНСЬКОГО З'ЇЗДУ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТИ ДО КЕРІВНИЦТВА ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ УКРАЇНИ

Ми, освітяни — делегати з'їзду, усвідомлюючи свою відповідальність щодо навчання та виховання молодого покоління та значення освіти для розбудови української держави, орієнтуючись на національні та загальнолюдські цінності як основу нової системи громадянського виховання, на розуміння приналежності українського народу своїй Батьківщині, підтримуємо політику Президента, Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, спрямовану на подальший розвиток освіти, захист прав і свобод, забезпечення інтелектуального розвитку і самореалізації особистості. Розуміючи, що освіта і її відповідність запитам громадян нашої держави та світовим стандартам якості, соціальний захист навчально-виховного процесу мають стати пріоритетом держави і суспільства, турбуючись про достойне життя наших дітей і молоді сьогодні і в майбутньому, шукаючи надійні орієнтири для виходу з економічної, соціальної та екологічної нестабільності, засуджуючи безвідповідальність тих, хто заради наживи розповсюджує низькопробну кіно- відео- і книжкову продукцію, які пропагандують аморальність і жорстокість, звертаємося до керівництва України, до всіх, хто небайдужий до встановлення нового громадянського, демократичного і гуманного суспільства, хто прагне захищати інтереси української держави, сприяти її стабільному розвитку, докласти особистих зусиль до її зміцнення, забезпечення пріоритетності розвитку освітньої галузі, прав і свобод учасників навчально-виховного процесу.

Вельмишановний пане Президенте України, Голово Верховної Ради, Прем'єр-міністр України! Закликаємо Вас за покликом душі і серця зробити все, щоб було створено належні умови для здобуття нашими дітьми якісної освіти, всебічного розвитку, духовної зрілості, морального і фізичного здоров'я, постійно приділяти увагу вирішенню законодавчого і матеріально-технічного забезпечення освітньої галузі, забезпечити неухильне виконання державою задекларованих соціальних гарантій для учасників навчально-виховного процесу. Ми переконані, що сьогодні особистість і її значення, інтелект і компетентність є найвищою цінністю суспільства, яке прагне зайняти чільне місце серед цивілізованих країн ХХІ століття.

Шановні керівники галузей народного господарства, регіонів, бізнесмени, підприємці! Від Вашої ділової підтримки і позиції значною мірою залежатиме стан української освіти. Саме Ви та широкі кола громадськості повинні стати ініціаторами та інвесторами більшості починань в освіті. За Вашої підтримки ми повинні запровадити нові форми і принципи економічної взаємодії з освітою, на ділі відродити наші національні традиції меценатства, шефства над дитячими садками, школами, позашкільними навчальними закладами, професійно-технічними училищами, вищими навчальними закладами; утворити спеціальні фонди підтримки талановитої молоді, дітей з особливими потребами, дітей, що залишились без батьківської опіки. Саме дитина повинна за будь-яких обставин бути серед тих, хто першим відчує Ваш захист і допомогу.

Шановні керівники навчально-виховних закладів, педагогічні та науково-педагогічні працівники! Невід'ємною складовою способу життя має стати

неперервна освіта, головною метою якої є всебічний розвиток особи, максимальна реалізація здібностей кожної людини, виховання громадянина і патріота України. Розв'язання цих завдань залежить від Вашого професіоналізму та громадянської відповідальності. Ми впевнені, що ніколи не буде суспільства, яке постійно навчається, якщо не буде підвищено статус і професійний рівень учителя, якщо не буде вчителів, які навчаються самі.

Освіта і самоосвіта в сучасному інформаційному суспільстві ніколи не припиняється. Цього вимагає від Вас, шановні колеги, необхідність широкого застосування сучасних інформаційних технологій. Особистісно-орієнтована педагогіка має стати основою взаємовідносин учасників навчально-виховного процесу. Ми переконані, що центром Вашої багатопланової роботи і змістом усієї освітянської виховної діяльності має стати особистість, яка є патріотом рідної землі, яка здатна захистити права, свободи та соціальні інтереси свого народу. Будемо з Вами достойні цієї великої мети.

Наступне наше звернення до Вас, *шановні діячі науки і культури, спортсмени, керівники громадських організацій, об'єднань, фондів!* Шановні співвітчизники! Закликаємо кожного із Вас максимально сприяти всім освітянам у справі забезпечення конституційних прав на освіту, соціального захисту всіх учасників навчально-виховного процесу. Переконані у Ваших великих можливостях організувати всебічну допомогу дітям, які живуть у винятково важких соціальних умовах, дітям-сиротам, дітям з асоціальних сімей, дітям-інвалідам та дітям з девіантною поведінкою. Потрібно активізувати роботу батьківських і піклувальних рад, фондів, зробити все можливе, щоб забезпечити цим дітям достатні умови життя. Спільно з Вами ми повинні встати на захист національної культури, традицій і звичаїв рідного народу, сприяти всебічному розвитку української мови, використовувати різноманітні можливості творчих об'єднань, спілок, трудових колективів і засобів масової інформації для навчання та виховання дітей і молоді.

Закликаємо всіх поставити надійний заслін продукції кіно-відео- і книжкового ринків і засобів навчальної масової інформації, яка несумісна з нашими моральними принципами, утверджувати в суспільстві найкращі риси нашого народу: порядність, ширість, доброту, працьовитість і повагу до своєї родини.

Шановні учні та студенти України! Ми прагнемо бачити в Вас надійних партнерів у реалізації завдань розбудови освіти. Активніше розвивайте учнівське та студентське самоврядування, будьте непримиренними до будь-яких проявів недемократичності, антигуманності, порушень викладачами професійної етики та моральних норм. Саме на Вас покладається надія щодо організації в учнівському та студентському середовищі активної протидії будь-яким асоціальним проявам. Від Вашої громадянської позиції, ставлення до навчання, способу життя залежить Ваше майбутнє, майбутнє освіти і нашої держави.

Дорогі співвітчизники! Майбутнє кожної країни визначає рівень освіченості нації і, насамперед, молодшого покоління. Необхідно завжди пам'ятати слова славетного нашого Василя Сухомлинського: "Сьогодні - діти, завтра - народ". Якщо ми справді хочемо мати сильну державу, об'єднаймо всі прогресивні сили для вирішення проблем освіти і виховання молодого покоління та освітянської галузі в цілому.

Глибока шана і низький уклін Вам за самовіддану працю, шановні освітяни!

Слава українському народові! Слава Україні!

ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА

**ЩО РОБЛЯТЬ ВЧИТЕЛІ ТА ДИРЕКТОРИ ШКІЛ
В ІНТЕРНЕТІ**

с.38

**ТАЛАНТ: ЧИ МОЖЕМО МИ ВПЛИВАТИ
НА ПРОЦЕС ЙОГО РОЗВИТКУ?**

с.42

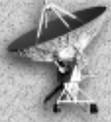
**«ПЕРШ, НІЖ СФОРМУЄТЬСЯ НОРМАЛЬНА
ШКОЛА, СЛІД СТВОРЮВАТИ ШКОЛИ
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ»**

с.50

**5-ТА МІЖНАРОДНА ВИСТАВКА
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ**

с.62

Інноваційна
школа

ЯКІ ЗАВДАННЯ ШКОЛИ ВИРІШУЄ ІНТЕРНЕТ

Що роблять вчителі та директори шкіл в Інтернеті?

Вони, як і всі інші, шукають там інформацію – для себе, своєї роботи, для уроків, знаходять друзів за інтересами, листуються. Звичайно, якщо у них є доступ до Інтернету, якщо вони творчі люди, яким все цікаво, якщо вони не хочуть відставати від своїх учнів.

**ІНТЕРНЕТ ВЕЛИКИЙ,
ДУЖЕ ВЕЛИКИЙ,
ВІН ДАЄ УЯВЛЕННЯ
ПРО НЕСКІНЧЕНІСТЬ
КРАЩЕ,
НІЖ САМА
НЕСКІНЧЕНІСТЬ**

*Дуглас Адамс,
«Мандрівка по Галактиці для
мандруючих автостопом»*

Учителі використовують у своїй роботі всесвітню телекомунікаційну мережу як потужне джерело інформації. Втім набагато перспективнішими для освіти є *комунікаційні* можливості Інтернету в навчальних телекомунікаційних проектах, коли учасники з різних регіонів міста, держави, різних країн світу разом співпрацюють над цікавою для всіх проблемою, навчальним завданням, обмінюючись за допомогою швидкодіючої мережі не лише своїми здобутками, а й методами дослідження, обговорюючи проміжні результати, спілкуючись з опонентами та однодумцями. Поширеними і популярними стають мережеві олімпіади і в нашій країні.

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ДЕРЖАВНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

Першим у вирішенні проблеми залучення вчителів-предметників до вивчення та ефективного використання Інтернету в навчально-виховній діяльності має стати найскладніше та найцікавіше завдання – створити у вчителів *мотивацію* до використання можливостей сучасних телекомунікацій.

В освіті глобальне співробітництво нині розвивається особливо бурхливо. Вже працюють кілька освітніх європейських та світових мереж, таких як **EuroSchool-Net**, **Orila de Orillas** та інші, які залучають дітей і вчителів до навчання, запроваджуючи нову потужну освітню технологію – телекомунікаційні проекти. Проте участь у більшості з них платна, тому ці проекти не завжди доступні для наших шкіл.

Але є й широкодоступні мережі, які ефективно допомагають вирішувати освітні завдання. Приємно, що наша країна тут не з останніх: ми маємо цікавий майже трирічний досвід участі у міжнародних телекомунікаційних проектах.

“Навчаймо і навчаймося з радістю і натхненням!” – це девіз українських учителів та учнів, учасників програми

*Стаття
підготовлена
громадською
неприбутковою
організацією
РМЦ «Сучасна
школа»*

I*EARN (International Education and Resource Network – Міжнародна ресурсна та освітня мережа), яка почала впроваджуватися в Україні в 1998 році громадською організацією Ресурсно-методичним центром “Сучасна школа” за підтримки Міжнародного Фонду “Відродження”.

Ця мережа нині об’єднує учнів та вчителів із 98 країн світу, які разом співпрацюють у громадянських, екологічних, наукових і художніх проєктах. Створені й активно діють регіональні центри із запровадження телекомунікаційних проєктів у Харкові, Києві, Севастополі, Фастові (Київській області).¹

У міжнародному проєкті “**Плошева ведмежа**” для учнів молодших класів беруть активну участь учні шкіл № 76 м. Львова (координатор І.Р.Михальська), ЗОШ № 1 м. Копиченці (координатор директор школи Б.І.Зарембський), гімназії № 30 «Еконад» м. Києва (координатор Е.В.Морозова), Кловського ліцею № 77 м. Києва (координатор О.М.Китайцев) та ще десять шкіл України. Мета проєкту – сприяння взаєморозумінню та розумінню інших культур. Це приклад парного проєкту, в ході якого кожен клас отримує відповідного за віком партнера. Учні надсилають один одному ведмежат, які беруть участь у всіх справах класу, пишуть за них електронні листи, розповідаючи про найцікавіші події та пригоди. Проєкт сприяє підвищенню мотивації вивчення іноземної мови у молодших школярів і допомагає у виховній роботі.

Понад 400 наших учнів беруть участь у міжнародному проєкті «**Закони життя**». Вони пишуть твори про

життєві цінності, які на їх думку є найважливішими у житті. У щорічному друкованому випуску цього проєкту Україну представляли десятки найцікавіших робіт учнів із Кловського ліцею № 77 м. Києва (вчитель Н.О.Чесановська), ліцею № 208 м. Києва (вчитель В.О.Сахацька), гімназії № 7 м. Севастополя (вчитель Л.Ю.Степаненко), гімназії «Троєщина» (вчитель О.М.Шатрова). Міжнародний збірник не міг вмістити всіх цікавих робіт і цього року ми маємо змогу випустити національний збірник кращих учнівських робіт рідною мовою (координатор М.М.Корнієнко, НВК № 55 м. Харків). У Кіровоградському колегіумі створено Український національний центр цього проєкту (координатор Н.Ю.Чередніченко).

Проте масовій участі вчителів у міжнародних проєктах суттєво перешкоджає те, що майже всі вони – англомовні. Тому ми почали зі створення національної мережі і вже три роки впроваджуємо проєкти українською, російською мовами.

Працівники Центру “Сучасна школа” мають досвід запровадження в Україні навчальних телекомунікаційних проєктів, які здійснюються за допомогою мережі Інтернет.²

Цікавим і важливим виявився перший громадянський телекомунікаційний проєкт “**Я маю право мати права**”, координатор Н.Ю.Чередніченко, Кіровоградський колегіум. У ньому взяли участь учні 11 шкіл України.

Традиційними стали в нашій освітній мережі творчі проєкти з мови та літератури. Цього року дуже популярним був проєкт написання ланцюгової фантастичної повісті “Зоряний пил на чоботях”, координатор Василенко Е.Л. школи № 119 м. Донецька. Учні – а це були не лише українські, а й білоруські школярі – по черзі дописували розділи повісті, малювали ілюстрації до них.³

¹ З цими міжнародними проєктами можна ознайомитися на веб-сторінці <http://www.iearn.org>.

² Описи цих 24 національних проєктів можна знайти на веб-сторінці <http://www.kar.net/~iearn/>

³ Усі роботи вміщено на веб-сторінці проєкту www.geocities.com/cs_119_2000/star

Виходить друком і друга частина часопису “Літо тисячоліття, що минає” українського телекомунікаційного проекту, який вже став міжнародним (12 країн-учасниць!). Цей проект створила і веде Т.Т.Спориніна, вчителька інформатики гімназії № 2 м.Чернівців. Завдяки необмеженим можливостям Інтернету у часописі вміщено всі творчі роботи учнів: проза, вірші, фотографії, малюнки.

У цьому навчальному році наші вчителі ініціювали і успішно ведуть чотири міжнародні проекти. Крім “Літа” – це й ще один громадянський проект “Відновимо дружбу” (координатор Н.Ю.Чередніченко, Кіровоградський колегіум), в якому діти різних країн описують традиції замирення, як вони відновлюють добрі стосунки, коли посваряться.

Великий інтерес у викладачів іноземної мови, географії та зарубіжної літератури викликав і проект “**Марк Твен: від Міссісіпі до Дніпра**”, який координує Л.С.Коровякіна зі школи № 9, м. Фастова Київської обл. (директор С.І.Любарець).

Вперше ми здійснили телекомунікаційний проект з фізики “**Як швидше стати олімпійським чемпіоном**”, у якому учні виконували лабораторну роботу з вимірювання прискорення вільного падіння в різних умовах, різними методами, в різних регіонах України.

На черзі ще один результат проекту – навчальний компакт-диск для учнів і вчителів з історії інформатики. Це підсумок спільної роботи вчителів і учнів шкіл України й Білорусії – телекомунікаційного проекту “**Історія інформатики для допитливих**”, який веде вчителька Н.А.Ріпка з школи № 9 м. Фастова Київської області.

А як багато матеріалу для досліджень і спілкування може дати проект “Закордонні діячі у назвах вулиць і площ мого міста”, який веде

М.М.Корнієнко з НВК № 55 м. Харкова!

Справжнім святом став цього року проект із праці “**Україно моя вишивана**”. Так-так, – Інтернет-проект для вчителів праці. Учні з 19 шкіл на уроках праці вишивали разом; різні області України – притаманними для свого регіону кольорами, узорами.

У проектній діяльності нашої програми задіяні вчителі інформатики, математики, географії, мови та літератури, біології, хімії, екології, історії та права, образотворчого мистецтва, іноземної мови, праці, музики, фізики.

НОВІ МОЖЛИВОСТІ У ПІДВИЩЕННІ КВАЛІФІКАЦІЇ

Все актуальнішим за сучасних умов стає підвищення кваліфікації та перекваліфікація кадрів у системі освіти з використанням *комп’ютерного та дистанційного навчання*.

Ринок таких послуг у нас поки що невеликий, не розроблено правову базу для такої освіти, але працювати у цьому напрямку потрібно.

Навчитися ефективно використовувати телекомунікації для навчання школярів і потім навчити інших викладачів та педагогічних науковців України, привернути увагу до використання можливостей Інтернету до освітніх завдань – ось у чому полягає основна місія діяльності за програмою I*EARN-Україна. Разом із групою викладачів підготовлено 12 тренерів з телекомунікацій із різних регіонів країни.

ПАРТНЕРСЬКІ ВЗАЄМИНИ

Громадська неприбуткова організація РМЦ “Сучасна школа” налагодила співробітництво з українськими державними освітніми та громадськими організаціями – Міністерством освіти і науки України, регіональними та обласними інститутами підвищення кваліфікації вчителів, педаго-

гічними університетами, Інститутом громадянської освіти. Працівники Центру беруть активну участь у реалізації міжнародних програм і рухів, співпрацюючи з такими організаціями як ЮНІСЕФ, Корпус Миру, Британська Рада, IREX та інші. Вперше в Україні створені та запроваджуються телекомунікаційні проекти з громадянської освіти.

“Сучасна школа” має досвід проведення навчальних семінарів для вчителів інформатики, викладачів інших навчальних предметів, методистів Інститутів підвищення кваліфікації, адміністраторів освіти. До розробки програми навчання та проведення семінарів РМЦ залучає кращих спеціалістів України. Вони допомагають розробляти проекти, проводити семінари з комп’ютерних навичок, проектної діяльності, розробки та створення веб-сторінок, ефективного фандрейзингу (пошуку додаткових коштів та ресурсів), лідерських навичок, ефективного спілкування.

Програма активно співпрацює з компанією *УкрСат*, яка надає школам *безкоштовний доступ до мережі Інтернет*.¹ Вчителі та учні – учасники програми I*EARN-Україна – беруть участь у всіх благодійних починаннях освітнього серверу цієї компанії, активно працюють з пресою та місцевими органами влади.

Популярність та здобутки програми ростуть, ростуть і проблеми, які можна подолати тільки разом, у співпраці різних організацій та установ. І зараз дуже важливо не лише встановлювати партнерські стосунки в галузі телекомунікацій між *державними і недержавними освітніми організаціями, бізнесовими структурами*, а й об’єднати свої зусилля та досвід, знання та ресурси, зв’язки з освітніми міжнародними організаціями для вирішення спільних освітніх завдань.

¹ Див. рекламу на стор. 176

ПРОБЛЕМИ

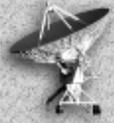
Їх багато. Це і нестача сучасної техніки у віддалених школах, де вона найпотрібніша, і брак знань та вмінь, і відсутність державної підтримки новій освітній технології. Скажімо, у сусідній *Латвії, вчителі, які працюють разом із учнями у телекомунікаційних проєктах, упродовж перших кількох років отримували невелику надбавку до зарплати*. В Угорщині вчителі всіх навчальних предметів щороку проходять 20-годинну підготовку з використання телекомунікацій у навчальному процесі.

У більшості країн світу вже усвідомили, що освітні системи необхідно переорієнтувати з огляду на розвиток нових інформаційних технологій. Там усіх вчителів-предметників, а не лише «інформатиків», навчають сучасним телекомунікаціям, широко пропагують і використовують новітні педагогічні технології. Нашим вчителям часто доводиться здобувати такі знання самостужки. У традиційній системі освіти, як у середній, так і вищій школі, ми відчуваємо гостру необхідність у широкій перепідготовці вчителів з метою адаптації їх до нових умов роботи.

Цього року до програми приєдналися 62 українські школи, виникли і втілюються нові проєктні ідеї. Ми активно розпочали розробку програми дистанційного навчання вчителів інформатики за допомогою телекомунікацій.

Освіта стає інтернаціональною та готовою до конкурентної боротьби як на ринку праці (не лише українському, а й міжнародному), так і в галузі освіти. Того потребують наші випускники, наше суспільство. Інакше ми приречені на безнадійне відставання.

Від певної закритості нашої освітньої системи потерпає не лише Україна; багато втрачає і світ від незнання нашої культури. То ж давайте об’єднаємо наші зусилля, будемо навчати і навчатися творчо і з натхненням, і ми обов’язково змінимо світ на краще.

Інноваційна
школа

ДІЯЛЬНІСТЬ ТАЛАНОВИТОЇ ОСОБИСТОСТІ: ЗАГАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

**Олексій
ВИГОВСЬКИЙ**

аспірант Інституту
психології ім. Г.С.
Костюка АПН
України

У психологічній літературі останніх років найпопулярнішими темами дослідження стали обдарованість та здібність. Проблема таланту і, особливо, геніальності — розроблені значно менше.

Водночас усе очевиднішою стає криза традиційного психологічного підходу до таланту з позиції успішності діяльності. Як пише російський дослідник В. Д. Шадріков “...майже не представлено онтологічний аспект проблеми здібностей, психологічні механізми здібностей і обдарованості... Практично не порушується питання психофізіологічної сутності здібностей та їх особистісного “звучання” [20, с.8].

З огляду на зазначене, слід визнати, що сучасні наукові психологічні “напрацювання” щодо проблеми обдарованості і таланту (не кажучи вже про геніальність) **виявляються мало корисними й для педагогічної практики. Доки не буде розкрито психологічний механізм індивідуального становлення талановитої особистості, ефективно і, головне, усвідомлено впливати на сам процес роз-**

витку, м’яко кажучи, важко. Необхідність дослідження особистісної складової обдарованості й таланту, їх особистісного звучання, стає очевидною.

Саме з цією метою впродовж шести років автором було проаналізовано життєвий шлях і психологічні особливості 63 найвидатніших діячів людства, в ході дослідження використано 132 біографічних джерела. При аналізі особлива увага приділялась загальним особливостям діяльності, що зумовили успішність талановитої особистості та психологічним чинникам, які лежать в основі цих особливостей.

Розглянемо їх на прикладі Леонардо да Вінчі, доповнюючи біографічними даними інших видатних діячів. Такий підхід видається виправданим:

1. По-перше, талант Леонардо різнобічний: він включає крім художнього мистецтва, природознавство, анатомію, фізіологію. Саме тому різносторонній талант Леонардо да Вінчі загальнонавчально еталонем.

2. По-друге, достатньо є біографічних даних про життя Леонардо, що дає змогу провести докладний психо-

© Олексій ВИГОВСЬКИЙ, 2001

логічний аналіз його діяльності та особистості. До того ж сам Леонардо да Вінчі мав звичку постійно записувати свої думки і спостереження, і ці записи збереглися до наших днів.

Леонардо народився 1452 року у родині нотаріуса. У 14 років батько віддав його навчатися в художню майстерню Андреа Вероккіо, живописця і скульптора, що працював також у області архітектури (див. вріз на цій сторінці).

Як і інші видатні люди, чий творчі досягнення належать до найвищих досягнень людства, Леонардо надзвичайно швидко пройшов шлях від підмайстра до визнаного майстра [13, с.34]. При цьому особливих вроджених задатків, передумов для розвитку художніх здібностей від природи Леонардо не мав. Карло Педретті, відомий італійський мистецтвознавець, аналізуючи творчу діяльність Леонардо, пише: “Можна сказати, що він не мав природженого почуття перспективи, його рука не могла інстинктивно, автоматично дати просторове зображення, будь то пейзаж, механізм або ж архітектурна споруда. Він допускав помилки і у більш пізніх малюнках майже кожен раз, коли слабшала його увага...” [16, с.15].

Що означає вроджене почуття перспективи для становлення художника, розвитку його здібностей? Те ж саме, що наявність абсолютного слуху для музиканта — фактично це і є природна основа, та сама “індивідуальна анатомо-фізіоло-

гічна особливість організму”, яка є передумовою для розвитку майбутніх художніх здібностей. Яким же чином при вельми посередніх задатках Леонардо зміг випередити у навчанні своїх співучнів і у подальшому досягнути рівня генія?! Відповідь проста: завдяки надзвичайним зусиллям і неймовірно напруженій діяльності. Там же Педретті пише: “...Будову і пропорції людської фігури він досягнув остаточно лише після тривалого вивчення, завдяки розумовим і душевним зусиллям і великому фізичному напруженню... Деякі його юнацькі роботи ...являють собою не що інше, як приклад тривалої трудомісткої підготовки” [16, с.15]. Коли його однолітки

розважаються, осягають радощі життя, Леонардо, завжди самотній і відчужений від суспільства, пристрасно захоплений своїм заняттям, постійно робить замальовки з натури, освоює нову для себе техніку малювання, проводить експерименти або, пізніше, охоплений бажанням досягнути будову людського тіла, невтомно препарує ночами трупи. Ось написані ним

В тому, що Леонардо почав вчитись малюванню у 14 років, є певна закономірність: як свідчить аналіз біографічної літератури, у більшості випадків саме в 13-14 років майбутній талант уперше починає систематичне навчання в області, яка пізніше стане його покликанням. У 13 років Брюс Лі починає вчитися бойовим єдиноборствам, у 14-ть Арнольд Шварценеггер уперше відриває штангу від підлоги, 13 років було Мікеланджело, коли він став учнем художника Гірландайо. Хоча досить поширені й винятки, наприклад, В.А. Моцарт, який вже в 4 роки міг виконувати невеличкі музичні твори.

Не помічаючи втоми, талант перевершує за інтенсивністю діяльності звичайну "середню" людину в багато разів

самим рядки:

"Скоріше знерухоміти, ніж утомитися.

Скоріше смерть, ніж втома...

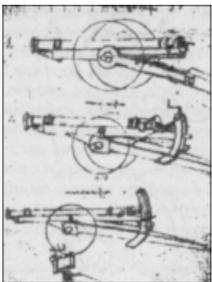
Я не втомлююся, працюючи корисно" [7, с.54].

Цікава, щодо цього, розповідь А.Ф. Іоффе про свою бесіду з Альбертом Ейнштейном. Ейнштейн зацікавився дослідженнями Іоффе механічних і електричних властивостей кристалів і просив розповісти про них детальніше. О 3 годині по обіді Іоффе приступив до розповіді про свої досліди, години за дві він виклав усе істотне, "... і тоді почався винятковий за глибиною і наполегливістю процес освоєння нового для Ейнштейна матеріалу. Його можна охарактеризувати як органічне введення нових фактів у органічну картину природи, що склалася раніше... Наступила восьма вечора, нас покликали до вечері; але і тут робота думки і обговорення теми не припинялися ... увага Ейнштейна була далека від макаронів, якими нас пригощали. По закінченні вечері робота думки продовжувалася; усе з нових і нових сторін обговорювалися факти і їх тлумачення. Наближалася північ, ...я [Іоффе] запропонував продовжити бесіду завтра або будь-якого іншого дня, але побачив, що значення моїх слів не доходить до Ейнштейна, і не став наполягати. Нарешті, о другій ночі процес закінчився – все стало на свої місця, сумніви розвіялися; додалася ще одна дільниця у позбавлену внутрішніх протиріч карти-

ну навколишнього світу, яку створив собі Ейнштейн" [8, с.226]. Іоффе так закінчує опис цього епізоду - "...ні мені, ні, ймовірно, більшості вчених не доводилося спостерігати таке **тривале і стійке напруження думки.** Але для Ейнштейна це було, мабуть, **звичною справою**" [8, с.226].

Якщо відсутність яскраво виражених вроджених передумов для розвитку здібностей у талановитой людини скоріше виняток, ніж правило, то **надзвичайна напруженість, інтенсивність діяльності – загальне правило, що не має винятків.** Брюс Лі тренувався багато годин на день, не припиняючи тренувань навіть під час польоту в літаку. Після важкої травми хребта, яка прикувала його до ліжка на 3 місяці, Брюс продовжував напружено працювати, "... це був період найважчого духовного й фізичного болю. Загалом минуло близько шести місяців, перш ніж він зміг приступити до найлегшого тренування. Але навіть під час вимушеної бездіяльності його мозок залишався надактивним" — пише дружина Брюса Лі [11, с. 12]. Зосереджений над своєю працею, жертвуючи комфортом, Мікеланджело спав, не роздягаючись – щоб економити час для роботи. Від неймовірної інтенсивності тренування А. Шварценеггер іноді непритомнів. Можна привести безліч подібних прикладів, але значення їх одне – зосереджена над своєю діяльністю талановита людина, не помічаючи втоми, перевершує за інтен-

Малюнки із записних книжок Леонарда

сивністю діяльності звичайну “середню” людину в багатозначності розв’язів.

Відоме психологічне положення полягає у тому, що за наявності задатків, за одних і тих самих затрачених зусиллях, оволодіння діяльністю відбувається швидше, здібності до неї розвиваються швидше і більшою мірою. Аналіз біографічної літератури свідчить, що талановита особистість прикладає до оволодіння діяльністю значно інтенсивніші зусилля, затрачуючи більше часу, ніж “середньостатистична” людина. Таким чином, **інтенсивність діяльності, а точніше індивідуально-психологічні механізми, які лежать у її основі, є необхідною передумовою формування таланту. А сама інтенсивність діяльності – один із зовнішніх критеріїв, ознака обдарованості і таланту.**

У діяльності Леонардо привертає увагу не тільки широта інтересів художника – фактично його цікавлять причини будь-яких явищ, які він спостерігає, до якої б сфери людського пізнання вони не належали, але і та глибина, до якої він прагнув у пізнанні явища або предмета. Намагаючись вирішити певну конкретну задачу, Леонардо не задовольнявся частковим рішенням, він завжди прагнув пізнати загальні закономірності, що лежать в основі розгляданого питання, але не задовольняючись і цим, він переходив до вивчення галузей, пов’язаних із даною; він намагався скрупульозно їх вивчити з усіма подробицями. Ставлячи перед собою, як

медиком, завдання “знати, що таке людина, що таке життя і статура, що таке здоров’я”, Леонардо ставив не менш складні завдання перед собою, як архітектором, – досягнути, у чому полягає “природа тяжіння”, що таке “спрямування сили” і т. д. Це була програма цілого життя, ідеал інженерії, заснованої на розумних, наукових принципах. Причому всі ці питання Леонардо аж ніяк не мав наміру вирішувати умоглядно – була задумана ціла програма експериментів, досліджень, низка книг, присвячених різним окремим проблемам. “Розв’язання всіх цих проблем у всій їх широті, як їх ставив Леонардо, відсувало б вирішення конкретного завдання ...на невизначено довгий термін” [7, с.20]. Його підтримує лише відчайдушне бажання дізнатися ще більше, “невідступне прагнення знайти відповіді на всі “чому” [13, с.144].

І тут ми маємо справу не просто з прагненням до пізнання, але і з очевидним **прагненням охопити всю широту** проблеми, вирішити її вичерпно у всій її повноті. При цьому **вимогу абсолютності Леонардо відносив не тільки до розв’язання окремих проблем, але і до результатів своєї діяльності загалом** “...той художник не універсальний, який не любить однаково усього, що складає живопис” – говорив Леонардо [13, с.41]. Досягнення абсолютності, універсальності – мета не тільки Леонардо да Вінчі, але й кожного генія, у якій би сфері він не працював. Мікеланджело,

Інтенсивність діяльності є необхідною передумовою формування таланту

працюючи на мармурових розробках у Каррарі, поставив собі за мету висікти величезну, непохитну статую із цілої гори, **більше якої не було б у світі** ні до, ні після нього. І якщо Мікеланджело прагнув висікти статую, Альберт Ейнштейн прагнув створити єдину теорію поля, яка б охоплювала **всі** явища електромагнетизму і тяжіння “... для багатьох наукова діяльність зводилася до вивчення і вирішення тих завдань або тих їх сторін, які вдається вирішити. Нарівні з цим залишаються невирішеними, мабуть, ще фундаментальніші проблеми, але ними займаються інші. Для Ейнштейна не було **окремих** рішень. Проблема одна, а різні її сторони – лише шлях до проникнення у те, що відбувається в природі. У цьому полягала величезна сила Ейнштейна, його геніальність” [8, с.226]. Олександр Македонський присвятив усе своє життя одній меті – захопити весь світ – не окремі країни, не максимум території, яку можна захопити, – а саме **все**: “у всесвіті безліч світів, а я не володію й одним” – з гіркою горючів Олександр.

У прагненні до абсолютних досягнень полягає спільна риса всіх талантів і геніїв і, водночас, трагедія їх життя – невідповідність грандіозних задумів їх реальним можливостям. У статті, присвяченій життєпису Леонардо да Вінчі, Дж. Вазарі писав: “у обдарованості своїй незвичайній [Леонардо] багато чого починав, але жодну із речей не доводив до кінця, ...він у своєму задумі ство-

рював собі різні труднощі, такі тонкі і дивні, що їх навіть самими майстерними руками неможливо було вирізати” [13, с.67-68]. У цьому ж причина постійного самовдосконалення обдарованої особистості. Вирішення будь-яких, навіть найбільш загальних завдань, досягнення найвищих цілей завжди буде лише окремою, дрібною перемогою порівняно з тими грандіозними, “абсолютними” цілями, які ставить перед собою геній. Олександр не зміг завоювати весь світ, Мікеланджело не висік статую з гори, Ейнштейн не створив єдину теорію поля, але самі ці **невдачі, а також бажання будь-що досягнути недосяжної мети, спонукало цих і інших талановитих людей до невпинного здобуття все нових знань і умінь, постійного усвідомленого розвитку своєї особистості як інструмента своєї діяльності**. Аналізуючи особистість Брюса Лі, Лінда Лі пише “...він передусім хотів використати свої природні задатки, хотів довести їх до вищої межі, на яку тільки був здатний ... він як маніяк відчував постійну потребу збільшувати потенційні можливості свого тіла і розуму” [11, с. 19, 73]. “Там, де можна було чому-небудь повчитися, Леонардо робив це, не замислюючись ...” [5, с.86].

Таким чином, спрямованість на абсолютні досягнення, так само, як і надвисока інтенсивність діяльності, – невід’ємна властивість талановитої особистості, яка лежить в основі успішності її діяльності.

Аналізуючи біографічні

дані, не можна пройти повз поняття “досконалість” — передусім унаслідок тієї значущості, яку воно має в житті видатної особистості і, відповідно, частоти, з якою воно зустрічається в тексті біографії. “Леонардо ... намагався надати довершеності вже закінченому і ще більшу досконалість довершеному” (Нардіні, с.38). “Кроки, якими він [Брюс Лі] йшов до досконалості, були кроками гіганта” [11, с.90]. “Мікеланджело, прагнучи досконалості, переробляв уже збудоване” [2, с.75]. “Ми живемо для того, щоб удосконалитися” - писав Моцарт у листі своєму вчителю [17, с. 139]. У якій би сфері не працювала видатна людина, досконалість — мета її зусиль і те головне, на що звертають увагу дослідники її творчості.

У *прагненні до досконалості* злилося відразу два основних прагнення талановитої особистості: *спрямованість на абсолютні досягнення* — як кількісна складова, і *прагнення осягнути сутність предмета* — як якісна.

Під час роботи над будь-яким завданням, навіть якщо воно мало жартівливий характер, Леонардо прагнув виходити з того, для чого воно зрештою призначене, з його суті — щоб зробити роботу чи вирішити поставлене завдання якісно. Показовий в цьому відношенні випадок із щитом, який попросив розмалювати батько Леонардо. Приступаючи до роботи, Леонардо вирішив розмалювати щит так, щоб він міг вразити і налякати кожного. “Батько, цей витвір *служить для того, для*

чого він створений, візьміть же його і віддайте, бо саме такої дії і чекають ...” — сказав Леонардо, побачивши переляк батька [13, с.53]. Він не просто став розмалювати щит, виходячи зі своїх смаків; беручись за роботу, він виходив із питання “*для чого це треба?*” Щит служить для захисту, а кращий захист — це страх ворога; отже, щит повинен бути таким страшним, наскільки це можливо. Це не просто окремих випадок — це загальний підхід до будь-якої справи, *загальна особливість діяльності Леонардо — прагнення до якісного рішення, виходячи із суті предмета*. “Щоб виризити у картині вічне, я повинен знати причини, а не наслідки ...” — писав Леонардо [13, с.73]. Коли у нього виник задум створити проєкт міста майбутнього, Леонардо задумав його як раціональне місто, *зручне для життя*.

Тоді як більшість людей у будь-якій своїй діяльності орієнтуються на встановлені правила, поставлені ззовні вимоги, загальноприйняті методи і прийоми, і на те, як їх вчили це робити, *носії таланту*, в прагненні виконати завдання якісно, *виходить тільки з внутрішньої суті предмета*. Природно, що за такого підходу діяльність здійснюється, виходячи з внутрішніх критеріїв якості, а не із зовнішніх соціальних вимог. Описуючи процес становлення особистості Леонардо, Гуковський пише: “росло невдоволення молодого художника тупими замовниками, що не розуміли того, що

У прагненні до абсолютних досягнень полягає спільна риса всіх талантів і геніїв

Носій таланту, в прагненні виконати завдання якісно, виходить тільки з внутрішньої суті предмета

він, Леонардо, *творить нове мистецтво*” [4, с. 56].

Узагальнивши отримані у біографічному аналізі дані, загалом можна так представити **структуру виконання завдання талановитою особистістю**.

1. Передусім, виникає потреба в побудові чіткої орієнтовної основи майбутніх дій – для якісного виконання завдання. “Ми прагнемо пізнати природу речей, бо тільки вона додає нам упевненості” – говорив Леонардо [13, с.64].

2. Це призводить до пошуку критеріїв якості результату діяльності, виходячи з яких, визначається мета.

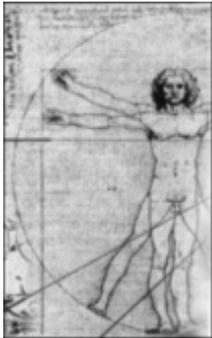
3. Виходячи з мети, будується чітка програма дій, спрямована на досягнення результату.

4. Аналізуються свої можливості, необхідні знання і уміння для виконання наміченого плану.

5. Відповідно до наміченого плану чітко і поетапно здійснюється програма дій; з метою підвищення ефективності діяльності постійно контролюється хід виконання і результати роботи.

Яскравіше за все структуру діяльності талановитої особистості розкриває життєвий шлях Петра І. У 17 років, поставлений волею долі на чолі держави, не діставши прийняту на той час для спадкоємця трону освіту, відірваний від суспільних понять староруського суспільства, Петро потрапив у проблемну ситуацію: “Що робити? Як правити?” За таких обставин Петро самостійно розробляє всю структуру понять, прин-

ципів, на основі яких повинна бути побудована держава, визначає цілі та завдання свого правління і свою роль у державі. Аналізуючи діяльність Петра, В.О. Ключевський пише: “Важко сказати, під якими сторонніми впливами або яким внутрішнім процесом думки вдалося Петру вивернути у собі навівворот політичну свідомість московського государя; тільки він у складі верховної влади ясніше всього урозумів і особливо жваво відчув “долженства”, **обов’язки царя**, які зводяться, за його словами, до “двох необхідних справ правління”: до розпорядку, внутрішнього благоустрою, і оборони, зовнішньої безпеки держави. У цьому і полягає **благо вітчизни, загальне благо рідної землі, російського народу або держави** – поняття, які Петро чи не перший у нас засвоїв і виражав з усією ясністю первинних, найпростіших основ громадського порядку. **Самодержавство — засіб для досягнення цих цілей**” [9, с.196]. Так само як і Леонардо, Петро, визначаючи свою мету, виходить із суті предмета діяльності: “у чому мета держави, для чого вона потрібна?” і знаходить відповідь: “для загального блага” всіх людей, що його населяють. І замість того, щоб правити відповідно до звичаїв, що склалися, ставить за мету досягнення загального блага держави, намічає необхідні для цього зміни, проводить реформи, настирливо набуває необхідних знань і умінь, навчає своїх підлеглих. *Особистісна*

властивість Петра — виходити із суті предмета, з критеріїв якості діяльності, фактично зумовила його діяльність як реформатора, а нарівні з іншими особистісними властивостями — його значення у російській історії як генія.

Отже, у цьому підході — під час визначення мети діяльності, виходити з критеріїв якості результату, орієнтуючись на суть предмета діяльності — **полягає критеріальна риса талановитої особистості, без якої талант не може відбутися.**

ВИСНОВКИ

В ході проведеного аналізу нами виявлено загальні особливості діяльності талановитої особистості, а саме:

- надзвичайна напруженість, інтенсивність діяльності, що є важливим чинником розвитку здібностей, які значно перевершують рівень звичайної людини, навіть за посередніх природніх передумов;
- спрямованість діяльності на абсолютні досягнення;
- мету своєї діяльності талановита особистість визначає, виходячи з критеріїв якості майбутнього результату, орієнтуючись на суть предмета діяльності.

Встановлені особливості є перспективними для використання в якості критерію, обдарованості і таланту, оскільки виявляються у всіх досліджуваних, незалежно від сфери їхньої діяльності, і є визначальним чинником успішності діяльності.

ЦИТОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Баткин Л.М. Леонардо да Винчи и особенности ренессансного творческого мышления. М., 1990.
2. Білецький П. Велетень. \В кн. Микеланджело. К., 1975.
3. Виговський О.С. Навіщо виявляти обдарованість. Концептуальні засади діагностики обдарованості на різних етапах її розвитку. //Директор школи, ліцею, гімназії. — 2001. - №4.
4. Гуковский М.А. Леонардо да Винчи. Творческая биография. Л.-М., 1967.
5. Дживилегов А.К. Леонардо да Винчи. М., 1969.
6. Дживилегов А.К. Микеланджело. 1475-1564. М., 1953.
7. Зубов В.П. Леонардо-да-Винчи. М.-Л., 1962.
8. Иоффе А.Ф. О физике и физиках. Л., 1977.
9. Ключевский В.О. Исторические портреты. М., 1990.
10. Лазорев В.Н. Микеланджело \ В кн. Микеланджело. Жизнь. Творчество. М., 1964.
11. Ли Л. Брюс Ли — мужчина, которого знала только я. Б.М., 1991.
12. Литтл Дж. Брюс Ли. Путь воина. М., 1999.
13. Нардини. Жизнь Леонардо. М., 1978.
14. Педретти. Леонардо. М., 1986.
15. Попова Т. Моцарт. М., 1967.
16. Фрейд З. Леонардо да Винчи. Л., 1991.
17. Черная Е. Моцарт. Жизнь и творчество. М., 1966.
18. Чичерин Г. Моцарт. Исследовательский этюд. Л., 1987.
19. Шадриков В.Д. О содержании понятий «способности» и «одаренность» // Психологический журнал. — 1983. - №5.
20. Шадриков В.Д. Способности, одаренность, талант. \В кн. Развитие и диагностика способностей. М., 1991.
21. Шахермайр Ф. Александр Македонский. М., 1984.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ШКОЛА – ПОЛІГОН ДЛЯ ІННОВАЦІЙ

ВИТОКИ «РЕФОРМАТОРСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ»

Школа як складова суспільства існує з давніх часів і віддзеркалює всі процеси, що відбуваються в ньому. Ще давньогрецькі філософи Демокрит, Сократ, Платон, Аристотель, Гельвецій та інші відмічали тісний зв'язок освіти з політикою держави.

**Ніна
ФЕДОРОВА**

Старший науковий співробітник Інституту педагогіки АПН України,
кандидат педагогічних наук

В основу теорії виховання Аристотель поклав ідею «вільного народження громадянина»: людина від природи дістає лише зародки здібностей, які може розвинути виховання [1]. Лікей (ліцей), який створив Аристотель, був своєрідним експериментальним закладом освіти. Там знайомилися з такими поняттями, як: мета, матерія, принцип, правило, мотив, здібність, енергія, звичка, категорія тощо. Ширше, порівняно з платонівською академією, вивчалися фізіологія, механіка, натурфілософія, фізика, біологія, природнича історія. Діяльність ліцею Аристотеля суттєво вплинула на становлення і розвиток освітніх шкіл.

Французькі матеріалісти XVIII століття також підкреслювали роль виховання, а соціал-утопісти (К.-А. Сен-

Сімон, Ш.Й.Оуен, Фур'є) обґрунтували теоретично та довели у соціально-педагогічному експерименті залежність освіти від соціальних інтересів правлячих класів.

Організатором дослідно-виховних закладів — притулку для бідних селянських дітей у Нейгофі (1774-1780 р.), сирітського притулку у гірському кантоні Неувальден-Станце (1798-1799 р.) — був Й.Г.Песталоцці. Він виховував у дітей почуття любові та вдячності, відповідальність, звичку до праці. Маючи у своїх дослідно-виховних закладах дітей різного віку, Песталоцці створив систему взаємного навчання. Більш здібні учні ставали його помічниками й навчали інших.

Песталоцці дійшов висновку, що педагогічні прийоми та методи повинні бути настільки простими, щоб кожен міг навчити своїх дітей. Відтак, початкова школа стала б з часом непотрібною. Основу розвитку дитини, вважав Песталоцці, повинна дати сім'я [2].

Розвиток виробництва у капіталістичних державах Заходу потребував нових працівників і технічної інтелігенції. Критика традиційної педагогіки викликала до життя ряд нових педагогічних концепцій і течій, які отримали назву «реформа-

торської педагогіки» чи педагогіки «нового виховання».

Цей ідейний потік об'єднав у собі виражене негативне ставлення до старої педагогічної теорії та практики, поглиблений інтерес до дитячої особистості й проблем виховання і навчання. Ці ідеї на початку ХХ століття лягли в основу так званої експериментальної педагогіки. Її яскраві представники — В.А.Лай і Є.Мейман (Німеччина), А.Біне (Франція), О.Декролі (Бельгія), П.Бове і Є.Клапаред (Швейцарія), Є.Торндайк (США). Вони провели соціально-педагогічні дослідження і висунули на передній план психологію дитини, принцип «саморозвитку дитячої особистості» [3].

А.Біне (1857-1911 р.), керуючись переконаннями, «...що дитина добре засвоює те, що її стосується», вивчав, по-перше, функціональні та психологічні закономірності; по-друге, режим і переходи дитячої психогенетичної еволюції, запропонував за допомогою тестів вимірювати коефіцієнт розумового розвитку дитини, визначав індивідуальні здібності учнів. Позитивним у Біне є прагнення «розвалити» шкільну традицію: учень з «приймача» слова вчителя, повинен перетворитися в активного учасника особистого навчання.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ШКОЛИ В УКРАЇНІ ТА РОСІЇ

Просвітитель-гуманіст Г.С.Сковорода (1722-1794 р.) у своїх філософських тракта-

тах виступав як пристрасний борець проти соціальної несправедливості, як палкий захисник інтересів пригнобленого люду. Значний крок він зробив у боротьбі за утвердження нової гуманістичної і демократичної педагогіки, в подоланні схоластичної системи освіти і виховання [5].

Російські революціонери-демократи — О.І.Герцен, М.Г.Чернишевський, М.О.Добролюбов, П.Ф.Лесгафт — стверджували, що будь-яка перебудова суспільства пов'язана з перебудовою школи.

В Росії кінця ХІХ століття значна роль у розвитку початкового навчання належить К.Д.Ушинському та Л.М.Толстому, які закликали педагогічну громадськість до створення нових експериментальних шкіл. Однією з них була підготовча школа, яку відкрив у 1867 році у Воронежі М.Ф.Бунаков. За роки її діяльності у Воронежі було проведено експеримент у галузі початкового навчання, розроблено і перевірено нові прийоми та методи вивчення читання, арифметики, письма; зібрана велика колекція навчально-наочних посібників з усіх предметів [6].

Активну участь у розбудові «нової школи» брав С.Т.Шацький (1878-1934 р.) — видатний російський вчений-педагог. У 1919 р. він створив «першу дослідно-експериментальну станцію з народної освіти», до якої увій-

**ПЕРШ, НІЖ
СФОРМУЄТЬСЯ
НОРМАЛЬНА ШКОЛА,
СЛІД СТВОРЮВАТИ
ШКОЛИ
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ**

Кант

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕДАГОГІКА: ЕМПІРИЧНА ЧИ ТЕОРЕТИЧНА?

У психолого-педагогічній літературі погляд, що апологети експериментальної педагогіки нехтували теорією. Однак це не зовсім так. Справді, цей напрямок був емпіричним, але його представники працювали і над теоретичним поясненням своїх досліджень.

Міжнародне визнання одержала діяльність бельгійського педагога О.Декролі (1871-1932 р.), теоретика і практика навчання за «центрами зацікавленості учнів». Він вважав, що в дитині закладені споконвічні інстинкти особистості й самолюбності, закликав зважати на це у навчально-виховному процесі, надавав особливого значення урахуванню таких якостей дитини, як любов до гри, був упевнений, що школа повинна через батьківські комітети працювати у тісному контакті з сім'єю учня.

Принцип діяльності, висунутий експериментальною педагогікою О.Декролі, називали «спонтанним захопленням» дітьми. Всі види діяльності учнів він пов'язував із «центрами зацікавленості», прагнучи, щоб основні теми навчальної діяльності відповідали логіці мислення дитини і були цікавими для неї.

Теоретичне обґрунтування роботи експериментальних навчально-виховних закладів значною мірою пов'язано з іменем професора з Женеви Е.Клапареда. Він найбільш чітко сформулював концепцію, яка стала «символом віри» експериментальної школи. Е.Клапаред узагальнив результати досліджень психологів-експериментаторів, розглянув роль гри, наслідування дитячих інтересів у вихованні, засоби визначення розумового переважання учнів, сформулював основні закономірності дитячої психології. Експериментальна педагогіка відкрила «закон відтворення почуттів» (дитина копіює сама себе), «закон адаптації» (дитина чинить опір), «закон функції автономії» (реакція дитини) та інші.

Ще задовго до того, як експериментальні навчально-виховні заклади широко розповсюдилися в країнах Заходу, **німецький філософ Кант писав: «Перш, ніж сформується нормальна школа, слід створювати школи експериментальні».**

Експериментальні школи — це школи, де перевірялися нові педагогічні концепції. Вони є в усіх країнах світу. В Австрії, наприклад, експериментальні школи діють на базі народних шкіл. Першу експериментальну школу з майстернями і шкільним садом відкрито 1873 року у Відні. Вона була задумана як «трудова школа». У Швейцарії також є «трудова школа», «школа вільного виховання» або «ху-дожного виховання».

Експериментальну школу при Йєнському університеті у Німеччині створив професор Петер Петерсен. Її педагогічну систему відрізняють насамперед такі основні положення як:

- відмова від класно-урочної системи;
- робота за планом, складеним для конкретного учня на тиждень;
- спеціальне обладнання навчального приміщення (меблі у школі Петерсена легко трансформуються);
- нові форми оцінювання.

Петерсен відмовився від стандартного розподілу навчального матеріалу на окремі предмети на користь інтегрованих навчальних курсів. Основними видами діяльності, залежно від ступеня навчання, П.Петерсен вважав:

- ігрову діяльність (перша ступінь);
- засвоєння навчальних предметів, які закріплюють уміння учнів працювати самостійно (друга ступінь);
- навчання, що сприяє «вільному розвитку» (третя ступінь).

У сучасній Німеччині педагогіка П.Петерсена переживає друге народження. У 1980 році при Йєнському університеті відкрито науковий центр із вивчення і впровадження у практику ідей видатного педагога [4].

Значне місце у французькому «новому вихованні» посідає С.Френч (1896-1966 р.). У експериментальних школах Франції завдяки індивідуальному навчання не стало невстигаючих учнів. Усі експерименти в сучасній французькій школі розроблялися Національним педагогічним інститутом, комісією Міністерства освіти, регіональними центрами педагогічної документації.

Протягом 20-30-х років у Західній Європі та США створювалися і функціонують експериментальні середні навчально-виховні заклади, такі як: «школа суспільного життя» (Німеччина), «дальтон-план» (США), «початкова школа О.Декролі» (Швейцарія), «школи С.Френе» (Франція) та інші.

шли дошкільні заклади та школи, де перевірялися принципи навчально-виховної роботи, рівень підготовки педагогічних кадрів. С.Т.Шацький вважав, що найбільша цінність виховної роботи закладу освіти полягає у тому, що учні усвідомлюють: їх колективна праця — це частина навчально-виховного процесу. Це робить навчання більш осмисленим і дієвим.

Педагогічні ідеї С.Т.Шацького розкриті у праці «Наша педагогічна течія» (1928 р.). З 1932 року він керував Центральною експериментальною лабораторією Наркомпросу СРСР, яка вивчала досвід «зразкових» експериментально-дослідних шкіл.

У 1901 р. російський педагог А.П.Нечаєв заснував лабораторію експериментальної педагогічної психології, яку описав у роботі «Сучасна експериментальна психологія в її застосуванні до питання в області навчання». Він виступив ініціатором кількох з'їздів з питань педагогічної психології і був у числі членів журі з підготовки першого Міжнародного педологічного конгресу в Брюсселі у 1911 році. А.П.-Нечаєв був також одним із організаторів у Росії Педагогічної академії, різних учительських курсів, у тому числі педологічних, заснував Російську спілку експериментальної педагогіки, у роботі якої брали участь такі видатні вчені, як В.М.Бехгеров, П.Ф.Каптеров, В.П.Острогорський. Нечаєв А.П. писав: «... від розповсюдження знань піднімається рівень нашого російського життя. З

цією вірою я пов'язую все майбутнє нашої держави і хотів би, щоб для російського учителя як скоріше прийшов час, коли він зможе розвивати свою моральну свободу» [7].

Після Жовтневої революції виникла широка мережа дослідно-показових шкіл та інших дослідних навчально-виховних закладів освіти. Першу дослідно-показову трудову школу відкрито 20 червня 1918 року у маєтку Покровська Стрешнево під Москвою.

У Положенні про дослідно-показові школи, затвердженому відділом єдиної трудової школи Наркомпросу РРФСР 11 жовтня 1919 р., зазначалося, що їх завдання полягає в тому, щоб зусиллями кращих культурних працівників сприяти пошуку шляхів і засобів упровадження в життя ідеї трудової школи. Цим положенням керувалися також і в Україні.

Наркомпрос УРСР поряд із дослідно-показовими школами почав створювати дослідні станції, до складу яких входили різні виховні й освітні заклади — дитячі садки, школи, курси підготовки вчителів та ін. Ідея створення дослідних станцій в Україні належала С.Т.Шацькому. Питання про необхідність їх створення постало у 1920 році під час організації дослідних станцій і кабінетів соціального виховання. У жовтні 1924 року розроблено тимчасове положення про дослідні заклади; характер їх діяльності був різноманітний, але кінцева мета одна — комуністичне виховання дітей. Такими дослідними

В Україні до 1966 року не було жодної експериментальної школи, яка б фінансувалася з бюджету

Велика роль експериментального навчального закладу у практичному впровадженні передових педагогічних ідей

зкладами стали Київський та Одеський дослідні будинки, де навчалися по 50 дітей. Основою виховання була праця у лабораторіях-майстернях, клубна робота.

Дослідно-показові навчально-виховні заклади в Україні відіграли значну роль у справі становлення і розвитку експериментальної школи і педагогічної науки.

На початку ХХ століття в Росії розгортається діяльність зі створення експериментальних шкіл під керівництвом Педагогічної академії. У 1908 році у Петербурзі засновується Педагогічна академія, яка насамперед встановила тісні зв'язки з петербурзькими навчальними закладами, у тому числі з Преображенською новою школою.

Згідно з постановою загальних зборів Педагогічної академії від 19 травня 1909 року було створено спеціальну комісію, за планом якої й було організовано таку школу [8]. В експериментальній школі учні вели активну творчу діяльність, брали участь в обговоренні всіх посильних їх розумінню справ, проявляли самостійність, створювали гуртки, спілки тощо.

Навчальний заклад, започаткований Педагогічною академією, став експериментальною школою, в якій було створено психологічну лабораторію й шкільний гігієнічний кабінет; вона «давала серйозний матеріал для оцінки методів навчання та виховання, що на даний час були визнані найкращими». Створення такої школи ста-

ло прикладом продуманого і науково обґрунтованого підходу до організації експериментального навчального закладу, яке відіграло велику роль у практичному впровадженні передових педагогічних ідей.

У Росії на початку ХХ століття було близько 150 експериментальних шкіл, до складу яких увійшли кращі передові школи дореволюційної Росії.

Фундаментальний внесок у педагогічну науку зробив видатний вітчизняний педагог А.С.Макаренко. Він обґрунтував принципи, зміст і методику організації цілісного виховного процесу, чітко визначив специфіку та сутність виховання. Важливим фактором виховання А.С.Макаренко назвав працю. Він розробив теоретичні основи виховання дисципліни школярів. Антон Семенович вважав, що виховувати дисциплінованість важливо не лише при взаємодії з окремими вихованцями, а й з їхнім колективом.

Багато цінного вніс А.С.Макаренко у педагогіку сімейного виховання, виклавши принципи виховання у сім'ї як первинній ланці суспільства.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ШКОЛА – ПЕРЕДУМОВА СТВОРЕННЯ ШКОЛИ-ЛАБОРАТОРІЇ НАУКОВОЇ УСТАНОВИ

Експериментальні заклади освіти як в Україні, так і за її межами стали передумовою створення шкіл-лабораторій наукових установ. У тісній співпраці педагогів

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ШКОЛИ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ДОСЯГНЕННЯ

Перше положення про експериментальні заклади освіти Академії педагогічних наук РРФСР прийнято 5 червня 1944 року. Воно наголошувало на таких завданнях:

- участь у розробці наукових питань педагогіки, методики, дитячої психології, шкільної гігієни;
- розвиток дітей різних вікових категорій, перевірка діючих програм, підручників, нових проектів, зразків навчального обладнання, наочності;
- розробка питань підготовки вчителів.

У 1951 році в мережу експериментальних закладів Академії педагогічних наук РРФСР входило 30 закладів освіти. Серед них — Московське педагогічне училище № 1 ім. К.Д.Ушинського, спеціальний дитячий садок № 27 м.Москви, середня школа «Пам'яті В.І.Леніна» у Ленінських Горках, середні школи №№169, 644, 545, 377, 114, 172, 58, 364, 324, 600 м. Москви, середня школа № 1 м. Ленінграда, середня школа № 18 Павловського Посаду Московської обл. та інші [9].

Основним завданням у спільній роботі АПН РРФСР і експериментальних закладів освіти були наукові дослідження на принципах об'єднання теорії з практикою, всебічного вивчення досвіду навчально-виховних закладів, зв'язку навчання з життям.

До 1966 року десять експериментальних шкіл і три школи-лабораторії — *на жаль, жодної не було в Україні* — фінансувалися з бюджету Академії педагогічних наук. Більш як 120 шкіл у різних регіонах були опорними для постановки педагогічного експерименту, розповсюдження і впровадження досягнень педагогічної науки в практику.

Школа-лабораторія № 1 на базі школи №710 м. Москви працювала під керівництвом дійсного члена АПН РРФСР М.А.Мельникова над проблемами диференційованого навчання у середній школі, виховання учнів старших класів, початкового навчання у системі загальноосвітньої школи. Було розроблено структуру і режим початкового навчання, обґрунтовано перехід на трирічне навчання у початкових класах [10].

Школа-лабораторія № 2 (керівник М.Н.Колмакова) проводила дослідження з проблеми щодо змісту й організації навчально-виховної роботи у школах-інтернатах №№12, 72, 6, 10 м.Москви, Яснополянської школи-інтернату Тульської обл., Сафонівської школи-інтернату Смоленської обл. Наукові співробітники разом із педагогічними колективами досліджували питання «Ефективності навчально-виховного процесу у школі-інтернаті» (керівник М.М.Колмакова), «Трудове виховання і виробниче навчання у школі-інтернаті» (керівники А.М.Волковський, М.І.Слободський), «Шляхи і методи морального виховання в умовах школи-інтернату» (керівник В.С.Ханчин).

Школа-лабораторія № 3 (керівник К.А.Іванович) продовжувала розпочату розробку системи навчання і виховання учнів у сільській школі з виробничим навчанням (на базі школи-інтернату «Пам'яті В.І.Леніна» у Ленінських Горках). Члени лабораторії працювали над розробкою системи суспільної сільськогосподарської праці, виявляли зв'язок виробничого навчання і навчальних предметів.

Значну експериментальну роботу проводив Інститут дефектології, експериментальною базою якого була «Школа-клініка» для дітей з тяжкими порушеннями мови (керівник доктор педагогічних наук Р.А.Левіна).

- За допомогою «Школи-клініки» вирішувалися важливі питання логопедії і сурдопедагогіки:
- педагогічна діагностика відхилень розвитку, розробка змісту і методів навчання, які відповідали особливостям дефектів;
  - індивідуалізація методів навчання.

На базі цієї школи-лабораторії розроблено коригуючі методи навчання, які викликали зацікавленість не лише спеціальної, а й загальної педагогіки.

Вперше було доведено: у тому, що учні не встигають при вивченні рідної мови, важливу роль відіграють фонематичні порушення, а не дефекти зорового сприймання.

Експериментальну і дослідну роботу, спрямовану на пошуки та вдосконалення навчально-виховного процесу, активно проводили у 1960-70-ті роки республіканські Науково-дослідні інститути педагогіки. Учителі та вчені Української РСР багато зробили для дидактичного і методичного забезпечення процесу навчання із слабовстигаючими учнями в умовах класів вирівнювання. Експеримент проводився у школах №№10, 25, 34, 51 м.Жданова, № 16 м.Горлівки Донецької області.

Практичне значення мали дослідження з проблеми використання технічних засобів навчання в умовах кабінетної системи середніх шкіл № 4 м. Боярки Київської обл., №№ 128, 134, 136, 190, 204, 212 м.Києва, № 20, 29 м. Херсона, № 1 м. Нової Каховки.

В основу дослідної роботи експериментальної школи № 5 м. Донецька (директор Н.І.Ігнатієва, науковий керівник НДІ педагогіки АПН УРСР) покладено принцип аерації і рухової активності учнів. Проведені дослідження довели педагогічну доцільність школи блочно-панельного типу з режимом широкої аерації.

експериментальних шкіл з науковцями виникають педагогічні інновації — системні нововведення, які забезпечують процес упровадження нової чи вдосконаленої теорії та практики.

Нині педагогічні інновації мають характер індивідуально-творчої ініціативи. Яскравим прикладом є діяльність видатного вітчизняного педагога радянського періоду В.О.Сухомлинського (1918-1970 рр.), який зазначав: «...дослідна робота не є для учителя таємною і недосяжною. Не бійтеся досліджень. Учителю, який уміє проникнути в сутність фактів, у причинно-наслідкові зв'язки між ними, передбачає труднощі й поразки, позбавляється від серйозних недоліків..., прикрих несподіванок».

Сьогодні один із різновидів експериментальних закладів освіти — школа-лабораторія наукової установи, де педагоги під керівництвом науковців ведуть систематичну дослідно-експериментальну діяльність з удосконалення освітньої системи. Відомими в Україні є **школи-лабораторії** Інституту педагогіки АПН України.

Лабораторії педагогічних інновацій:

- Фінансовий ліцей м. Києва (директор Ю.В.Шукевич);
- Довгінцевський гуманітарно-технічний ліцей м. Кривий Ріг (директор Н.С.Погрібна);
- Центр роботи з молоддю м. Ірпінь (директор Л.Г.Тюріна);
- Дитячий соціально-реабі-

літаційний навчальний заклад “Дитяча надія” м. Києва (директор З.М.Павеліца).

Лабораторії інтеграції змісту освіти:

- Дніпровська середня школа Верхньодніпровського району Дніпропетровської обл. (директор А.Х.Ляшенко);
- Загальноосвітній навчальний заклад № 37 м. Полтава (директор О.І.Вовк).

Сьогодні школи-лабораторії проходять становлення і починають відігравати значну роль у розвитку освітнього простору, єдності науки і практики. Поєднання найкращих потенціалів шкільної практики та педагогічної науки є кроком уперед у розвитку освітніх технологій, а також входження до Європейського співтовариства.

Школа-лабораторія, яка систематично експериментує з досягненнями педагогічної науки, сучасними інноваційними технологіями і виховними системами, постійно працює над удосконаленням.

Насамкінець зауважимо, що **47%** загальноосвітніх середніх закладів м.Києва, Київської та Херсонської областей — це експериментальні школи різних наукових установ чи вищих навчальних закладів. Серед них: середніх шкіл — **12%** (з них **0,3%** — сільських), решта — школи нового типу. Хотілося б, щоб у незалежній Україні експериментальна діяльність спричинилася до помітних змін у системі освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Політика в 4-х томах. — М.: АПН РСРС, 1983.

2. Абрамов Я.В. Песталоцці — його життя і педагогічна діяльність. — Спб., 1892.

3. Біне А. Сучасні ідеї про людей. — М., 1910.

4. Frinet C. Naissamca dine pedagogie populaire Cannes, 1969.

5. Сковорода Г.С. Повне зібрання творів у 2-х томах. — К.: АН УРСР, 1961.

6. Бунаков М.Ф. Вибрані педагогічні твори. — М., 1953.

7. Нечаев А.П. Современная экспериментальная психология в ее отношении к вопросам в области воспитания. — Л.: Петроград, 1917.

8. Начало дела. История возникновения Педагогической академии. — Спб. 1910.

9. Каиров И.А. Очерки деятельности академии педагогических наук РСФСР 1943-1966 гг. — М.: Педагогика, 1973.

10. Очерки истории педагогической науки в СССР (1917-1980) /Под ред. Н.П. Кузина, М.Н. Колмаковой. — М.: Педагогика, 1986.

ПЕРША УКРАЇНСЬКА ГІМНАЗІЯ

Історична довідка. У цьому приміщенні з 1863 року до 1917 року існувала Маріїнська жіноча гімназія з педагогічним класом. З 1 вересня 1993 року відкрита Українська педагогічна гімназія на базі середньої школи №5, головна мета якої — надання обдарованим і здібним дітям оптимальних можливостей для отримання різнобічної освіти та високої культури, реалізація творчих здібностей і нахилів дітей в ім'я збагачення творчого, культурного та інтелектуального потенціалу як найвищої цінності нації, відродження й утвердження національної культури, духовної єдності громадян України.

Сьогодення. Чотирнадцять гімназійних класів об'єднують 416 гімназистів. Є свій Статут, Концепція, Гімн, емблема, Програма розвитку. Гімназистів навчають 55 учителів, серед них 35 мають вищу категорію, першу — 11, звання “учитель-методист” — 12, “старший учитель” — 8, кандидатів наук — 8.

Традиційні в гімназії конкурси педагогічної майстерності, науково-практичні конференції, педагогічні читання, круглі столи, семінари тощо.

З 4(8)-го класу діти навчаються за профілями: гуманітарно-педагогічний і філологічний, поглиблено вивчають англійську мову з 3(7)-го класу, українську мову — 4(8)-го класу. Всі учні опа-

нують другу іноземну мову (німецьку або французьку). У 5(9)-х-7(11)-х класах введені курси за вибором: бізнес-курс англійської, французької або німецької мови, російська, польська мови. В 6(10)-х-7(11)-х класах вивчають латину та риторику.

З метою профорієнтації введені курси “Основи журналістики”, “Вступ до радіожурналістики”, працює школа молодого журналіста. Викладається спецкурс “Культура мови і стилістика”. Майбутні вчителі вивчають основи педагогіки та основи психології. В позаурочний час для розвитку творчих здібностей учнів з основ наук проводяться індивідуальні заняття та консультації. Для отримання культурологічних знань в системі викладається художня культура, художня праця, музика. Працюють гуртки фітодизайну, ужиткового мистецтва, художньої самодіяльності.

За результатами навчального року кращі учні 6(10)-7(11)-х класів нагороджуються благодійною грошовою премією імені М.Аркаса.

Традиційними в гімназії стали Дні гімназії, Свята рідної мови, Матері, Аркасівські читання, українські вечорниці, козацькі розваги.

Навчальний заклад має

С.В.БЕРЕЖНИЙ

Директор І Української
гімназії

угоди про співпрацю з Миколаївським педуніверситетом, МФ НаУКМА, Південнослов'янським інститутом КСУ, Національним педагогічним

університетом ім.М.Драгоманова, Київським інститутом журналістики НКУ ім.Т.Шевченка, Міжнародним університетом фінансів.

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТА-ТВОРЦЯ

Як виховати патріота-творця при повній побутовій невладності молодих людей?

Як навчати розумному, доброму, вічному при відсутності фінансування освіти?

Якщо ці питання вивчати, намагатися знайти позитивний вихід при розв'язанні проблем, то можна чітко побачити:

“будь-яка школа, як відносно автономна навчально-виховна система повинна стати продовженням сімейного виховання дитини. Тому сьогодні надзвичайно важливо створити хоча б можливість чесного (без взаємної нещирості) безперервного навчально-виховного процесу в системі “сім'я-школа”.

Маючи майже столітню історію, друга гімназія сьогодні, як і завжди займається “вічними питаннями”: Чому і як учити?

Відроджена гімназія торік закінчила перший семирічний цикл і випустила справжніх гімназистів. Результати роботи сповнюють надії і стимулюють подальшу поступову роботу. Гуманітарна гімназія №2 пропонує досвід роботи з кількох питань.

Перше. Формування змісту гімназійної освіти: це — системоутворюючий лінгві-

стичний профіль; концептуальний єдиний підхід до годин навчального плану на гуртки і факультативи з логіки: навчи грамотно думати, навчи грамотно висловлювати думку письмово і усно, пізнай психологічні особливості свої та інших людей, навчись жити у висококультурному суспільстві, пізнай свій край і світ, у якому тобі жити; це — створення умов, за яких учень хотів би і міг би засвоїти зміст навчальних предметів на тому рівні, який, як мінімум, закладений у ньому фізіологічно з народження.

Друге. Гімназія має точно визначений підхід до виховної роботи. Це — власна концепція виховної роботи; це — програма (попаралельно і помісячно) заходів реалізації концептуальних напрямків. Вона доповнюється рядом надзвичайно цікавих авторських розробок внутрікласних попаралельних і загальногімназійних заходів.

Третє — практика державного будівництва вимагає особистісно орієнтовного підходу до розвитку дітей в інтелектуальній сфері. Це — система підготовки дітей до предметних олімпіад, роботи в науковому товаристві гімназистів, у малій академії наук; це — досвід роботи факультативу “Основи наукової праці”; це — програми індивідуального розвитку здібних

В.О. ФЕДОРЕНКО

Директор гуманітарної гімназії №2

та обдарованих учнів.

Четверте. Організація чесного співробітництва муніципальної школи з батьками учнів, організованими у громадську, юридично оформ-

лену організацію “Опікувальний фонд гімназії”.

Це – фінансова, інтелектуальна і громадська допомога учнів, працівників і батьків учнів.

РАННЯ НАУКОВА МОТИВАЦІЯ УЧНІВ В УМОВАХ ГУМАНІТАРНОЇ ГІМНАЗІЇ

Інтерес до навчальної та наукової діяльності – неодмінна умова гімназичної освіти. Перед нами гостро постає питання, як сформува-ти потрібну наукову мотивацію, як зробити процес дослідження і пізнання цікавим і захоплюючим.

З цією метою у гуманітарній гімназії №41 для учнів 5 класів створено товариство малят-науковців. Мета товариства-формування у дітей потреби у розумовій діяльності, інтелектуальній та творчій активності. Малята-науковці – це не діти-малята, а майбутні вчені, які роблять свої перші кроки у наукове майбутнє. Для деякого воно закінчиться науковим товариством гімназії (НТГ) або роботою в обраній секції МАНу, а деякі, можливо, підуть далі по тернистому шляху досліджень.

Структура цієї організації занадто проста. Товариство поділяється на три клуби: “Інтелект”, “Знавці”, “Чомучки”. Раз на місяць вони проводять між собою різні інтелектуальні бої: Що? Де? Коли?, Брейн-ринг, вікторина на загальну свідомість. Програму товариства малят-науковців можливо розподілити на дві частини. Перша-психологічна, вона включає діагностику та корекцію таких важливих розумових

здібностей, як пам’ять, увага, понятійне та логічне мислення. У першу психологічну частину входить і розвиток творчих здібностей. Діти з дитинства повинні навчитись робити кожне діло творчим, інакше – навіщо? Друга частина програми-науково-дослідницька. Завдяки їй, учень 5 класу отримує елементарні знання та набуває необхідні навички дослідницької роботи. Логічно тут задати питання, а чи потрібно це у такому віці (9-10 років), та й не всі діти будуть вченими? Щоб відповісти, не будемо далеко ходити, зупинимось на звичайному шкільному уроці. Можливо вести урок так, щоб дитина працювала репродуктивно, повторюючи все за вами, а можливо вистроїти так свій урок, щоб він був майданчиком досліджень, а учень-вченим-експериментатором, почував себе першопроходцем обраної теми, а у кінці уроку взагалі переможцем. Ми орієнтуємось саме на такі уроки, тому й вважаємо необхідним вчити дітей вже з п’ятого класу робити перші кроки власної дослідницької роботи. Наукове товариство гімназії-це друга сходінка до

І.Г.БУШЕВА

Директор гуманітарної гімназії №41

країни досліджень. Основна мета НТГ — сприяти формуванню творчої, різнобічно розвинутої особистості, здібної з успіхом орієнтуватися у різнорівневому та варіативному навчанні, готувати учнів до подальшого навчання в обраних галузях науки, культури, мистецтва. Вищий орган НТГ — сесія, яка проводиться 2 рази на рік. На ній обирається президент та рада, затверджується статут. Кожен член НТГ повинен обов'язково писати науково-дослідницьку роботу. Наукове керівництво здійснюють як вчителі гімназії так і викладачі вищих навчальних закладів. Найк-

раші роботи захищаються у Малій Академії Наук.

Третя сходинка веде учня до вступу у вищий навчальний заклад. Ми вважаємо необхідним використання особистісного підходу на всіх етапах профільної підготовки учнів. У гімназії, починаючи з 8-го класу, комплектуються профільні класи та групи, вчителі та психологи спостерігають за адаптацією учнів до умов інтенсивного навчання за обраним профілем, можливо уточнення напрямів підготовки. Вирішуючи питання переходу від середньої до вищої школи, гімназія створила угоди з ВУ-Зами м. Миколаєва.

ШКОЛА ЖИТТЄТВОРЧОСТІ В ДІЇ

Смисл і логіка діяльності нової школи полягає в досягненні одного з найважливіших мистецтв — мистецтва жити. На порозі XXI століття

ідея педагогіки життя, життєтворчості — предмет педагогічної практики. Гуманістичні цінності освіти зумовлюють зміну авторитарно-дисциплінарної моделі навчання

на особистісно орієнтовану.

Такою системою, на мою думку, яка забезпечить створення ефективної педагогічної системи з елементами новизни, творчості, зі зміною пропозицій у взаєминах “учитель-учень”, є створення нової педагогічної теорії — педагогіки життєтворчості, система якої вимагає повної віддачі сил, таланту для створення дітям психологічно-

комфортних умов щодо навчання і виховання. Педагогіка життєтворчості покликана: плекати людину-творця, проектувальника власного життя, суб'єкта соціальної творчості; долати безликість, повернутись до дитини, її потреб і болю; враховувати самотність різних вікових етапів, особливостей соціального і культурного контексту життя.

Ідея школи життєтворчості теоретично обґрунтовується як сфера духовного життя суспільства, що займається соціально-культурним творенням нової людини — громадянина України з високим ідейним, розумовим і духовним.

Середня школа №57 м.Миколаєва застосовує раніше напрацьовані й новітні методи удосконалення, засвоєння, систематизації знань, розвитку особистості. Проте, основне її спряму-

Т.І.БЛАКИТНА

Директор ЗОШ №57

вання-осмислення-функціонування в етнонаціональному, культурно-інформаційному, еколого — валеологічному просторі сучасного світу, пошуки шляхів виживання особистості, нації через освіту. Наша школа прагне підготувати людину до розуміння завдань і проблем, які стоять перед світовим співтовариством, перед країною, регіоном, містом, конкретною людиною, і навча-

тися розв'язувати їх. І надважливо: саме школа вчить вирішувати конкретні проблеми конкретної людини, як дорослої, так і дитини, школяра! Тому й шукаємо (педагоги) порятунку в родині, а не в штучно створених соціальних структурах. Отож і прагнемо створити Школу життєтворчості, де дитина не лише набуватиме певних знань, умінь, а де проходитиме її дитинство.

ШКОЛА ВІКНАМИ ДО СОНЦЯ

...У кронах високих дерев розкошує вітер. Намовчавшись у час пекельної літньої спеки, тепер він гортає зелені листочки передосіннього календаря, мовби вказуючи дорогу до школи. Унікальної школи посередині Миколаєва, котра вславилася на всю Україну.

Це школа мистецтв і прикладних ремесел. Аура школи тут — особлива. Це не тільки колорит класів і коридорів, це колорит шкільного храму. Тут не галасують, не репетують, не їздять на перилах. А в коридорах — виставки, виставки, виставки. Художнє вишиття, акварель і гуаш, макраме...

До великих заслуг школи варто зарахувати резонансні акції, — Міжнародний фестиваль дитячої творчості “Золотий лелека”. За ідею та втілення цього розкішного проекту директор школи Г.Д.Матвеева була удостоєна великої нагороди на телефестивалі “Золота фортуна”. Діти цієї школи вчать ся у найпрестижніших вузах: Соломоновому університеті,

Київському національному університеті, Миколаївському морському технічному університеті. От і прийомний син школи став курсантом Суворовського училища у Києві, завдяки мистецькій обдарованості, крім загальних знань: конкурс був грандіозний. А він ще малює, грає на трубі, це був великий плюс. І тепер він — у оркестрі училища бігунців. Виставки творів учнів у Києві — постійно.

А тепер уся школа готує виставку “Миколаївщина: XIV- XV ст.”, адже в свій час вихованці школи проводили мистецько-археологічні виставки “Ольвія”, “Скіфія”. Уявляєте?

...Школа вікнами до сонця. Людина серцем до людей — девіз колективу школи.

Г.Д.МАТВЕЄВА

Директор школи

Зверніть увагу!

Якщо Ви зацікавилися представленим досвідом, Ви зможете на власні очі побачити його, якщо станете учасником конференцій, які проводять цього року Миколаївський ОІППО: у березні з теми «Оцінювання навчальних досягнень школярів у контексті особистісно орієнтованого навчання», а у жовтні — «Психолого-педагогічні аспекти навчання дорослих».

СУЧАСНА ОСВІТА В УКРАЇНІ - 2002

П'ЯТА МІЖНАРОДНА ВИСТАВКА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

7-10 ЛЮТОГО 2002 року

Експоцентр "Олімпійський" м.Київ, вул. Матейюка, 4
(ст. метро "Лісова")

ТЕМАТИЧНІ РОЗДІЛИ ВИСТАВКИ:

Дошкільні заклади освіти. Позашкільні заклади освіти.
Середні заклади освіти. Вищі заклади освіти.
Післядипломні заклади освіти. Міжнародне співробітництво.
Підручники та дидактичне обладнання. Мульти-медіа.

ПРОГРАМА ВИСТАВКИ:

- презентації діяльності закладів освіти ;
- обмін досвідом організації учбового процесу за участю представників міжнародних освітніх центрів, зарубіжних навчальних закладів, органів державної влади і управління, керівників підприємницьких структур;
- встановлення ділових зв'язків, обмін інформацією про міжнародні програми, проекти та можливість участі в них;
- науково-практичні конференції, "круглі столи" з обговоренням нових технологій навчання, організаційно-правових проблем розвитку в умовах ринкової економіки, інтеграції до міжнародних освітніх систем;
- демонстрація дидактичного обладнання для учбового процесу, сучасних підручників і навчальних посібників, оргтехніки;
- урочиста церемонія вручення золотих, срібних та бронзових медалей і дипломів учасника виставки в різних номінаціях;
- активне спілкування учасників виставки, прес-конференції;
- шоу-презентації учбових закладів (виступи колективів художньої самодіяльності, команд КВК та інше).

WWW.OSVITA.RELC.COM

Організатори виставки: Міністерство освіти і науки України,
Академія педагогічних наук України, виставкова фірма "Карше".

ОРГКОМІТЕТ: Україна, 01042, м.Київ, вул. Патріса Лумумби, 4-Б, оф. 406
тел./факс: 251-1026; 251-1027; 268-22-92; 268-3616; 268-1182.

E-mail: Carshe@carshe.ru.kiev.ua

ПЕДАГОГІКА ШКОЛИ

**ЯК ЗДІЙСНИТИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЮ
НАВЧАННЯ В СУЧАСНОМУ ЛІЦЕЇ**
с. 64

ШКОЛА СІМЕЙНОГО ТИПУ
с. 71

**ЯК ЗРОБИТИ АНАЛІЗ УРОКУ ЗАСОБОМ
РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ВЧИТЕЛЯ**
с. 90

ОСОБЛИВА ТУРБОТА ДИРЕКТОРА ШКОЛИ
с. 98

САВІТАУЛОГІЯ — ЩО ЦЕ
с. 109

Педагогіка
школи

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ГРУПОВОГО НАВЧАННЯ В СУЧАСНОМУ ЛІЦЕЇ

Анатолій Іванович з дитинства пише вірші та пісні. Робить це для душі. Створив родинний ансамбль “Клас”, в якому співає й сам. Саме ці його уподобання надихають його на творчість у напруженій та багатогранній педагогічній справі. Рядки з “Пісні ліцеїста” переконують в цьому будь-кого з нас:

*“Просыпаюсь я вместе с рассветом,
Чтобы сказку в быль превратить.
Есть на свете на белом на этом
Мой лицей и мне хочется жить”.*

Освітні реформи в Україні передбачають максимально можливу індивідуалізацію навчально-виховного процесу, яка значно ускладнюється за умови фронтальної роботи з класом. Педагогічна теорія і практика підтверджують, що «фронтальні форми навчання не дають можливості учителям повною мірою врахувати індивідуально-типологічні особливості кожного учня» [5, С.2].

Наш підхід у забезпеченні умов індивідуального навчання узгоджується з інноваційним шляхом як головною стратегією розвитку суспільства, що визначив у своєму річному зверненні до народу Президент України.

На нашу думку, сучасна українська школа не відповідає належним чином цій стратегії, оскільки освіта не достатньо особистісно-зорієнтована на **розвиток**

творчої особистості. Відтак гостро стоїть проблема створення системи особистісно-орієнтованої діяльності навчального закладу, яка б забезпечувала сприятливі умови всебічного розвитку дітей, апробації нових методичних засобів розвитку обдарувань учнів у навчально-виховному процесі. Як відомо, визначення сутності особистісно-орієнтованої освіти, можливих засобів, напрямків її становлення почалося в психології і педагогіці ще з початку ХХ століття.

Не випадково, що з перших років свого заснування Саксаганський ліцей послідовно розробляв і втілював систему пошуку, відбору інтелектуально й творчо обдарованих дітей та їх особистісно зорієнтованої освіти. У результаті багаторічних досліджень з'явилася система, що узгоджується з освітньою **креативною парадигмою** (від лат. **creatio** — створення).

Анатолій СОЛОГУБ

Кандидат педагогічних наук,
член-кореспондент АПН України,
директор Саксаганського природничо-наукового ліцею м. Кривого Рогу

Директор школи, ліцею, гімназії №5-6'2001

© Анатолій СОЛОГУБ, 2001

Креативна педагогічна система — це органічно пов'язані зміст, форми, методи, прийоми, засоби всебічного розвитку, навчання та виховання, що забезпечують створення творчої особистості природодослідника.

Залучення педагогів і ліцеїстів до науки ми розглядаємо як найважливіший незамінний засіб створення їм «поля креативності», тобто умов творчої самореалізації кожної особистості. Креативна педагогічна система ліцею ґрунтується на феномені творчої обдарованості тобто креативності, що є за визначенням П.Торренса, здатністю до створення нового знання, яке веде до радикальних змін стереотипів життя. Креативність визначається і як процес появи чутливості до проблем, дефіциту знань, їх дисгармонії та несумісності, фіксування цих проблем, пошуку шляхів їх розв'язання, висунення гіпотез, формулювання та повідомлення результатів рішення.

Щоб реалізувати креативний і водночас особистісно-орієнтований педагогічний підхід у навчально-виховному процесі, у ліцеї було започатковано багаторічне комплексне психолого-педагогічне дослідження (1990-2000 рр.). Його мета полягала у визначенні педагогічної технології **індивідуально-групового навчання (ІГН)** як ключової складової загальної системи креативної освіти. Передбачалося визначити:

- систему організації індивідуально-групового навчання;
- зміст індивідуально-групових занять із ліцеїстами різних класів (8-11 кл.) фізико-математичного та екологічного факультету у вигляді навчальних програм;
- типологію індивідуально-групових занять як форм навчання, їх структуру і методику проведення;
- посадові обов'язки учителя індивідуально-групових занять;
- режим роботи ліцею як закладу повного дня та принципи складання розкладу індивідуально-групових занять;

- санітарно-гігієнічні та матеріально-технічні умови проведення ІГЗ;
- систему управління ліцеєм як закладом повного дня і застосувати психолого-педагогічного моніторингу.

Головна ідея залучення ліцеїстів до позазурочного індивідуально-групового навчання полягала в тому, щоб посилити особистісну зорієнтованість навчально-виховного процесу і надати кожному ліцеїсту як головній дійовій особі можливість активної індивідуальної творчої діяльності.

З огляду на особливе значення індивідуалізації і необхідність особистісного підходу у навчанні ми створили ліцей як навчальний заклад повного дня. Це передбачало системне використання основних форм індивідуально-групового навчання: індивідуально-групових занять (ІГЗ), індивідуальних занять, групових консультацій, факультативів та самоосвітньої роботи ліцеїстів. Індивідуальні заняття, консультації, факультативи проводяться з профільних предметів у позаурочний час у першій половині навчального дня згідно з типовими навчальними планами за рахунок скорочення уроків до 40 хвилин.

Організація ІГЗ за нашим підходом узгоджується з головними етапами наукового дослідження, яке розглядається «не діяльність взагалі, а як специфічна діяльність у самій діяльності», що забезпечує її потенціал. Саме на цій підставі ми вводимо **типологію (ІГЗ) як форму навчання**, в якій реалізується дослідницький підхід: **підготовка дослідження, дослідження, узагальнення результатів дослідження, застосування результатів дослідження, підведення підсумків досліджень, програмування і планування досліджень**.

При проведенні занять ІГЗ при креативному підході кожен учень як співробітник навчальної лабораторії має можливість особистісного вияву і розвитку будь-яких наявних здібностей. Учні класу в умовах активної взає-

модії налаштовують один одного на готовність до творчості. Вчитель виконує роль координатора взаємодії та помічника (фасилітатора), який не завищує ступінь допомоги і не гальмує творчу самореалізацію кожного ліцеїста.

За таких умов загострюється почуття відповідальності учня, що підносить його як людину, особистість і суб'єкта суспільного життя. Глибоке проникнення («копати глибоко», «розмовляти з кішкою» за П.Торренсом) розвиває здібність учня критично оцінювати результати своїх дій і закріплювати їх в індивідуальному досвіді.

Індивідуально-групові заняття – це заняття в позаурочний час під керівництвом вчителя, що проводяться за участю 5-7 ліцеїстів один раз на тиждень з урахуванням організаційних можливостей та рівня їх творчого розвитку. Невелика кількість дітей на ІГЗ, порівнюючи з класно-урочними заняттями, на нашу думку, мала б дозволити у повсякденній педагогічній роботі вирішувати особисті проблеми навчання ліцеїстів і тим самим створювати умови розвитку і виховання ліцеїстів як творчих особистостей природодослідників.

На заняттях типу «**підготовка дослідження**» вчитель ІГЗ налаштовує на співробітництво, співтворчість і надає допомогу кожному ліцеїсту розробити «Особисту програму самовдоско-

налення». Вона передбачає самоосвіту ліцеїста з будь-яких і, в першу чергу, з профільюючих предметів, виконання індивідуального дослідження, участь у культурній світській діяльності (самоврядувані, благодійницькій, культурнопросвітницькій, еколого-господарській тощо) та у валеологічній. Керуючись програмою, ліцеїст консультується з учителем ІГЗ, розробляє план реалізації програми, тижневу циклограму особистості зайнятості, режим дня. У ході цих занять ліцеїст розробляє особисту систему наукової організації праці. З огляду на необхідність створювати умови для свободи творчої діяльності, вчитель налаштовує ліцеїстів на гнучке ставлення до виконання програми, плану, циклограми та режиму. На заняттях першого типу ліцеїстам рекомендується відповідна література, знайомство з тими чи іншими вченими, відвідування об'єктів науки, промисловості, культури. На етапі підготовки до дослідження рекомендується користуватися особистим щоденником, у якому відображається згадані вище елементи наукової організації особистої різноманітної творчої діяльності та план щоденної зайнятості. Разом із тим у ньому графічно відображається результативність навчально-дослідницької діяльності, ведуться записи питань, проблем, які ліцеїст вважає за необхідне порушити в обговоренні з учителем як кон-

сультантом. Крім цього, у щоденник заносять нотатки, що відповідають тим чи іншим настроям, мріям, ідеям ліцеїста. Головна мета етапу підготовки до дослідження полягає в тому, щоб ліцеїст зміг усвідомлювати свою місію і сенс життя, мету і завдання діяльності та систему досягнення успіхів. Педагоги на цьому етапі створюють атмосферу, яка налаштовує на розкуту але відповідальну діяльність, і тому розміщен-

На засіданні правління Асоціації працівників гімназій і ліцеїв України

На фото: другий справа — Анатолій Сологуб

ня ліцеїстів у навчальних кабінетах, явка на заняття, право на пересування, виступ чи щось інше здійснюються демократично, невимушено і безконфліктно.

Як центральний тип ІГЗ, *дослідження* може бути теоретичним, експериментальним, індивідуальним, груповим, колективним і комбінованим. Залежно від змісту дослідження ліцеїст може його виконувати сам особисто, вдома чи у лабораторіях ліцею, у бібліотеці, комп'ютерному кабінеті, творчих групах чи колективах. Технологія створення поля креативності передбачає визначення і використання ліцеїстами методологічної характеристики дослідження: теми, об'єкту, предмету, гіпотези, методики дослідження, результатів і, накінець, висновків. При цьому вони як природодослідники виступають у ролі авторів і виконавців дослідження, виконують роль опонентів, аналізуючи діяльність своїх колег. Координатором активної співтворчості ліцеїстів, консультантом і експертом виступає вчитель.

На етапі *узагальнення результатів дослідження та їхнього застосування* у подальшій навчально-дослідницькій діяльності ліцеїсти формулюють висновки наукових спостережень, систематизують набуті знання на рівні вищому за той, що забезпечувався на базових уроках. Ліцеїсти з'ясовують наукову і практичну значущість отриманих результатів для сьогодення і подальших творчих пошуків. Організаційні можливості ІГЗ дають змогу ліцеїстам у дискусіях, полілогах обстоювати особисте бачення змісту і результатів досліджень, колегіально визначати межі використання отриманих результатів, їх вагомість. Результати досліджень застосовуються при розв'язанні творчих задач, нестандартних за своєю постановкою і змістом, що дає змогу ліцеїстам суттєво поглибити уяву про досліджувані явища.

Педагогічно значущими є етапи *підведення підсумків дослідження та програмування і планування* подальшої

навчально-дослідної діяльності. На ІГЗ кожен ліцеїст звітує про результати своєї навчально- та науково-дослідницької діяльності, виносить проблеми для спільного обговорення. Вчитель, заслухавши звіт, спонукає ліцеїста до самооцінки особистих досягнень за тиждень, звертає його увагу на головні властивості обговорюваної проблеми та надає рекомендації для подальшої роботи. Якщо у базових знаннях, уміннях і навичках виявлено прогалини, вчитель пропонує ліцеїсту виконати роботи відповідного змісту. Але хід творчого спілкування вчитель намагається орієнтувати так, щоб ліцеїст самостійно міг визначити прогалини і своєчасно їх усунути. На ІГЗ зазначених типів учитель влаштовує дискусії, круглі столи обговорення будь-яких наукових проблем в атмосфері взаємопідтримки, толерантності і зацікавленості, надаючи можливість кожному з ліцеїстів виступати з особистими повідомленнями, доповідями. Інші ліцеїсти, слухаючи доповідача, виступають його опонентами, а вчитель, виказуючи готовність підтримати учнів, виступає координатором, експертом, консультантом-фасилітатором.

Завершуючи заняття, ліцеїст формує план тижневої роботи, а вчитель — психологічно налаштовує його на натхненну творчість за кращими зразками наукової, науково-популярної, художньої літератури. Останнім часом із придбанням комп'ютерів і підключенням їх до системи Інтернет, вчитель націлює лише на раціональне їх використання. При цьому він рекомендує системно дистанційно вивчати предмети, що складають його творчі інтереси або відповідають орієнтовно обраній професії, або тих чи інших іноземних мов. Відвідування індивідуально-групових занять дає змогу ліцеїстам успішно навчатися екстерном та за індивідуальним навчальним планом.

Щоб запобігти фізичній перевтомі, психологічній напруженості та інте-

лектуальній незацікавленості, вчитель ІГЗ урізноманітнює свій педагогічний підхід і обов'язково по закінченню уроків організовує прогулянки на свіжому повітрі, фізкультурні та психологічні паузи.

Оцінювання здобутків ліцеїстів як дослідників під час ІГЗ має принципові відмінності від оцінювання, що домінує в урочному колективному навчанні. Перевага надається самооаналізу, самооцінці та самообліку. Щоб забезпечити наукову організацію індивідуально-групового навчання, ми застосовуємо психолого-педагогічний моніторинг із використанням спеціальних бланків. Успішність навчально-дослідницької діяльності ліцеїстів у позаурочний час учитель оцінює лише вербально з використанням особистісного підходу; власну ж оцінку ліцеїст виставляє в робочому зошиті, де він самостійно вибудовує графік, що відображає динаміку навчальних досягнень. Оцінювання, як правило, здійснюється за двома критеріями:

- **творчим**, що визначає оригінальність, ретельність розробки ідей та швидкість і гнучкість мислення;
- **якісного** оволодіння знаннями, вміннями та навичками природни-

чо-наукових предметів, що визначається глибиною їх усвідомлення, міцністю, здатністю до переносу тощо.

Зміст навчальних програм індивідуально-групових занять формується, виходячи із змісту базових навчальних програм урочного колективного навчання першої половини дня. До змісту перших, крім тем, що вивчаються для поглиблення знань, включаються розділи з наукознавства, історії науки, діалектики, тобто те, що дає змогу вивчати навчальний предмет як основу наук. Складаючи календарні плани, вчитель колективного навчання і вчитель індивідуально-групового навчання узгоджують їх зміст, методичний та дидактичний підходи.

Логічним продовженням індивідуально-групового навчання є самоосвітня робота ліцеїстів. Це програмована навчально- та науково-дослідницька діяльність у домашніх умовах, у бібліотеці ліцею, лабораторіях, комп'ютерних класах і культурно-освітніх закладах міста.

У результаті формуючого експерименту йшло постійне вдосконалення креативної системи індивідуально-групового навчання. Як наслідок, ми розробили концепцію та положення про їх організацію. Разом з тим, апробована посадова інструкція вчителя ІГЗ, режим роботи ліцею у другій половині навчального дня.

Педагоги ліцею оволоділи технологією та технікою індивідуально-групового навчання, психологічно переломили стрижень авторитарної передачі знань і принципово переорієнтувалися на особистісно-орієнтоване креативне навчання. Останні ми розглядаємо не лише як результати дослідження, а й як досягнення. Як наслідок, відбулися суттєві зрушення в успішності ліцеїстів. Щоб об'єктивно оцінити ефективність запропонованої нами креативної педагогічної системи, творчих досягнень ліцеїстів

ми використали оцінку незалежних експертів, викладачів вищих навчальних закладів, членів приймальної комісії. Аналіз даних про вступ ліцеїстів до ВНЗ засвідчив, що вони щороку успішно вступають до ВНЗ: 1997 року – 98%, 1998 – 97,8%, 1999 – 98,2%, 2000 – 99%. Вважаємо, що ці дані свідчать про високий креативний потенціал особистісно-утворюючого середовища (поля креативності), яке в першу чергу створюється за рахунок втілення технології індивідуально-групового навчання. Цього висновку ми дійшли на підставі багаторічного психолого-педагогічного моніторингу, що виявив високу потребу ліцеїстів у навчально-дослідницькій діяльності згідно з індивідуальною програмою. Показово, що 80% ліцеїстів виявляють інтерес до індивідуальної навчальної діяльності, хоч і виявляють схильність до колективної творчої діяльності як співтворчості з однолітками та вчителем. Слід зазначити, що високий відсоток ліцеїстів (близько 90%) вважає виконання індивідуального творчого завдання та його захист однією з найбільш цікавих форм їх дослідницької діяльності, що виконується послідовно від вивчення літератури з відповідної проблеми, виконання експерименту і до узагальнення у вигляді статті, виступу на конференції, семінарі тощо.

Аналогічний показник досягнень ліцеїстів визначали незалежні експерти в ході їх навчання у вузах та при виборі ними професійного майбутнього. З цією метою Саксаганський ліцей робив запити про досягнення ліцеїстів у ВНЗ, проводив опитування самих ліцеїстів та їхніх батьків. Випускники ліцею за невеликим винятком виявляють високу відповідальність і успішно навчаються у вищих навчальних закладах. Особливу перевагу над випускниками шкіл вони мають у виконанні творчих робіт (курсіві, дипломні, конкурсні студентські наукові роботи й виступи на наукових студен-

тських конференціях). Траплялося, що вони закінчували ВНЗ із випередженням на один рік. Вважаємо це підтвердженням здатності ліцеїстів до самостійної творчої діяльності та виявом їх самодостатності. Водночас встановлено, що значний відсоток випускників після закінчення ВНЗ, виявляючи професійну стійку орієнтованість, продовжують навчання в аспірантурі, виконуючи дисертаційні дослідження. Ці дані свідчать про високий показник творчого стилю життя ліцеїстів та їхніх професійних планів.

Щоб проаналізувати систему управління креативним навчально-виховним процесом, у системі психолого-педагогічного моніторингу ми визначали ступінь адаптованості ліцеїстів до умов діяльності ліцею (за тестами А.В.Фурмана). Встановлено, що критичний рівень дезадаптованості має незначна кількість ліцеїстів. На нашу думку, це свідчить про те, що в навчальних закладах для творчо обдарованих дітей існує проблема адаптації, але в умовах креативного навчально-виховного процесу при реалізації принципу індивідуалізації вона не виражена. Причиною цьому є комфортний психологічний клімат в умовах творчих колективів, які створюються лише при постійній увазі до особистості ліцеїста, педагога.

У процесі дослідження з використанням анкетування й тестування ліцеїстів експериментальних класів і спостереження за ними виявлено високий рівень пізнавального інтересу до природничих наук, високорозвиненого теоретичного творчого мислення, спостережливості, кмітливості, усвідомлення знань законів, теорій та вміння користуватися різними прийомами розумової діяльності, сформованості навичок науково-дослідницької діяльності.

Результати дослідження свідчать, що особливо педагогічно ефективними є ті форми, які створюють умови творчого розвитку, себто

індивідуальні, групові, і значно меншою мірою, колективні. Але педагогічно доцільно органічно поєднувати їх, знаходячи можливість для індивідуальних завдань у кожній із них і тим сприяти індивідуалізації навчання.

Застосування системи психолого-педагогічного та учнівського моніторингу в останні роки дало змогу вихователям класів, батькам, адміністрації та вчителям-предметникам більш чітко уявляти рівень навчальних досягнень ліцеїста на той чи інший момент і його динаміку. Дані одержані у ході моніторингу про особистість ліцеїста, зокрема показники рівня розвитку творчих здібностей, навчальної діяльності особистості та дані про сім'ю заносяться в інформаційну картку ліцеїста та у спеціальні бланки вихователя і заступника директора з навчально-виховної роботи (заносяться у комп'ютер і при необхідності використовуються). Це в свою чергу створило умови більш продуктивної індивідуальної роботи з ліцеїстами щодо усунення недоліків організації їх навчальної та наукової діяльності за участю вихователів і батьків, що суттєво підвищило рівень навчальних досягнень окремих ліцеїстів і загалом у ліцеї.

Багаторічний психолого-педагогічний моніторинг за діяльністю вчителів індивідуально-групового навчання виявив їх схильність до колективного навчання. Це створювало перешкоди щодо підвищення ефективності індивідуально-групового навчання і спонукало до системної науково-методичної роботи, яка б сприяла формуванню нової формації вчителів, орієнтованих на розвиток кожної окремої особистості і формування її як творчої.

Щоб забезпечити сприятливі умови креативного особистісно-орієнтованого навчання як основи розвитку обдарованих дітей, педагогічно доцільно запроваджувати індивідуально-групове навчання не лише в

урочній, а й в позаурочній роботі на індивідуально-групових заняттях. Їх достатня педагогічна ефективність може бути забезпечена лише з використанням дослідницького підходу. З цією метою слід створювати заклади повного дня і вводити штатну одиницю вчителя індивідуально-групових занять.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алейников А.Г. О креативной педагогике // Вестник высшей школы. — 1998. — № 2. — С.29-34.
2. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. — М.: Прогресс, 1986. — 421 с.
3. Ващенко Г. Загальні методи навчання: Підручник для педагогів. Видання перше. — К., 1997. — 441 с.
4. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Педагогічна суть гуманізації шкільної освіти // Рідна школа. — 1993. — № 10. — С.3-5.
5. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Гуманізація та гуманітаризація освіти // Шлях освіти. — 2001. — № 3. — С.2-8.
6. Инновационные учебные заведения в России: Информационно-справочное пособие в помощь руководителям школ. — М.: МО РСФСР, 1991. — 105 с.
7. Кобзарь Б.С. Управление школой продолженного дня. — К.: Знання, 1987. — 118 с.
8. Коротяев Б.И. Учение — процесс творческий. — М.: Просвещение, 1989. — 159с.
9. Моляко Р.В., Моляко В.О. Проблемы творческой обдарованности // Актуальные проблемы психологии. У 3-х томах. — Т.П. — К.: ИП АПН України, 1993. — С.200-206.
10. Роджерс К. Творчество как усиление себя // Вопросы психологии. — 1990. — № 1. — С.164-168.
11. Сологуб А.І. Концепція креативної освіти у природничо-науковому ліцеї. // Рідна школа. — 2000. — №12.— С.9-19.
12. Сологуб А.І. Про організацію науково-виховного процесу в ліцеї. Школи нового типу України: Досвід і проблеми: 36. статей. — Донецьк: НДІ педагогіки України, 1992. — С.172-173.

ЗНАЙОМТЕСЬ: ШКОЛА СІМЕЙНОГО ТИПУ

Педагогіка
ШКОЛИ

Кіївська школа «Афіни» з'явилася у 1994 році.

Ідея створення школи виникла у 1992 році, коли група викладачів гімназичних класів, де, крім обов'язкових предметів, викладали історію мистецтва, дві іноземні мови, художню працю, основи театрального мистецтва та шахи, — дійшла висновку, що навчання, виховання і формування особистості, яка комфортно відчуває себе в інформаційному світі, необхідно починати якомога раніше, аж ніяк не пізніше п'ятирічного віку дитини. Засновники школи — О.А.Греков, О.М.Балакшина, М.О.Осадча — пов'язували її образ із всебічним розвитком дітей, гуманізацією виховання, використанням новітніх методів викладання, залученням обдарованих педагогів, увагою до індивідуальних особливостей кожної дитини і головним — створенням умов для психологічного комфорту учнів.

Саме з огляду на це «Афіни» визначено як школу сімейного типу. Школа хоче, по-перше, аби діти почували себе в ній як у добрій сім'ї, і по-друге — тісного співробітництва з батьками учнів, які б не стояли, як це, на жаль, трапляється у масових школах, «по інший бік барикади». Не дуже сенсаційно? В «Афінах» вважають,

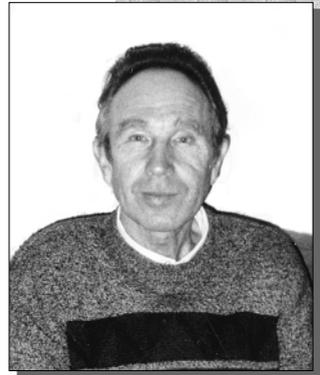
що це — шляхетний і перспективний напрям. Школа, звичайно, докладас зусиль до всебічного розвитку дітей та їх якісної підготовки до самостійного життя, але не ціною традиційних педагогічних конфліктів та втрати частиною учнів поваги до себе. Ця найважливіша для школи тема розкриватиметься далі.

ПАРАДОКС

Звідки взялася назва «Афіни»? Ніякого грецького ухилу у школі немає, але педагогів об'єднує захоплення класичною, зокрема античною культурою, що передається й дітям. Мабуть, це й навіяло назву школи.

Школи нового типу, як правило, відмежовуються від якихось неприпустимих для них педагогічних явищ; тобто, вони, перш за все, знають, чого не хочуть. Тому найочевиднішими для «Афін» є два моменти.

У сучасній масовій школі, як це добре відомо і без статистичного аналізу, лише третина учнів якісно (на «4» за старою системою оцінювання) засвоює такі найскладніші предмети, як математика, фізика, хімія, мови. Решту дітей можна поділити на дві категорії. Представники однієї краще знають гуманітарні предмети, у

**Ігор
ТРУХІН**

Науковий консультант школи «Афіни», кандидат психологічних наук

Нам потрібні і розум, і сила

У 1980-90 роках завдяки демократичним змінам вибухнув інтерес до нових педагогічних ідей і педагогічного новаторства. У ХХ столітті це сталося вдруге.

Перша хвиля новаторства «прокотилася» у 1920-30-х роках. Тоді педагоги захоплювалися ідеями Д.Д'юї, М.Монтесорі, Р.Штейнера, С.Френе, шукали власні, оригінальні концепції. Розмах педагогічної творчості був значним. Він охоплював форми і зміст навчання та виховання. Деякі гучні ідеї, що панували тоді, скажімо, «метод проєктів», «вільне виховання» не прижились у авторських варіантах, хоча певною мірою вплинули на вдосконалення традиційних педагогічних технологій. Інші напрями, наприклад, педологія та виховання в колективі, набули певного чи навіть значного розвитку. Починаючи з другої половини 30-х років, педагогіка, як і інші прояви духовного життя, перебували під суворим контролем комуністичного доктринерства, тож будь-яке педагогічне вільнодумство стало неможливим.

У 1960-80 роках на хвилі ідеологічної лібералізації з'явилося чимало новаторських ідей у галузі дидактики та виховання, хоча на основні принципи освіти та види навчальних закладів педагогічне новаторство помітного впливу не мало. Всі засади освітнього процесу, форми і зміст навчання та виховання стали переглядатись у 1980-х роках у зв'язку з ідеологічною трансформацією соціально-політичної системи. З'явилися ті типи навчальних закладів, які існують колись, але є новими у сьогодні: гімназії, коледжі, ліцеї. Вони викликали жваву зацікавленість та сподівання і певною мірою їх виправдовують. У статті йдеться про школу, педагоги якої достатньо обізнані з традиційною педагогікою, цікавляться педагогічними новаціями і, враховуючи все корисне, прагнуть реалізувати власні педагогічні ідеї.

другій — слабо встигають з більшості дисциплін. Дивно, але це масове явище ніколи не розглядалося як принциповий недолік нашої системи освіти. Вважалося, що підвищення педагогічної майстерності учителів та педагогізація батьків здатна все привести до норми. Існувало уявлення, що шкільна програма розрахована на середнього учня, а збільшуючи зусилля, можна підтягнути і слабого. Практично ж це нікому не вдавалося, бо програма принципово (звісно, без якоїсь антиосвітньої мети) розрахована на сильного, а не середнього і тим більш — слабого учня. Адже позаду стояли століття суцільної неписьменності. Як для хронічно голодуючої людини ніколи не може бути їжі «забагато», так і освіти, як уявлялося, — «чим більше, тим краще».

Насправді ж кожна людина має певні, визначені (принаймні у даному віці) можливості засвоєння знань. Для одного — дійсно немає меж, а у іншого спогади про вивчення алгебри псуватимуть настрої усе життя. Правда, у спеціальних умовах, додатковими зусиллями обдарованих педагогів можна навчити і такого — адже йдеться про розумово нормального індивіда. Однак, будьмо реалістами: хто у звичайній школі забезпечить такі особливі умови?

Те, що шкільна програма складна, спричиняє не лише до того, що чимало учнів погано засвоюють математику чи біологію, а й до безкінеч-

них педагогічних конфліктів; слабковстигаючі учні відчують власну неповноцінність, їх характер псується, виникає неприязнь до всього, що асоціюється зі школою. Створився своєрідний «парадокс освіти», коли школа однією рукою створює моральний потенціал суспільства, а другою — його руйнує. Принциповий шлях вирішення цієї проблеми здається зрозумілим — диференціація шкільних програм, варіативність змісту освіти. Але до практичної реалізації цієї ідеї, мабуть, ще досить далеко.

КОМФОРТ

Створення умов для психологічного комфорту учнів, сприйняття ними навчання як радісної праці — одне з головних і принципових завдань «Афін». Викладачі намагаються так будувати уроки, аби матеріал, що потребує напруженої уваги, чергувався з ігровим, репродуктивна діяльність — з пошуково-творчою. Максимально враховуються індивідуальні особливості учнів. У цьому допомагають шкільні психологи, які досліджують особливості кожної дитини. Всі дані оброблюють на комп'ютері, знайомлять з ними педагогів школи і двічі на рік готують психологічні карти учнів для їх батьків. Для дітей з уповільненим темпом мислення або нестійкою увагою проводять додаткові заняття, готують окремі завдання.

Педагоги постійно ведуть пошук досконаліших методів викладання, відвідують

Полинемо у наш улюблений казковий світ!

Урочисте фотографування екіпажа перед стартом гри

Змагання з у-шу завжди збирає багато болільників

різноманітні фахові семінари і курси підвищення кваліфікації, вишукують новинки літератури. Деякі предмети, наприклад, англійська і французька мови, «Світ навколо нас», художня праця викладаються за авторськими програмами викладачів школи. Цикл математичних предметів включає основи логіки і шахи, яким навчаються всі, хлопці і дівчата.

До художньо-естетичного блоку входять музика, «Світ навколо нас», образотворче мистецтво, художня праця, фізична культура, у-шу, акробатика, хореографія, сценічна пластика, валеологія. Все це знаходить своє продовження на концертах, виставах, виставках дитячих робіт і головне — в інтересі дітей до світу мистецтва, до прекрасного у житті. Мабуть, слід окремо відзначити художню працю, у програмі якої дітей навчають технікам вишивання, макраме, ікебани, флористики, виготовлення м'якої іграшки, орігамі, роботі з глиною, включаючи використання гончарного кола та випалювання керамічних виробів у муфельній печі.

«Афіни» не є школою для обдарованих дітей. Серед учнів можна зустріти дітей з різними здібностями та навчальними навичками. І хоча у кожному класі не більше 12 учнів, це не слід сприймати як вирішення всіх проблем. З одного боку, вчитель має змогу здійснити індивідуальний підхід до кожного учня, з іншого — відчувається, що змагального ефекту немає. Вчителям, які працювали у масовій школі, потрібен деякий час, аби відчути специфіку маленьких класів і до неї пристосуватися. Крім уроків кожен вчитель має змогу проводити додаткові заняття з учнями, які деякий час хворіли. Спеціальний кур'єр приносить їм додому завдання і пояснення вчителя. Увага до кожного учня — фактор позитивний. Однак виникає загроза спокуситися на «легке життя». Аби такого не тра-

пилось, треба постійно ускладнювати завдання, вводити уроки самостійної роботи, змінювати форми подачі матеріалу.

ТАКТИКА

Педагогічна тактика, яку використовують у школі, змінюється залежно від віку учнів.

У **початкових класах** основні зусилля педагогів спрямовані на те, аби різнобічно розвивати дітей і формувати смак до навчання у всіх його формах. Тому тут багато ігрового елемента і позакласної розвиваючої роботи. Музика, танці, художня праця, малювання — все це в «Афінах» жартівливо називають «бантиками», але їм приділяється достатньо серйозна увага.

У **середніх класах** предмети естетичного циклу, звичайно, залишаються. Проте центр тяжіння зміщується на засвоєння фундаментальних наук, зростає вимогливість до учнів. Ось тут і з'являється класична проблема: як забезпечити якісні знання, не відступаючи від принципів школи сімейного типу. Завдання не з легких. З одного боку, «Афіни» хочуть забезпечити психологічний комфорт дітей і не визнають принцип «Знання — силою», а з іншого — батьки бажають за свої гроші мати «якісний товар», тобто підготовку дітей до вузу. У масовій школі не дуже рахуються з нервами слабовстигаючих учнів, але «Афіни» цим шляхом іти не можуть.

Вихід тільки у високому професійному рівні викладачів, їх предметній та загальній ерудиції, завдяки якій вони роблять свій предмет цікавим і привабливим для кожного учня. Треба чесно визнати, що на рівні успіхів всіх учнів розраховувати не доводиться. Проте в розумних межах, тобто не забуваючи про самопочуття учнів, у цій школі прагнуть довести можливості і здібності кожної дитини до максимуму.

Зараз найстаршим у «Афінах» є восьмий клас. Коли учні перейдуть у дев'ятий, їх чекатиме диференціація навчальних програм, яка допоможе готуватися до отримання вищої освіти певного профілю. Передбачаються фізико-математичний, суспільно-гуманітарний, управлінсько-правовий, науково-природничий профілі навчання. Особлива увага приділяється оцінюванню знань. Ще задовго до введення в Україні нової системи оцінювання в «Афінах» була встановлена десятибальна система. У кінці кожного місяця підраховується сума балів, рейтинг кожного учня. За результатами навчального року успіхи дітей з окремих предметів і загалом відзначаються грамотами. Крім звичайного щоденника для завдань, у кожного учня є красивий, сучасно оформлений альбом, де фіксуються всі його досягнення у навчанні, спорті, художній самодіяльності, різних іграх. Тут можна побачити кольорові фотографії дитини, зроблені у різні моменти шкільного життя, подяки педагогів, грамоти. Цей альбом — один на всю шкільну біографію. Всі цікаві події в школі: свята, змагання, вистави — знімаються на відео. Так створюється відеолітопис школи. За бажанням учень може отримати відеокасету з цікавими для нього епізодами.

ГРА

Не забувають в «Афінах» і про вічне прагнення дітей до гри. Світовий досвід довів, що найкраще це втілюється у дитячих організаціях чи командах, де є романтика і серйозна мета, вільне товариське спілкування і елементи дисципліни.

Структурною формою організаційно-виховної роботи для школи стала гра «Під вітрилами мандрів» — особисте маленьке відкриття у справі виховання. Ця гра має свій послідовний розвиток. Вона поділяється на три ета-

пи. Перший етап розрахований на наймолодших учнів школи. На великій карті, що знаходиться в ігровій кімнаті, позначені два великих острови. У кожного малюка є своя стежинка, викладена невеличкими різнокольоровими позначками. Кожен такий слід — досягнення на уроках.

На другому етапі всі учні поділяються на шість «морських екіпажів» на чолі з капітанами-педагогами. Екіпажі створено за різновіковим принципом, тобто у кожному є учні і першого, і другого, і третього класів. Найстарші — старпоми, другокласники — штурмани, першокласники — юнги, але всі екіпажі рівні за своїми можливостями.

Мета цієї гри — підвищити мотивацію навчання, привнести пригодницьку гостроту в такі обов'язкові і «нецікаві речі», як чергування, гарна поведінка. На це спрямовані пізнавальні ігри, серед яких мандрівки по різних країнах, театралізація давньогрецьких міфів, КВК, спортивні естафети, конкурси, оформлення «судових журналів» — щоденників власної творчості, подій в екіпажі, цікавих ідей, постійні зустрічі екіпажів напередодні кожного змагання.

Третій етап гри розрахований на учнів 5-8 класів. Кожен учень сьомого класу сам стає капітаном екіпажу, тобто організатором. Він відповідає за навчальні досягнення членів свого екіпажу, за їх поведінку, за цікаві форми проведення позакласного часу. Капітану допомагають «радники» — вчителі, але ініціатива повинна належати самим учням. Одним із важливих виховних результатів цього етапу стає надбання учнями навичок самостійних рішень, досвіду керівництва. Кожного дня вивішується «гарячий рейтинг» навчальних показників екіпажів, який обраховується на комп'ютері. Спочатку оголошували тільки командні результати, але потім за пропозицією психологів стали визначати

також індивідуальні здобутки та «людину тижня».

Отже, завдання «Афін» у галузі навчання можна узагальнено представити так:

- формувати інтелектуальну спрямованість учнів;
- забезпечити високу якість знань учнів, формувати у них наукові уявлення, розвивати їх здібності;
- урахувуючи здібності та схильності кожного учня, забезпечити в старших класах диференційоване навчання з метою подальшого успішного оволодіння обраною професією;
- забезпечити повноцінний естетичний та фізичний розвиток (чого здебільшого немає у масовій школі);
- використовуючи поліпшені навчальні умови, надати учням додаткові гуманітарні знання, зокрема з іноземних мов та різних галузей мистецтва;
- створити найбільш комфортні умови навчання за рахунок уважного ставлення до індивідуальних особливостей учнів, створення стимулюючої системи оцінювання знань, стимулювати успіхи дітей, широко використовуючи різноманітні ігрові методики.

ДЕМОКРАТІЯ

Другим принциповим моментом, від якого відмежовуються «Афіни», є авторитарна педагогіка масової школи. Авторитарність педагогів стала вже «притчею в язицех», її багаторазово критикували на всіх рівнях, але результати — поки що малопомітні. Справа в тому, що попри весь анти-авторитарний пафос розвінчують тільки принцип, але не масову педагогічну практику, не певну педагогічну технологію. Остання — досить невловима, бо маскується під вимогливість, принциповість, організацій-

ну необхідність. Вона ховається у підтекстах та інтонаціях, які взагалі притаманні нашій культурі спілкування. Стереотипи авторитарної педагогіки просто не сприймаються як такі багатьма педагогами і адміністраторами, хоча більш чутливі і демократично спрямовані з них відчувають, що їй дух, на жаль, «живе і перемагає».

Отже, першим завданням у галузі виховання, «програмою мінімум» постає демократизація педагогічної техніки вчителів, кураторів та інших співробітників. Характер педагогічного спілкування — предмет постійної уваги, він часто обговорюється на виробничих нарадах. Це не означає, що педагоги розмовляють голосами роботів, але всякі негативні узагальнення, приховані формули тиску, іронічні підтексти зустрічають критичну оцінку. Проте діють не адміністративні санкції, а загальний дух, педагогічна концепція школи.

«Програмою максимум» для «Афін» у галузі виховання, постає формування гуманних якостей особистості. Які власне якості мають на увазі? Відповідь на це питання потребує певного обґрунтування.

ДУХОВНІСТЬ

У сучасній педагогічній літературі мету виховання часто вбачають у формуванні духовності особистості. Важко заперечити цю тезу, але зміст поняття «духовність» у кожного автора залежить від його уявлень і переконань. Один автор вкладає в це поняття релігійність, другий — схильність до філософських роздумів, третій — мистецьку ерудицію. Інші автори називають метою виховання досягнення людиною життєвої компетентності, але ця якість також може включати абсолютно різні компоненти, представляти абсолютно різні типи особистості. У радянські часи мету виховання формулювали як всебічний і гар-

монійний розвиток особистості. Це, безумовно, слушне твердження, якому не заперечиш, але наш час потребує більшої конкретизації.

Наше розуміння мети впливає з того, що загальна якість життя поступово зростає, все відчутнішою за принципом контрасту стає недосконалість міжособистісних стосунків, що виявляється у конфліктах на різних рівнях та у різних сферах життя. Якщо раніше причини нечулості, жорстокості, егоїзму вбачали у загальній нерозвиненості, неосвіченості, невігластві, то зараз ми все менше можемо посилатися на ці явища. Мораль явно відстає від загальної і особливо технічної освіченості, моральний прогрес не відповідає науково-технічному. Зміст поняття «гуманні якості» потребує уточнення. Справді, навряд чи є виховна програма, не спрямована на формування гуманних якостей, навряд чи якась політична програма не керується гуманними, як їм здається, цілями. Гуманні якості слід сприймати як досить конкретні, визначені переконання, почуття і прояви поведінки:

- прагнення до конструктивного самоствердження на ґрунті корисних знань, вмінь, якостей, справ, а не до демонстрації зверхності над іншими всіма доступними засобами;
- демократичні манери спілкування (конвенційний рівень) без стереотипів «конфліктної субкультури»;
- відсутність будь-яких проявів ксенофобії;
- звички групової поведінки, які відповідають нормам високорозвинутої групи: ширість, співчуття, допомога, мирнолюбність, поступливість — і відсутність стереотипів, характерних для «примітивної групи» (А.Б.Добрович).

Формування таких якостей і є головним змістом виховної програми

школи, «програми максимум». Зрозуміло, що цим вона не обмежується і включає всі напрямки, передбачені відповідними державними документами про освіту. Вони реалізуються як у навчальній, так і позакласній роботі.

Треба чітко зауважити, що така мета зовсім не означає відмови від шкільної дисципліни і звернення до «вільного виховання». Останнє в 90-их роках досить часто спалахувало у деклараціях різних шкіл нового типу, але, як показує практика, все це схоже на доволі утопічну ідею.

Моральне виховання учнів — це турбота всіх педагогів, але найбільш цілеспрямовано в «Афінах» цим займаються шкільні психологи. Зрозуміло, що у дитячому колективі виникають проблеми суперництва між дітьми, зіткнення амбіцій та характерів. Психокорекційна робота психологів покликана навчити дітей краще володіти собою, відновлювати душевний спокій, мати позитивну самооцінку, виявляти емпатію до інших. Використовуються методи як раціональної психокорекції, так і інших сучасних психокорекційних систем. Проводиться робота з популяризації самовиховання учнів. Звичайно, робота психологів не завжди приносить швидкі результати, але вона, безперечно, відіграє позитивну роль.

ТЕАТР

Однією з найбільш своєрідних рис «Афін», її «родзинкою» є захопленість власним театром, душею якого, сценаристом, режисером і яскравим актором став О.А.Греков.

До театру звернулися наполовину стихійно (це відповідало уподобанням засновників школи, в першу чергу, О.А.Грекова), а наполовину свідомо — як до педагогічної тактики. Вивчаючи новаторські педагогічні ідеї, ми звернули особливу увагу на досвід В.М.Сороки-Росинського. Успіх ро-

Сприйняття ними навчання як радісної праці — одне з головних і принципових завдань «Афін»

Урок народознавства проходить як «вечорниці»

боти його школи ґрунтувався на постійному використанні елементів театралізації у навчальній і позакласній роботі. Для школи, де немає можливості спиратися на організацію виробничої праці, театральне мистецтво може стати каркасом педагогічної технології, справді безцінною знахідкою.

Кожен рік готуються дві великі нові вистави, розраховані на можливості старших учнів. Молодші йдуть по стопах старших, але приносять своє бачення. За основу п'єс взяті як відомі твори мирової дитячої літератури, так і авторські п'єси, написані О.А. Грековим. Це і «Золотий ключик», «Свято для Несміяни», «Пригоди незнайки», «Хоттабич», «Снігова королева», «Пеппі Довга панчоха», «Alice in wonderland» (англійською мовою), «Русалочка», «Червоний капелюшок» (французькою мовою), «Учень чарівника» та інші — загалом понад 20 п'єс. Ролі у виставах грають діти і педагоги. Декорації і костюми готують із захопленням і на рівні доброго аматорського театру. Завдяки талановитості хореографа і викладача музики фактично всі вистави стають

мюзиклами. Відеозаписи зберігають пам'ять про кожен з них.

Театральні вистави — це більш, ніж просто події в естетичному житті школи. Вони — така вже склалася традиція — стали віссю, навколо якої обертаються творчі пошуки шкільного колективу. Про користь шкільного театру взагалі говорити нема потреби, але в «Афінах» наявність театру має своє наповнення. Це насамперед дух творчості, співпраці, єднання вчителів, учнів та їх батьків. «Афіни» живуть від вистави до вистави. Наближення вистави відчувається на кожному кроці, здається, що підвищується температура і частішає пульс школи. Захворіти, не з'явитися на виставу — такого бути не може. Вистави відіграють найважливішу організаційну та психологічну роль для дітей і, в цілому, для школи. У дітей зростає почуття відповідальності, вони вчаться триматися на людях, перевтілюватися, і головне — не залишаються в тіні, самоутверджуються. Кожна вистава — це шкільне свято, це яскраве твердження: ми живемо, розвиваємося, у нас вдосталь енергії і фантазії, у нас є внутрішнє джерело радості!

Дуже важливо, аби приміщення школи, де діти перебувають упродовж цілого дня, теж відповідало творчій спрямованості школи. Тому в «Афінах» стіни прикрашають яскраві малюнки дітей, керамічні панно, скульпту-

ри, настінний розпис, усюди відчувається затишна, справді «сімейна» атмосфера. Під час канікул діти щоденно відвідують музеї та театральні вистави. У позаурочний час в школі працює клас фортепіано, в якому навчаються 25% учнів. З фізвихованням поки що складніше, бо немає просторого спортзалу, але діти відвідують басейн і секцію скелелазіння.

ПІДСУМКИ

Зараз школі сім років. Уже можна підвести деякі підсумки. У чому виправдалися надії і очікування, а в чому ні?

Перш за все, виправдалися в тому, що дітям у школі комфортно, що вона справді стала для них доброю сім'єю. Виправдовуються надії на результативність розвиваючо-виховної роботи. У школі царює атмосфера дитячої творчості, інтересу до мистецтва, дружелюбності і, що дуже цінно за сучасних умов, — немає того «суспільного ентузіазму», «громадянського пафосу» вульгарності та цинізму, який став одним із символів часу. Деякі діти приносять із дому це «дихання суспільства», але школа досить успішно протистоїть стереотипам вульгарності, призвичаює дітей до культури.

Слід зазначити, що до своєї «програми-максимум» засновники школи відносять здобуття статусу «експериментального майданчика».

Одним із головних принципів школи є активний пошук нових і корисних педагогічних ідей. Підґрунтя і мотивуючі чинники такого прагнення — оригінальна система управління школою, наявність власних, авторських розробок навчально-виховної спрямованості, відкритість педагогічним інноваціям, бажання бути на рівні сучасної психолого-педагогічної науки і сприяти її розвитку. У школі «Афіни» мріють створити практичний центр педагогічного новаторства, який би займався організацією обміну досвідом новаторських спроб, насамперед, у школах нового типу. Це не буде дублюванням діяльності наукових установ, а стане їх певним доповненням. Зміст роботи бачиться у обміні досвідом, апробації та популяризації всього нового та цікавого, що виникає у практиці.

«Афіни» — молода школа, тому їй притаманна сміливість і, можливо, дещо перебільшена віра у свої сили. Але поганий той солдат, який не мріє стати генералом. Може статися, високий рівень домагань допоможе досягти школі своєї мети.

Бути на рівні сучасної психолого-педагогічної науки і сприяти її розвитку

Уроки фізичної культури формують пластичність зв'язок і м'язів

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЛІЦЕЇСТА СТРАТЕГІЯ І ТАКТИКА

**Юрій
ШУКЕВИЧ**

Директор
Фінансового
ліцею м. Києва

Нова освітня парадигма, що запроваджується в Європейському освітньому просторі ось уже друге десятиліття, наголошує на демократизації відносин учень – учитель (з пріоритетом у бік учня), визначає оптимальні співвідношення між обов'язковою та індивідуально-вибірковою компонентами навчання, ширше залучає до роботи школи батьківську громадськість.

Європейська школа прагне зробити навчання більш цікавим, мотивованим, не так “вкладати” знання в учня, як заохочувати його до самостійного інформаційного пошуку, насамперед у напрямі його інтересів, майбутньої життєвої орієнтації.

Досвід автора, що базується на безпосередньому знайомстві з системами освіти в Англії, Фінляндії, аналіз відповідної літератури, обмін думками з колегами свідчать: кращі школи Києва, України йдуть саме європейським шляхом, хоча в наших школах є чимало додаткових проблем аж ніяк не європейського рівня.

Школи III ступеня (насамперед, ліцеї) ставлять за мету забезпечити профільне

навчання, сформувати передумови компетентності учнів у вибраних освітніх галузях, їх допрофесійної спеціалізації. Фінансовий ліцей, як старша середня школа економічного профілю, призначений формувати основи економічної компетентності своїх випускників.

ЕКОНОМІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Під економічною компетентністю ліцеїста ми розуміємо сукупність таких складових:

- наявність базових теоретичних знань із профільних предметів навчального плану (основи економіки, основи менеджменту та маркетингу, основи психології менеджменту);
- наявність практичних вмінь з малого учнівського підприємництва, сімейного бізнесу; навичок проходження курсової навчально-виробничої практики (після 10 класу) в банках, страхових та інвестиційних компаніях, адміністративних структурах тощо;
- оволодіння елементами професійної культури сучасного бізнесмена (комп'ютерні технології, англійське та українське

© Юрій ШУКЕВИЧ, 2001

ділове мовлення, основи законодавства, позитивний імідж, робота в “команді”, ділові особисті якості);

- мотивація учнів до успіху, їх соціально-фахова життєва орієнтація.

Вищевказані складові економічної компетентності ліцеїста можуть розглядатися як параметри, що визначають освітню діяльність ліцею. До питань стратегії формування компетентної особистості ліцеїста автор відносить:

- забезпечення мінімально допустимого рівня розвитку абітурієнтів, що вступають до ліцею;
- визначення етапів та пріоритетів на кожному етапі формування економічної компетентності ліцеїстів;
- створення стабільного мотиваційного впливу на учнів та їх батьків, учителів;
- формування оптимального навчального плану (загальнодержавний компонент, варіативно-шкільний, індивідуально-учнівський) та правильний вибір навчальних програм з профільних предметів;
- забезпечення освітнього процесу професійними кадрами та належною матеріально-технічною базою.

Ліцейська модель формування основ економічної компетентності має три основні стадії. Але перша стадія – “самовизначення” – відіграє, очевидно, найсуттєвішу роль. Відтак, далі розглянемо саме питанням ефективного відбору учнів та їх адаптації протягом першого року навчання.

ВІДБІР ТА АДАПТАЦІЯ

Відбір учнів до ліцею (основний – до 8 класу, додатковий – до 9, 10 класів) передбачає, що будуть досягнуті такі основні показники рівня розвитку абітурієнта:

- компетенція із загальношкільних предметів на достатньому або високому рівні (від 7 до 12 балів);

- середні, достатні або високі здібності (коефіцієнт інтелекту IQ за тестом Равена – від 100 до 130);
- позитивна мотивація до навчання в ліцеї;
- схильність до професій економічного напрямку;
- вихованість;
- здоров'я, відсутність шкідливих звичок.

Технологія відбору передбачає такі етапи:

I етап (не обов'язковий) – відвідування 4-місячних підготовчих курсів загальним обсягом 100 годин (математика, англійська та українська мови, психодіагностика). Під час курсів, крім вирівнювання знань з окремих розділів навчальних програм, проходить часткова адаптація до умов та стилю навчання в ліцеї; як правило, формується позитивна мотивація. Вчителі, психолог, адміністрація ліцею спостерігають за поведінкою кожного учня підготовчих курсів (їх – не більше 20). По закінченні курсів приблизно половину учнів рекомендують до зарахування у ліцей.

II етап – конкурсний відбір. Він передбачає співбесіду учня та батьків з директором, перевірку IQ, тест на профорієнтацію, завдання з математики та англійської мови. Українську мову перевіряють лише в разі шкільного середнього рівня. Під час співбесіди спостерігають за поведінкою учня, взаємовідносинами з батьками, визначають мотивованість учня до вступу в ліцей, встановлюють вимоги до учня та батьків у випадку подальшого навчання. З батьками учнів, що успішно пройшли конкурсний відбір, укладається угода про співпрацю.

III етап – адаптивний. У цей період проходить адаптація учнів до ліцейських вимог, визначається рівень їх знань з усіх загальношкільних предметів. Цей етап триває 2-3 місяці і проходить під пильним на-

З батьками учнів, що успішно пройшли конкурсний відбір, укладається угода про співпрацю

глядом досвідченого куратора-наставника, практичного психолога, особисто директора. Встановлюються тісні зв'язки саме з тими членами сім'ї учня, які мають максимальний фактичний вплив на дитину. Протягом 8 класу учень відвідує ліцей у режимі продовженого навчального дня (з частковим виконанням домашніх завдань).

Під час III етапу відбуваються п'ять важливих подій для учнів та їх батьків:

- загальний збір ліцеїстів 1 вересня;
- день відкритих уроків для батьків;
- педрада вчителів, що працюють з 8 класом;
- збори батьків та вчителів;
- церемонія посвячення учнів у ліцеїсти.

Ці заходи заплановані до початку навчального року в ліцейському календарі; календар вручають 1 вересня кожній сім'ї ліцеїста разом з "Посібником для батьків учнів Фінансового ліцею".

НА ПЕРШОМУ КУРСІ ЛІЦЕЮ

1 вересня під час традиційної лінійки кожен із нових учнів випускає у небо над ліцеєм надувну кульку, загадуючи бажання. Він перебуває у центрі уваги. Трохи пізніше за містом, на лісовій галявині відбувається загальний збір ліцеїстів — йде ділова гра в ліцейське місто Фінансоград, де нові учні на рівних висувають свої пропозиції, придивляються (в нестандартних умовах) до викладачів, кураторів, директора, один до од-

ного. Визначаються перші кандидати у лідери самоврядування.

На день відкритих уроків (його проводять в одну із субот жовтня — зручний день тижня практично для всіх батьків) традиційно батьки можуть відвідати будь-який урок за розкладом занять, скласти безпосереднє враження про взаємодію учнів та вчителів.

На осінніх канікулах збирають педраду, мета якої — створити програму індивідуального розвитку кожного учня I курсу. В ній беруть участь усі вчителі, що викладають у 8 класі, куратор курсу, практичний психолог, медпрацівник, адміністрація ліцею. Педрада проходить у формі брифінгу, під час якого в діловій, активній атмосфері обговорюють кожного учня 8 класу.

Під час обговорення визначається рівень адаптації учня, стартовий рівень знань з усіх ліцейських предметів, вади здоров'я, індивідуально-психологічні особливості, можливі сімейні проблеми, що перешкоджають навчанню та вихованню. Окремо визначають учнів з підвищеними творчими здібностями, а також учнів, що потребують психокорекції. Уточнюють групу фізичного розвитку (для уроків фізичного виховання), схильність до шкідливих звичок, необхідність проведення додаткових занять з окремих предметів. Педрада приймає відповідне рішення щодо реалізації програми індивідуального розвитку.

Десь через тиждень після осінніх канікул батьків учнів

І курсу скликають на зустрічі з викладачами. У великій аудиторії кожен викладач займає місце за столом, на якому встановлена табличка, наприклад, “Шукевич Юрій Володимирович – викладач основ інформатики, директор”. Упродовж 2-3-х годин батьки переходять від одного столу до іншого. Кожен батько, сівши поряд з викладачем, розглядає всі питання, що стосуються його сина або доньки. По закінченні зустрічі викладачі обмінюються враженнями, передають адміністрації всю суттєву інформацію.

Нарешті, наприкінці листопада на традиційному святі “День ліцею” збираються всі учні та їхні батьки. Знову в центрі уваги – першокурсники, яким вручають залікові книжки та одягають на голови “шапочки мудрості”. Урочисто звучить обіцянка ліцеїстів шанувати свій ліцей, виконувати “Кодекс честі ліцеїста”.

Відтепер ці учні – повноправні ліцеїсти. Але попереду ще перша семестрова атестація, під час якої кожен викладач І курсу внесе в залікові книжки не лише підсумкові бали навчальних досягнень, а й свої нотатки для батьків та учнів. На окремих сторінках це ж зроблять куратор-наставник, практичний психолог, директор.

Це тільки початок. Початок непоганий, бо як учням, так і їхнім батькам ліцей подобається: не схоже на звичайну школу, багато уваги до кожного.

Але все основне ще попереду . . .

Ми вміємо вчитись...

Ось які вони — учні Фінансового ліцею!

Танок майбутніх фінансистів

АДАПТОВАНЕ НАВЧАННЯ НА ОСНОВІ МАЛИХ ГРУП

Віталій ПИЛИПЧУК

Старший науковий співробітник відділу теорії і практики педагогічної майстерності Інституту психології і педагогіки професійної освіти АПН України, кандидат педагогічних наук.

Сучасна освіта поступово перестає орієнтуватися на когнітивну систему навчання, яка вже понад триста років намагається дати пересічну освіту всім. Посилення

уваги до додаткового і адаптованого навчання спонукає до оновлення мети управління освітою, спрямованості цілепокладання на створення цілісної, загальнодоступної, адаптивної системи освіти, здатної забезпечити здібним учням і учням із труднощами в навчанні, вихованим учням і учням з проблемами у вихованні оптимальні педагогічні умови цивілізованого розвитку, задовольнити їх природний потяг до пізнання, активної дії, дати можливість перебувати у соціальному осередку, який увібрав би всі кращі риси соціального середовища і певний час був би буфером до негативізму, що не лише стане на заваді перетворенню школи на недолугу тінь соціальних інституцій, не лише відтворюватиме суспільство, але й творитиме його, нав'язуватиме йому свій власний образ, протистоятиме навколишньому так, як ідеал протистойть дійсності (І.М.Гавриленко, О.Л.Скідін Соціологія освіти. — Запоріжжя, 1998. — 394 с.) У контексті даного підходу школа має протистояти навколишній дійсності як святкове — буденному, високе — вульгарному, прекрасне

— потворному, підкреслюючи тим самим основне місце естетичної компоненти (І.Зязюн. Освіта як соціологічний компонент // Світло. — № 4. — 1998. — С.4-8).

Школа, на думку академіка І.Зязюна, не повинна допустити крайніх проявів гносеологічної редукції — зведення свідомості лише до знання суб'єкта про світ і себе у світі, підміну реально практичних відносин людини зі світом лише одним спрямуванням — пізнавальним. Виходячи з цих положень, **директорам шкіл** (як найбільш зацікавлених у динамічному поступі шкільної системи) **пропонується апробована модель колективного адаптованого навчання**, в основі якої лежить навчальна діяльність у малих мобільних групах у межах одного класу, різновікових групах у межах кількох класів чи змішаних вчительсько-студентсько-учнівських групах.

МОДЕЛЬ КОЛЕКТИВНОГО АДАПТОВАНОГО НАВЧАННЯ

Клас розбивають на малі групи (3-5 учнів). Групи — гомогенні, близькі до гомоферної спільноти. Пакет програм — стандартний з можливістю вибору варіантів із кожного предмета. Темп навчання кожної групи може бути різним і залежить від засвоєння певного розділу програми всіма учнями гру-

© Віталій ПИЛИПЧУК, 2001

пи. Склад груп може змінюватись. Учні, яких не влаштовує темп проходження програми групою, поступово мігрують до інших груп із придатним для них темпом навчання, утворюють нові групи, або певний час працюють самостійно (і не обов'язково над тим предметом, яким займаються їхні групи). Вчитель залишає за собою право періодично створювати зведені ("сводные" – за А.Макренком) групи. Ця педагогічна дія має на меті інтерактивне колективне навчання, кінцевим результатом якого є стимулювання темпу роботи груп, що втратили інтерес до предмету вивчення через значне відставання від решти груп. Зведені групи можуть створюватись об'єднанням групи-лідера і групи з високими, проте дещо нижчими показниками, групи-лідера і групи з повільним темпом роботи, групи з високим і групи з низьким темпом роботи. Крім того, учні можуть створювати зведені групи за рахунок розпорощення певних груп. Більш того, завдяки координації роботи методичних об'єднань з'являється можливість вийти на найвищий рівень колективного навчання – різновікові групи, коли створюються зведені групи на базі різних класів.

На першому етапі різниця у віці може бути значною. Учні старшого віку, щоб зберегти свій віковий імідж, зацікавлено повторюватимуть уже відомі знання, відкриваючи для себе струнку логіку осягнення предмета як науки, відчуватимуть відповідальність перед своїм класом, намагатимуться не підвести свого вчителя в очах його колег. Про таку педагогічну дію можна проінформувати батьків учнів. Допомога сім'ї, зацікавлена турбота й допомога рідних і близьких людей створять атмосферу успіху, яку не в змозі створити лише школа. Молодші школярі горнуть до старшого в групі не тому, що він відмінник чи "кримінальний авторитет", а тому, що він свій, із їх загалу, їх колега з навчання. Тому молодші залюбки працюють на авторитет свого кумира, відшукуючи, в першу чергу, саме для нього цікаві факти з певних

предметів, дотепні завдання, історичні довідки тощо, щоб їх старший колега збагачував власний банк додаткового матеріалу для колективного навчання. Тим самим вони заохочують до відповідних дій старших учнів, беруть безпосередню участь у колективному навчанні й сприяють своїм власним успіхам. Тобто створюються сприятливі умови для становлення і розвитку свідомості. Якщо взяти за основу дослідження академіка І.Зязюна щодо професійної свідомості, то "шкільна" свідомість, її зміст, механізми, структура виникають і реалізуються не у власне пізнавальній сфері, а в самій практиці реального життя і для цілей цього життя. Це неминуче підштовхне учня до рефлексії, з появою якої "чи не вперше набуває значущості нова філософська ідея *ціннісного і відповідального ставлення людини до власної життєдіяльності*"¹.

Як бачимо, **проблему становлення і розвитку свідомості учня слід розглядати у єдності трьох основоположних складників буття людини: діяльності, свідомості, спільноти**. Свідома і спільна діяльність, діяльнісна і інтерсуб'єктивна свідомість, свідоме позиційне самовизначення кожного суб'єкта як результат включення його у спільну, колективно-розподільчу діяльність спільноти – це ті підвалини, на яких ґрунтується ідея моделі навчання, в основі якого лежить діяльність вчительсько-учнівського колективу в малих групах, що пластично переходить у загальноколективне навчання. Учителі відточують майстерність спілкування, без якої неможлива педагогічна творчість, до якої загалом відносять педагогічний інтелект, професійну компетентність, індивідуальний стиль діяльності, творче ставлення до праці, розвиток творчої ініціативи.

Досвідчені директори шкіл ніколи не відмовляються від проходження в їхніх школах педагогічної практики студентами педагогічних закладів, допомагають учителям залучати у повному

¹І. Зязюн. Педагогічний професіоналізм у контексті професійної свідомості // Педагог професійної школи: Збірник наук. праць. – К., 2001. – Вип. 1. – С.9-31

складі групи студентів безвідривної та інших видів педагогічних практик до колективного навчання у різновікових групах. Більш того, до співпраці у таких групах запрошують учасників інспекторських перевірок і членів усіх методичних об'єднань, що проводяться на базі школи. Тобто, працюючи за нашою моделлю, можна скористатися перевагами багатьох інноваційних технологій, зокрема — основного організаційного принципу так званої "педагогічної одиниці" (команда вчителів із 6-8 фахівців різного профілю та команда учнів-погодків із 60-100 дітей). Колективне навчання, в основі якого лежать "малі" групи з повним правом може віднести на свій рахунок характеристики інноваційної моделі, даної Л.Де Калуве, Е.Маркс та М.Петрі в книзі "Развитие школы: Модели и изменения". Наведемо деякі їх міркування: «Головна мета цієї моделі — особистий розвиток дитини у когнітивному, нормативному, експресивному та афективному планах... Учень розглядається як особистість, що сама може впливати на зміст навчального курсу і вибирати шлях навчання. Потреби та бажання учнів, особисті обставини їхнього життя, події, що відбуваються в класі та в оточуючому світі, вважаються важливими аспектами навчальної програми. Тому дуже важливими є цілі соціалізації, де учні вчаться один в одного. Вчителі намагаються зв'язати навчальний матеріал із реальністю, пізнавати світ разом із учнями. Відтак, учні повніше контролюють свої власні долі»¹.

Модель навчання, що розглядається, — не спроба перекласти на плечі учнів частину вчительських проблем. Навпаки, вчительська праця при такій організації колективного навчання набагато ускладнюється. Йдеться не про марудну роботу над графіками, списками, таблицями, діаграмами, де наведе-

¹Гавриш І.В. Педагогічна інноватика: передумови й тенденції розвитку // Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти: 36 наук. праць. — Вип.5. — Х.: Книжкове вид-во "Каравела", 2000. — С.172-180.

но, які тимчасові гомогенні, гетерогенні (за здібностями) або різновікові групи, динамічні пари чи індивідуали працюють над розв'язанням задач, виконують поглиблені вправи, занурюються в теорію, зайняті творчими чи альтернативними пошуками тощо. Це не потрібно ні вчителю, ні дітям. Але саме така "наочність", освячена традиціями корифеїв педагогіки і навіть посиленням на педагогів-новаторів (В. Шаталов), часто тішить директорське око під час фронтальних перевірок школи відділами освіти. Бо як без цього аналізувати колективні форми навчання, коли, як слушно зауважує методист І. Литвинська (м. Красноярськ), кожен учень зайнятий чимось своїм, і навіть вчитель працює не з усіма, а з окремими учнями чи групами учнів, коли не зрозуміло, які завдання вирішує вчитель на уроці, як він встигає побачити й оцінити кожного учня та тримати на контролі поступ кожної групи, за рахунок чого складається загальна цілісність роботи, наскільки ефективна вона для кожного, яка результативність одного завдання, як будується весь навчальний процес тощо. **Надія на класний журнал не виправдовується сповна**, бо вже на кінець першого семестру деякі учні мають залікові оцінки за певні тематичні блоки другого семестру або й за другий семестр і навіть за навчальний рік. Тому навіть "просунуті" директори шкіл обережно говорили про експерименти, які порушували існуючі стандартизовані підходи до навчального процесу з чітким регламентом погодинного контролю. Авторіві статті, який у 80-і роки обіймав посаду директора школи в пригороді м. Миколаєва, було значно легше проводити подібний експеримент, що ідентифікувався як навчання у малих групах, ніж більшості вчителів того часу. Не було потреби афішувати експеримент, домагатися дозволу (принаймі — у завуча школи), звітувати тощо. Не лякало пугало проєктерства, бо був досвід апробації елементів подібної методики в роботі груп продовженого дня (сучасний стан експериментальної діяльності переконує, що проєктерство

часто властиве якраз широко розрекламованим експериментам із великим змістовим “концептуальним обґрунтуванням”). Легше було спланувати роботу профільних різновікових груп, які б давали змогу здібним зацікавленим учням сконцентрувати свої зусилля на вивченні “головної” дисципліни їх майбутньої професійної діяльності за рахунок проходження деяких інших “непрофільюючих” дисциплін у повному обсязі, але значно швидшим темпом. Модель експерименту дозволяла деяким учням замість уроків математики займатися історією в кабінеті історії, у колі однокласників – учнів і вчителя. Як результат виникає **“предметна” свідомість із перспективою розвитку майбутньої професійної свідомості**. Не дивно, що це дає змогу зняти для багатьох учнів питання недостатньої мотивації навчання і стимулювати постійне теоретичне заглиблення в предмет як гарантію успіху в подальшій практичній діяльності. Ентузіазм прихильників певного предмета, їх внесок у базу колективного навчання стимулює зацікавленість і тих учнів, які з різних причин не виявляли особливого бажання відповідально ставитися до нього й не розуміли його вагомості не лише для культурного зростання, а й для опосередкованого, але неодмінного компонента успіху в ній – то далекій від цього предмета області професійної діяльності. Діє ефект “знятого шлагбауму”, який стимулює індивідуальний програмовий поступ учня, знімає невинуватене почуття меншовартості від повільнішого проходження певного навчального матеріалу. Тим більше, що виникає можливість використати додатковий навчальний час на повноцінне засвоєння повного курсу важкого для учня предмета за рахунок часу, “зеконфлігованого” на інших предметах.

ВИМОГИ ДО НОВИХ ПІДРУЧНИКІВ

Остання теза є принциповою щодо програмних вимог до змісту навчання. Коли учень відчуває, що він опановує знаннями, яких достатньо для сучасного розуміння певної наукової області,

які дають змогу вдосконалюватися в конкретній науці і, більш того, з достатністю працюють на його культурний імідж, то він не дуже потерпає від того, що деякі його товариші глибше цікавляться певним предметом і навіть вийшли на недосяжні для нього позиції. Тоді не гратиме ролі штучний рейтинг “особистісного” підручника, бо учень не лише погодиться з учителем, із товаришами по групі, з просунутими учнями, але й відчує відповідність свого підручника “планці” сучасної наукової дисципліни, а не примітивного “лікбезу”. Тому, вочевидь, автори нових підручників повинні провести ґрунтовні консультації із зацікавленими представниками конкретної науки та академічними філософами, яких не замінять ні психологи, ні дидакти, ні практики, ні, тим більше, поліграфісти. **Саме вчені конкретної наукової області повинні задавати обсяг і науковий рівень базового шкільного підручника**, якими б нереальними останні не здалися. Більш того, на першому етапі не повинно бути ніяких особливих педагогічних обмежень на фундаментальне наукове бачення як самодостатності шкільного підручника, так і його пропедевтичного характеру щодо постсекундарної (тієї, що йде після середньої) освіти. Інша справа, що подальша робота над підручником може “каменю на камені” не залишити від початкового варіанту класичної науки. Бо в усі часи система освіти намагалася реалізувати “особливий механізм сприйняття накопиченої культурної інформації, відповідно до якого утруднене для індивіда безпосереднє споживання деякої інформації А (людського досвіду) усувається шляхом ізоморфного її перетворення в інформацію В (педагогічну інформацію як модель цього досвіду), яка доступніша для засвоєння”¹.

На нашу думку, саме після цього етапу починається подальший тривалий процес створення підручника, який повинен узгодити вимоги фун-

¹Луговий В.І. Тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні (теоретико-методологічний аспект): Дисертація...доктора пед. наук. – К., 1995. – 420 с.

даментальної науки і можливості педагогіки як наукову область, що інтегрувала в цілісному науковому баченні всі необхідні блоки інших наукових дисциплін, сучасні предметні області яких вона самотужки опанувати не в змозі, і власне без яких випереджаюча позитивна динаміка педагогічного знання проблематична. Тобто авторський колектив повинен розглянути всі аспекти майбутнього підручника, інтегрувати вимоги представників усіх наукових сфер, без участі яких навчальна книга не дасть належного ефекту, обґрунтовано довести необхідність виважених генералізацій і корекції підходів, які не викликали найменшого сумніву з позицій окремих наук. Особливо високі вимоги мають бути до комплекту різнорівневих підручників, які сприятимуть колективному навчанню звичайного гетерогенного класу. Тому навіть відомим науковцям чи практикам, які одноосібно чи вузькопрофесійним колективом створюють підручники, не варто обмежуватися власними коштами на видання підручника і кейлейної рекомендації колег із “домашньої” наукової ради, а, як не дивно це звучить, домагатись експертизи підручника неупередженим, авторитетним, створеним спеціально для даної наукової дисципліни колективом.

КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЯ МОДЕЛІ КОЛЕКТИВНОГО НАВЧАННЯ

Розглядувана модель навчання особливо цікава в умовах нових інформаційних технологій, які в перспективі мають значно підсилити ефект колективного навчання завдяки обміну інформацією у глобальній системі Інтернету і, що головніше для нашої моделі, оприлюдненням інформації, здобутої кожним учасником колективного навчання у шкільній внутрішній інформаційній мережі за принципом розміщення її на сервері у предметних папках без втручання “цензури”. Подальша доля зібраної інформації залежатиме від її дидак-

тичної систематизації вчителем-предметником, що забезпечить її швидке надходження до кожного учня залежно від того, на якому етапі програми він перебуває, і глибини засвоєння навчальної дисципліни. Це дасть можливість “безкомп'ютерним” учням не відчувати браку інформації й набувати комп'ютерної грамотності на базі шкільних комп'ютерних центрів. Подібна “електоронна пошта” не дасть змогу вести глобальний діалог з учнями і викладачами всього світу й опановувати заочними світовими навчальними курсами, як в Інтернеті, але й не стане лише засобом підвищення комп'ютерної грамотності (що теж надзвичайно важливо). У поєднанні з моделлю колективного навчання підсилюється вагомість позитивних результатів інформаційних технологій, бо саме комп'ютер дасть вчителю інформацію щодо етапу предметної програми, на якому знаходиться та чи інша мала група, дозволить перевірити виконання оптимальної кількості завдань, здійснити ефективний контроль знань. Але доводиться констатувати, що наявність у школі комп'ютерних класів і навіть достатньої кількості комп'ютерів у кожному класі (принаймні одного на малу групу) ще не забезпечує підвищення ефективності навчання. Більшість студентів і вчителів прагнуть впроваджувати у практику нові інформаційні технології, але комп'ютерний “всеобуч” студентів виступає у ролі короткотермінового епізоду, і не маючи достатнього практичного підкріплення, не відповідає сучасним вимогам. Щодо вчителів справи не кращі. Директорам шкіл за турботами про кошти для придбання і обслуговування комп'ютерів не вистачає наснаги на фінансові засоби для придбання програмного забезпечення, підготовку та перепідготовку всіх вчителів школи, приєднання школи до мережі Інтернету, створення власної внутрішньої мережі та банку електронної інформації тощо. Тим більше, що у багатьох дослідженнях на Заході

не підтвердився негайний позитивний ефект навчання, а дидактичне забезпечення нових інформаційних технологій все ще не має достатніх теоретико-методологічних підвалин і вимагає інноваційних методичних зусиль. Зазначених причин виявилось досить, щоб задовольнитися створенням “комп’ютерних музеїв” і, в кращому разі, “пластиковою “директорською” карткою для Інтернету. Драматизувати ситуацію не варто. Негайна комп’ютеризація неможлива не лише через відсутність комп’ютерів. Але під тиском знизу, і в першу чергу завдяки відповідним сучасній добі гіперінтересам учнів, нові інформаційні технології неминуче спонукатимуть до дидактичних інновацій.

ПІДСУМКИ

Колективне навчання покликане виконати головне призначення — **на уроці має бути цікаво всім без винятку учням**. А для цього вчитель повинен “уміти вірити в здібності кожного учня, вміти вимагати і прощати, вміти чекати результатів навчання, а не підганяти події і...бути Учителем — другом кожному, філософом по життю, людиною, яка несе свою культуру і бачення цього життя вихованцями”¹.

Подібний підхід до адаптованого навчання дозволяє, певною мірою, використати плідні ідеї авторизованого навчання. Авторизоване навчання, проголошене групою російських реформаторів на чолі з професором Халаджаном як “феномен педагогічної новації”, попри його більш ніж тридцятирічну апробацію, все ще залишається гіпотетичною моделлю навчання з певними прожектерськими амбіціями, які не в змозі приховати навіть досвід роботи системи Московського екстерного гуманітарного

університету і його коледжів, де авторизовано навчаються понад 100 тисяч осіб (дані професора Халаджана за 1998 рік). Не розділяючи положення про можливість негайно згорнути масове навчання до 9-ти років (6 років — загальна середня освіта і 3 роки — вища освіта), мусимо визнати, що дана ідея, з орієнтацією на винятково здібних учнів у масовому колективному навчанні, є привабливою для навчання “без шлагбаумів”. Акт “прийняття” людиною будь-якої інформації як особистісного її глибокого перетворення і переоцінки продукує феномен, який робить цю інформацію зовсім особливою — типологічно унікальною і персонально авторизованою. Саме тому метою авторизованої педагогіки є не тільки знання і, навіть, не знання, продуковані самим учнем, а інтеграція знання з навичками органічної інтелектуальної здатності володіти й оперувати цими знаннями. Досягається ця мета тим, що “на відміну від репродуктивної школи, де перед учнем розгорнуто не запитаний ним надлишково викладений “готовий” навчальний матеріал, який йому безвідносно до його інтересів і можливостей належить засвоїти, цей матеріал актуалізується спеціальною установкою до продуктивної навчальної діяльності. Особливим чином цей матеріал проблемно “розірваний”, у ньому... є система лакун (пустот) інформаційного дефіциту і дефіциту міркувань, який учень дописує (синтезує, довідковує) сам. Певна річ, у комфортних для цього умовах, згідно алгоритму його власних цілей, можливостей джерел, життєвих інтересів”².

Якщо розглядати підхід як ідеалізовану версію навчання з переліком теоретичних, відокремлених від конкретики, методів, як список типів діяльності учнів тощо, то можемо констатувати, що колективне навчання на основі малих груп має всі можливості інтегрувати продуктивні елементи сучасного авангардного педагогічного знання і є перспективним для розвитку теорії і практики освіти.

¹Н.Палтышев. Педагогическое мастерство и пути его постижения. — К., 2000. — 119 с.

²Н.Н.Халаджан. Авторизованное образование — ответ новационной педагогики на вызов времени // Философские науки. — № 2. — 2000. — С.117–128

ТЕХНОЛОГІЯ – ОРГАНІЧНА СКЛАДОВА УРОКУ

Педагогіка
школи

**Надія
ОСТРОВЕРХОВА**

Старший науковий
співробітник
Інституту педагогіки
АПН України,
канд. пед. наук,
доцент

В останнє десятиліття вітчизняні та зарубіжні вчені — педагоги, психологи, управлінці — все більше звертаються до дослідження проблеми освітніх технологій.

І це зрозуміло. Адже вдосконалення технологій навчання, виховання і розвитку учнів є важливим засобом підвищення ефективності цих складних та органічно поєднаних процесів формування особистості.

“Технологія” — слово грецького походження, складається із “technē” — мистецтво та “logos” — навчання. Це сукупність знань про способи і засоби здійснення виробничих процесів [1, С.688]. “Технологію навчання, також часто трактують як галузь застосування системи наукових принципів до програмування процесу навчання й використання їх у навчальній практиці з орієнтацією на детальні цілі навчання, які допускають їх оцінювання” [2, С. 331]. Теоретичні основи технології проектування уроку в початковій школі висвітлені у посібниках [3-5].

Досліджуючи проблему управління авторськими закладами освіти, ми з’ясували, що частина вчителів не зовсім чітко уявляють суть поняття “технологія навчання”, нерідко ототожнюючи його з методикою викладан-

ня та поняттям “педагогічна технологія” (див. таб. 1).

Стосовно навчального процесу, на нашу думку, правомірно оперувати поняттям “технологія навчання”, розуміючи порядок, логічність і послідовність викладу змісту навчального матеріалу відповідно до поставленої мети; алгоритмізацію спільної діяльності вчителя та учнів на уроці, узгодженість їхніх дій, яка досягається завдяки раціональному вибору та реалізації сукупності способів і засобів викладання та навчання [6, С. 37].

З огляду на це, можна розробляти технології уроку в цілому, окремих його структурних чи змістових компонентів, педагогічної діяльності вчителя та навчально-пізнавальної діяльності учнів. Розглянемо технологію постановки мети навчання за її ієрархічним ланцюжком: мета суспільства (соціально розвинену, творчу, соціально активну особистість); мета системи освіти в країні (забезпечити освіту молоді на рівні державних стандартів загальної середньої освіти); мета конкретного закладу освіти (підготувати випускників до продовження навчання в інших середніх спеціальних та вищих закладах освіти, участі у виробництві матеріальних і духовних цінностей); мета вивчення окремо-

© Надія ОСТРОВЕРХОВА, 2001

го курсу навчального предмета (забезпечити системність і міцність знань учнів у межах навчальної програми); мета вивчення теми уроку (засвоєння учнями теоретичних знань, формування умінь і навичок застосування їх у практичній діяльності).

Технологія постановки мети кожного структурного компонента уроку така:

- мета організаційної складової уроку – мобілізація інтелектуальних, фізичних та емоційних ресурсів суб'єктів навчально-виховного процесу на подальшу спільну діяльність на уроці;
- мета перевірки домашнього завдання – контроль стану засвоєння учнями матеріалу;
- мета актуалізації опорних знань учнів – відновлення в пам'яті основного, істотного, необхідного для вивчення нового матеріалу;
- мета повідомлення теми уроку – концентрація уваги учнів на об'єктах вивчення;
- мета вивчення нового матеріалу – дати учням певний обсяг інформації про об'єкти вивчення, допомогти свідомого її засвоєння;
- мета закріплення теоретичних знань учнів – виділення основного, істотного;
- мета практичних вправ – формування умінь та навичок використання теоретичних знань у практичній діяльності;
- мета підведення підсумків уроку та домашнього завдання – закріплення і поглиблення знань, умінь, навичок учнів.

Розглянемо технологію творчого навчального процесу на уроці: висування логічного протиріччя, парадоксу, зіткнення старого з новим; постановка проблеми, яка ставить учня в умови пошуку шляхів її розв'язання; формулювання мети та завдань розв'язання проблеми; аналіз проблеми, розробка гіпотези; роздуми, замисли, синтез нових знань, зародження нового тобто співставлення нез'ясованого з відомим, з'ясованим; творче мо-

делювання; критичний аналіз і теоретичне обґрунтування результатів розв'язування проблеми; експериментальна перевірка результатів творчої діяльності учнів і впровадження їх у життя.

Шубинський В.С. алгоритмізував технологію творчого процесу навчання таким чином: “зав'язка – розвиток – інкубація – кульмінація – розв'язка” [7, С. 23-25].

Як бачимо, технології навчання за характером динамічні. Вони змінюються залежно від багатьох факторів, зок-

Таблиця 1

Результати вивчення стану використання нових технологій навчання вчителями авторських закладів освіти (охоплено 142 респонденти)

№ п/п	Зміст питань	Відповідь, %		
		Так	Частково	Ні
1	Знають суть поняття “педагогічна технологія”	–	21	79
2	Знають суть поняття “технологія навчання”	22	41	37
3	Працюють над удосконаленням традиційних технологій навчання	46	17	37
4	Використовують нові технології навчання вітчизняних вчених та досвідчених педагогічних працівників	15	45	40
5	Використовують нові технології навчання зарубіжних вчених та досвідчених педагогічних працівників	8	5	87
6	Працюють самостійно чи у співавторстві з науковцями над розробкою нових технологій навчання	4	31	65

рема: мети уроку, змісту навчального матеріалу, проміжних цілей, структурних компонентів уроку, рівня творчого потенціалу вчителя та учнів. Технології також варіативні. Уніфікованих, стандартизованих технологій навчання немає і бути не може. Вчителям слід розробляти власні, авторські технології окремих структурних компонентів уроку, аспектів навчально-виховного процесу (виховний, розвиваючий та ін.), основних видів педагогічної діяльності вчителя та навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Урок як основна форма організації навчально-виховного процесу — цілісна, складна, динамічна система — завжди стояв у центрі уваги керівників загальноосвітніх навчальних закладів. Досліджуючи проблему спостереження та аналізу уроку з позицій системно-диференційованого підходу, абстрагуючися певною мірою від взаємозв'язків та взаємовпливу його компонентів, ми ввели поняття “об’єкт переважного спостереження” на уроці. Це можуть бути: окремий аспект уроку, один із його компонентів, педагогічна діяльність учителя, навчально-пізнавальна діяльність учнів; може бути також технологія навчання, виховання чи розвитку учнів на уроці.

Виділення одного серед інших об’єктів, що діють на аналізатори людини, є вихідним моментом будь-якого сприйняття. “Вибірковість сприйняття, пише В.А.Крутецький, — це переважне виділення одних об’єктів у порівнянні з іншими. Кожен спеціаліст здатний сприймати в предметах та явищах головним чином те, що його цікавить, що він вивчає. Він не помічає тих деталей в предметах і явищах, якими не цікавиться [8, С. 105]. Тому керівнику закладу освіти важливо відповідно підготуватися до відвідування та спостереження уроку, для чого пропонується такий алгоритм його дій:

- визначити об’єкт переважного спостереження на уроці;
- поставити мету поглибленого вивчення об’єкта спостереження на

- уроці з урахуванням його специфіки;
- розробити технологію спостереження та аналізу уроку в залежності від специфіки об’єкта, що поглиблено вивчається.
- попередити вчителя про відвідування його уроків, познайомити з метою і завданнями відвідування та аналізу системи уроків;
- уточнити разом з учителем, які уроки і в яких класах будуть відвідуватися;
- ознайомитися з навчальними програмами, підручниками, навчальними посібниками з предмета, що перевіряється; з’ясувати, за яким варіантом навчального плану працює вчитель (Міністерства освіти і науки України, авторським, змішаним);
- ознайомитися з новітньою психолого-педагогічною літературною та літературою з навчального матеріалу, що перевіряється;
- ознайомитися з передовим педагогічним досвідом роботи вчителів з предмета, який перевіряється;
- переглянути класний журнал, познайомитися з системою опитування учнів, перевірки їх навчальних досягнень;
- в індивідуальній бесіді з учителем отримати інформацію про систему роботи вчителя над підвищенням кваліфікації, розвитком творчості;
- з’ясувати, чи вчитель обізнаний у сучасних директивно-нормативних документах, новітній літературі, над якою проблемою самостійно працює.

Підвищенню ефективності сприйняття, усвідомлення та осмислення психолого-педагогічних процесів сприяє вдало розроблена технологія спостереження. Технологія спостереження — це сукупність форм, прийомів та засобів фіксації процесів, фактів, явищ на уроці, тобто тих сторін навчально-виховного процесу, які передбачені метою та зумовлені специфікою об’єкта переважного спостереження. Це можуть бути таблиці, картосхеми, хронокарти, графіки, технічні засоби, які фіксують хід і зміст уроку. Наводимо приклад тех-

нологічної карти спостереження стану реалізації дидактичного аспекту уроку (див. табл. 2).

З метою підвищення ефективності спостереження пропонуємо систему оціночних параметрів кожного компонента дидактичного аспекту уроку:

а) проміжні цілі (звертається увага на те, чи ставить вчитель цілі в окремих фрагментах навчально-виховного процесу, видах діяльності учнів (самостійна робота, міні-експеримент та ін.);

б) реалізація змісту навчання:

- чіткість визначення теми уроку відповідно до навчальної програми;
- визначення вчителем логіко-структурних та дидактичних особливостей теми уроку; постановка мети уроку (освітньої, виховної, розвиваючої);
- раціональність вибору змісту та обсягу дидактичного матеріалу;
- орієнтація на інноваційні дидактичні ідеї у викладанні навчального предмета;
- відбір навчального матеріалу з урахуванням принципу науковості, посильності, трудності, оптимальності;
- диференціація навчальних завдань

з орієнтацією на особистісно-орієнтований підхід до учнів у процесі навчання;

- добір домашнього завдання відповідно до змісту теми уроку та норм навантаження на учнів.

в) Реалізація принципів навчання на уроці:

- вибір і реалізація оптимальної сукупності принципів навчання на окремих етапах уроку та уроці в цілому;
- визначення та реалізація принципу – домінанти, яка переважно реалізується на окремих етапах уроку та уроці в цілому;
- відповідність визначеного комплексу принципів навчання, в т.ч. принципу – домінанти змісту навчального матеріалу, що забезпечує ефективність їх реалізації;
- вибір форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, методів і засобів навчання, що забезпечують реалізацію окреслених принципів навчання;

г) Вибір та реалізація методів і засобів навчання, форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці:

- вибір та реалізація методів навчання, в т.ч. домінуючого методу,

Технологічна картка спостереження дидактичного аспекту уроку

Дата _____ Клас ____ Навчальний предмет _____ Учитель _____

Мета відвідування уроку: ефективність реалізації дидактичного аспекту уроку

Тема уроку: _____

Мета уроку: _____

Тип уроку: _____

Обладнання уроку: _____

№ п, п	Етапи та зміст уроку	Проміжні цілі уроку	Реалізація дидактичного аспекту уроку					Оцінка результативності уроку
			Зміст навчального матеріалу	Принципи навчання	Форми організації навчально-пізнавальної діяльності учнів	Методи навчання	Засоби навчання	
1	2	3	4	5	6	7	8	9

відповідно до змісту та мети уроку, проміжних цілей і завдань окремих компонентів уроків;

- раціональне поєднання методів організації стимулювання та контролю і корекції навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці;
- вибір та реалізації педагогічно доцільного комплексу засобів навчання з урахуванням поставленої мети і завдань уроку, змісту, теми, індивідуальних особливостей учнів;
- вибір та реалізація форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів з урахуванням змісту теми уроку, її місця у системі інших тем програмного матеріалу;
- педагогічна доцільність та раціональність поєднання методів і засобів навчання, форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроці.

Технологія аналізу відвідуваного уроку детермінується станом об'єкта переважного спостереження. У даному випадку об'єктом спостереження є дидактичний аспект уроку, відтак технологія аналізу ефективності реалізації дидактичного аспекту уроку буде такою:

- оцінка правильності вибору теми уроку, постановки мети і завдань навчання;
- оцінка раціональності вибору та ефективності реалізації змісту навчального матеріалу;
- оцінка доцільності вибору та стану реалізації методів і засобів навчання, форм організації навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Відвідування та аналіз уроку, незалежно від об'єкта переважного спостереження, досягає своєї мети (удосконалення професійної компетентності, розвиток творчого потенціалу вчителя) за умови дотримання відповідної процедури аналізу уроку:

- аналізувати урок слід за умови наявності вірогідних та об'єктивних фактів, отриманих у процесі його спостереження;
- доцільно аналізувати кожний відвіданий урок за умови, що всі

його деталі та нюанси усвідомлені перевіряючим, а факти спостереження вивчені, проаналізовані та синтезовані;

- перед аналізом уроку вислухати думку вчителя про його зміст та ефективність (самоаналіз);
- висновки про ефективність відвіданого уроку робити лише на основі синтезу виявлених фактів під час його спостереження;
- висновки і пропозиції, висловлені в процесі аналізу уроку, повинні відображати суть і зміст теми уроку, бути конкретними та обґрунтованими;
- аналіз уроку, висновки і пропозиції слід зіставляти з поставленою метою відвідування та поглибленого вивчення об'єкта переважного спостереження;
- рекомендації доцільно спрямувати на усунення виявлених недоліків у процесі спостереження уроку, підвищення його ефективності.

За цих умов контрольно-аналітична діяльність керівників загальноосвітніх навчальних закладів набуває характеру атрибуту системи підвищення професійної компетентності вчителя, а в кінцевому результаті – рівня навчальної підготовки учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словарь иностранных слов. – М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1954.
2. Гончаренко Семен. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997.
3. Бондар В.І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. – К.: Вересень, 1996.
4. Падалка О.С., Нісімчук А.М., Смолюк І.О., Шпак О.Т. Педагогічні технології. – К.: Українська енциклопедія, 1995.
5. The International Yeasty of Education Technology. – London—New—York, 1978.
6. Островерхова Н.М. Парадигми управління авторськими закладами освіти. – К.: Глобус, 1998.
7. Шубинский В.С. Педагогика творчества учащихся. – М.: Знание, 1988.
8. Крутецкий В.А. Психология. – М.: Просвещение, 1986.

ФІЛОСОФСЬКО-ДИДАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ РИТОРИКИ

Педагогіка
ШКОЛИ

Сучасне суспільство, переживши нелегкі часи компрометації риторики, інфляції слова і духовної культури особистості у першій половині ХХ ст., увійшло в динамічний час риторичного ренесансу — риторичного буму в США, високорозвинутих країнах Європи, у посттоталітарних країнах, зокрема, в Росії, Україні.

На Заході активно розробляються теоретичні й практичні аспекти управління людиною, на жаль, із тенденціями до маніпулювання особистістю, зокрема засобами усного слова. Про це пишуть багато дослідників, зокрема С.Г. Кара-Мурза у роботі «Маніпуляція свідомістю», англійський дослідник Рон Полборн — «Я знаю, чого ти хочеш. Управління людиною» та ін. Вони розрізняють поняття управління як допомогу, коли ви розв'язуєте свої й чужі завдання на рівні співробітництва, у двох формах: відкритій і закритій, із власною відповідальністю, із моральними зобов'язаннями, які оратор добровільно покладає на себе.

Поняття владарювання розкривається як відкрите, демонстративне використання людини, не приховуючи цілей, із пригніченням людини, ігноруванням її потреб, інтересів тощо.

Маніпулювання людиною, зокрема засобами усного переконуючого слова, передбачає використання людини для досягнення власних цілей прихованими засобами і методами впливу. Кукловод-оратор маніпулює

іншою людиною чи аудиторією, спираючись на підсвідомість, що має негативні наслідки для всіх, веде до виродження риторики на засадах добра на антириторику, псевдориторику, яка на Заході має назву «нової живої риторики». Шатін Ю.В. у роботі «Жива риторика», виданої в Росії 2000 року, визначає агональну (змагальну комунікацію) через серію «потрясінь» (комунікативних подій).

Криза риторичної культури відбулася у США ще на початку ХХ ст., коли американці почали будувати риторичну культуру суспільства на нових риторичних засадах — маніпуляції, агональної риторичної комунікації, яка нагадує збройну війну слів заради, а не досягнення істини. Про загрозу громадській моралі в агональній комунікації попереджав І.Кант: «держави іде до загибелі», — коли люди користуються слабкостями інших для досягнення власних користюлих цілей.

© Галина САГАЧ, 2002

Галина
САГАЧ

Доктор педагогічних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік АН ВШ України, краща освітянка 1999 року

Директор школи, ліцею, гімназії №5-6'2001

Сучасна людина заплутана у тенетах засобів масової інформації, у морі агональних висловлювань, яким треба протиставити риторичну культуру українського на-

УМІННЯ
ПЕРЕКОНУВАТИ —
ЦЕ МИСТЕЦТВО
ГІГАНТІВ МУДРОСТІ

Платон

роду, вироблену віками дієвої, ефективної риторичної дії на засадах істини, добра, краси.

Українська школа красномовства має свої традиції, знає періоди злетів (Київська Русь, козаччина, гетьманщина) і падінь (періоди колонізації, русифікації, «відплив мізків»

тощо).

Мовлення як засіб спілкування грає найважливішу роль у житті людини: за його допомогою реалізується фундаментальна громадська потреба в обміні думками, інформацією між людьми; засіб самовираження; потужний засіб впливу на аудиторію.

Українська школа риторики визначає риторику як складноорганізовану, багаторівневу, поліфункціональну систему на філософсько-дидактичних засадах добра.

1). **Філософська антропология** (школа М.Шелера), яка розглядає людину цілісно, як особистість, яка опановує буття не абстрактно, а духовно-практично, зокрема у вимірі риторичної культури особистості.

2). **Теорія діяльності** розглядає риторичну культуру як специфічно людський спосіб освоєння світу; розвиток, самореалізація, самоздійснення особистості через діяльність

і завдяки діяльності; успішно розв'язуються актуальні смисложиттєві проблеми, проблеми життєтворчості через продуктивну мисленнєво-мовленнєву діяльність.

3). **Філософія культури** розглядає риторичну культуру особистості як цілісний феномен, як систему цінностей, яка розкриває глибинні смисли людського буття.

Саме у філософії культури відбувається синтез філософсько-антропологічного, діяльнісного, ціннісного підходів у формуванні риторичної культури особистості, зокрема в системі освіти, управління, політики, бізнесу тощо.

Отже, в умовах демократизації, духовно-морального, інтелектуального відродження українського народу, зростання культурно-просвітницької активності мас, гуманізації та гуманітаризації реформованої освіти, актуалізується проблема екології духу людини, народу через «екологію Слова» — потужного фактора державотворення молодого незалежної України.

Духовно-моральний, інтелектуальний ренесанс молодого демократичної України базується на зміні освітньої, наукової, культурної, мистецької парадигми — від інтелектуалізму, прагматичного раціоналізму — до **духовності** як гаранту поступу суспільства, «найвищим добром» якого, «незайманою власністю», «його релігією» є високе, за словами президента-академіка М.С.Грушевського, патріотичне служіння своїй громаді-державі — Великій Україні.

Філософсько-дидактичні засади сучасної риторики у

духовно-моральному вимірі можна розглядати кризь призму сутнісних орієнтирів життя людини:

1) особистість спирається на позитивне одкровення звище, на Слово Боже (богослов'я);

2) особистість прагне вивести свій зміст із принципів чистого розуму (філософія);

3) особистість спирається на емпіризм — узагальнення фактів, що вивчаються позитивними науками.

На думку професора М.В. Савчина, тенденції розвитку гуманітарного знання характеризуються духовними злетами й падіннями у хаотичному поєднанні, бо люди «зачинили себе в інтелектуальні бокси», переживають безпрецедентне прискорення темпів життя, про що пише Ельвіт Тоффер у роботі «Футурошок», коли наука пояснює світ, але відмовляється жити в ньому через падіння духовно-моральної культури.

На сучасному етапі постає першочергова проблема формування риторичної культури особистості на засадах духовності, моральності, відповідальності за мовленнєвий вчинок (М.М.Бахтін, І.В.Пешков та ін.).

Актуалізуються проблеми риторичної етики, які не розроблені в Україні, але мають першочергове значення для філософсько-дидактичного осмислення сучасної риторики на духовно-моральних засадах.

Духовно-моральна криза певної частини суспільства посттоталітарної України породила такі потворні явища як словесний Армагедон, риторика брехні, мовленнє-

ва агресія, право на слово, на істину — сильнішого, а не правого, мовленнєве насилля (терор), мовленнєве шахрайство, софістику і демагогію із лихослів'ям з його крайнім проявом гріховності — матірною лексикою (матом), зокрема на основі мовного нігілізму відносно української мови — солов'їної мови Т.Г.Шевченка, Лесі Українки, І.Я.Франка.

Риторичним ідеалом слов'ян та українців була побожність, святість, софійна краса мудрого слова («Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона, літописи, «Слово о полку Ігоревім» та ін.)

Філософсько-дидактичні засади нової риторики на засадах риторичної етики (відповідальності за мовленнєвий вчинок) активізують зусилля патріотично налаштованих представників української інтелігенції, зокрема освітян, які через чистоту думки, чистоту слова, праведність життя, через етичний риторичний вчинок творять українську школу красномовства — **гуманістичну риторичну культуру**, або **риторичну культуру добра**, з урахуванням національної ментальності українського народу - кордоцентричного, демократичного, із прагненням до духовного, морального, естетичного.

Слово — «перло многоцінне», за словом Кирила Транквідіона-Ставровцецького, через свідоме, професійне, відповідальне ставлення до нього, суспільство формує **риторичну компетентність** суспільства демократичної України, його риторичну культуру на засадах віри, надії, любові.

*Український
Златоуст —
Галина
Михайлівна
Сагач —
засновниця
школи
українського
красно-
мовства*

КУЛЬТУРА ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ – ОСОБЛИВА ТУРБОТА ДИРЕКТОРА ШКОЛИ

Педагогіка
школи

Ольга КОРНЯКА

Кандидат психологічних наук, докторант лабораторії психології навчання Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України

Нинішнє реформування шкільної освіти, викликане потребами суспільної практики, вимагає високої якості фахового спілкування — особливого

виду педагогічної діяльності. «Якісне» педагогічне спілкування — це спілкування ефективне, яке багато в чому визначається комунікативною культурою, спроможністю педагога

використати психологічні можливості спілкування для розв'язання завдань суспільних за своїм змістом процесів — навчання, виховання і розвитку школярів. Тому комунікативна освіченість і досвідченість є тим активом вчителя, що має чи не найбільше значення для оптимізації його педагогічної діяльності, досягнення навчального, виховного і розвивального ефекту в навчально-виховному процесі.

Директору школи, який має постійно (разом із педагогічним колективом), вдосконалювати свою майстерність вчителя і вихователя, варто пам'ятати, що спілкування — це і є в широкому розумінні виховання. Відтак педагогічне спілкування вчителя при виконанні функціональних обов'язків ні в якому разі не повинно втрачати своєї визначальної про-

фесійної властивості — виховного характеру.

Педагогічне спілкування ми розглядаємо як складний багатоплановий процес взаємодії у системі «вчитель — учні». Змістом цієї взаємодії є обмін інформацією, забезпечення виховного впливу і активного, творчого характеру навчальної діяльності школярів, особистісне і комунікативне зростання всіх учасників процесу спілкування.

Професійна культура спілкування вчителя формується і виявляється в ході його педагогічної діяльності, це передумова і водночас її результат.

У структурному плані культуру спілкування вчителя утворюють дві складові:

- знання, вміння, навички, зовнішня презентабельність як уособлення його особистісних якостей;
- операціональні засоби здійснення взаємин, як-то: наказ, прохання, примус, приклад, заохочення, схвалення тощо [3].

Культура педагогічного спілкування — поняття моральне. Її не можна зводити до технології спілкування, яка сама опосередковується особистісними характеристиками педагога.

Керівник школи чи будь-

якої іншої освітньої інституції має усвідомлювати, що успішність педагогічної діяльності вчителя великою мірою залежить від його індивідуально-особистісних і комунікативних якостей та вмінь, в яких об'єктивується професійна культура спілкування. Крім здатності до комунікації педагог має володіти ще й перцептивними та інтерактивними здатностями. Вони виявляються через такі особистісні й комунікативні якості, як привабливість, охайність, доброзичливість, емпатійність, зібраність, активність, комунікабельність тощо, а також шляхом реалізації вербальних та невербальних (міміка, пантоміміка) засобів взаємодії. Прикладом у розвитку цих якостей має бути директор школи як вчитель і взірець для решти педагогів.

Але зміст поняття культури педагогічного спілкування не вичерпується вищезазначеними комунікативними якостями та здатностями. На думку І.О.Зимньої, це комплексне поняття, яке включає передусім особистісну культуру тих, хто спілкується, де вельми важливі такі складові:

- високий рівень загальної культури;
- культура мислення;
- культура мовних засобів і способів формування та формулювання думки;
- культура педагогічного впливу, що викликає адекватну реакцію учня у відповідь;
- культура прогнозування реакції партнера зі спілкування;
- культура слухання;
- культура підтримання спілкування;
- культура виправлення помилкової дії [6].

Учитель, крім фахових, має володіти ще й знаннями глибинних закономірностей комунікації і розвитку психіки дитини, що зумовлюють характер педагогічного спілкування і, зрештою, визначають його культуру. Покликання ж директора школи —

бути авторитетом для педагогів у вдосконаленні культури педагогічного спілкування і передавати їм свій комунікативний досвід.

Педагог — це і фахівець, і яскрава талановита особистість. Хочеш виховати особистість — маєш сам стати особистістю. (Це повною мірою стосується і взаємин між директором школи і його колегами-педагогами). Але, крім необхідності стати яскравою особистістю педагог повинен володіти здатністю бути особистістю, мати певні індивідуально-психологічні особливості, які роблять його значущим, авторитетним для учня, і вміти їх якомога по-

Соціально-психологічний тренінг педагогічного спілкування (2 год.).

ПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ НА СЕМІНАРСЬКОМУ ЗАНЯТТІ

1. Характеристика загальних закономірностей спілкування, і зокрема педагогічного спілкування.

2. Способи формування і розвитку вмінь та навичок педагогічного спілкування.

Оволодіння „технологією» педагогічної комунікації передбачає виконання ряду вправ, спрямованих на набуття і тренування умінь та навичок спілкування з учнями:

а) навчання прийомам розслаблення, зняття м'язового напруження і почуття тривожності під час педагогічної роботи, навчання позитивних емоцій і активізації організму для фахової діяльності;

б) тренування вмінь спостережливості і самоаналізу способів активного сприймання та розподіленої довільної уваги;

в) вправи по оволодінню технікою і культурою мовлення із забезпеченням зворотного зв'язку з допомогою магнітофона чи комп'ютера;

г) вправи по розвитку вмінь адекватної невербальної комунікації в умовах спілкування з учнями: тренування вмінь передачі та розпізнавання міміки та пантоміміки з допомогою демонстрації відеофільму відповідного змісту;

д) ділові ігри, що моделюють типові педагогічні ситуації (приміром, іспит) тощо.

вніше виявляти в педагогічному спілкуванні.

Поза тим нестабільний характер психологічної ситуації спілкування вимагає від вчителя не тільки постійної зміни методів навчання і виховання, а й високої професійної культури. Зрозуміло, що не пізнавши особистості школяра, не можна адекватно передати йому навчальну інформацію. Тому вчителеві особливо важливо опанувати вміння правильно моделювати мотиваційну структуру особистості учня і загалом його особистісні особливості — емоційний стан, мотиви поведінки, рівень уваги, ступінь фізичної і розумової втоми тощо. За цих обставин завдання директора школи — ознайомити вчителя з методикою вивчення особистості учня, визначення мотивів його вчинків, а також складання психолого-педагогічних характеристик на учня.

У вмінні правильно розшифровувати особистість, на думку О.О.Леонтьєва, можна виділити дві групи вмінь:

1. Уміння «читати за обличчям», мімікою або поведінкою, тобто технічні вміння «з орієнтації у співрозмовнику»;

2. Уміння переходити від техніки до внутрішнього моделювання, іншими словами, вміння інтерпретувати внутрішній стан співбесідника, «стати на його позицію» [5].

Втім, умінням розуміти внутрішню суть партнера зі спілкування, його актуальний емоційний стан через зовнішні прояви володіє тією чи іншою мірою кожна людина незалежно від її віку чи професії. (Відомо, що малюки, не маючи майже ніякого життєвого досвіду, можуть дуже точно сприймати дорослих). Проте для того, щоб це вміння стало усвідомлюваним і безвідмовним регулятором нашої поведінки, потрібні знання закономірностей людської поведінки, використання відповідних стереотипів як сукупного соціального досвіду, а також спеціальне вправління.

Правильне сприймання і розуміння іншої людини вимагає крім знань та досвіду ще й особливого ставлення до неї, особливої спрямованості на свого партнера. Треба хотіти зрозуміти, про що той думає, як він мислить, що відчуває, чого прагне. Механізмом соціальної перцепції, яким ми володіємо з дитинства, та не завжди хочемо послуговуватися, є емпатія як спосіб розуміння без осмислення, завдяки власній сензитивності, емоційному учуванню в іншу людину [4].

Тому директор школи чи будь-якої іншої освітньої інституції має не тільки вимагати від вчителя бути компетентним фахівцем з високою науковою і діловою кваліфікацією, виконавською дисципліною. Дбаючи про врахування в педагогічній діяльності здібностей та інтересів учня, директор зобов'язаний вимагати від педагога бути сензитивною і духовно багатою особистістю, що несе моральну відповідальність за свою навчальну і виховну діяльність, а відтак — прагне поставити себе на місце школяра, відчути його стан і позицію, врахувати їх у педагогічній взаємодії.

У вчителя, як і в кожного з нас, зайнятого виконанням своїх функціональних обов'язків, нерідко немає бажання і часу для «проникнення» в іншого, розуміння його позиції; головне — донести свою. Вчитель, поглинений конкретними цілями педагогічної діяльності, часто-густо не враховує бажань і запитів школяра, змушуючи його виконувати лише завдання, передбачені навчальною програмою.

Для мобілізації внутрішніх резервів педагога директор може запровадити за допомогою фахівця-психолога навчання спеціальним методам, що мають на меті підвищення чутливості людей до емоційних станів одного. Це передусім тренінг сензитивності у структурі психологічного тренінгу спілкування, що підвищує здатність до вчуття і вміння спілкуватися. Та не слід забувати, що будь-який технічний прийом малоефектив-

ний при відсутності у людини захищеної, щирої й доброзичливої позиції. Ю.С.Крижанська і В.П.Третяков пропонують застосувати прийом, який можна назвати «підлаштовуванням» і яким часто інтуїтивно послуговуються люди, воліючи зрозуміти стан іншої людини. При цьому треба максимально пристосуватися до партнера через наслідування його зовнішньої поведінки: зайняти таку саму позу, перейняти властивий йому в цей момент темп мовлення тощо. Коли Вам вдалося це зробити, Ви, напевне, відчуєте, що з ним відбувається, і тоді досягнете взаєморозуміння.

Поза тим подібне моделювання поведінки і вчування у внутрішній стан дитини дасть змогу вчителю глибше розуміти своїх учнів, правильно оцінювати їхні вчинки, адекватно відгукуватися на їхню поведінку, вчасно коригувати форми та прийоми навчання і виховання школярів у процесі педагогічного спілкування.

Педагогічну культуру спілкування не можна відокремлювати від педагогічної майстерності, коли для досягнення успіху в навчанні й вихованні вчитель здатний виявити все своє особистісне психологічне багатство — мотиваційні й емоційно-вольові особливості, творчу уяву і мислення, вміння стати на позицію вихованця, забезпечити гармонію внутрішнього і зовнішнього. Такий погляд на сутність педагогічної майстерності й культури спілкування узгоджується з розумінням педагогічної майстерності класиком педагогіки А.С.Макаренком. Головне в його підході — вміння розкрити в спілкуванні з дітьми свою особистість. Сама особистість значущого дорослого-педагога справляє вплив на учня. Такий психологічний вплив ґрунтується на виховній силі прикладу особистості вчителя, що володіє високорозвиненою культурою спілкування як поєднанням моральної культури і педагогічної техніки. Моральна орієнтованість і майстерне володіння

вчителем комунікативним інструментарієм запобігають виникненню суперечностей в системі «вчитель — учні», дають змогу правильно реагувати на поведінку школярів, обирати систему засобів виховання, адекватних індивідуальним особливостям.

Важливим компонентом педагогічної майстерності й ефективним засобом фахового спілкування вчителя виступає педагогічне мовлення. Це специфічна форма спілкування, спрямована на навчання і виховання в процесі соціально-психологічної взаємодії вчителя і учнів. Її змістом є передача знань, вмінь і навичок, формування навчальної діяльності й особистості, ділових та міжособистісних відносин на основі педагогічного співробітництва [2].

Директор школи, дбаючи про постійне професійне й особистісне зростання педагогічної спільноти, не повинен обминати своєю увагою і педагогічний вплив слова на особистість учня, особливо його організаційний, дисциплінуючий і оцінний аспекти. Його постійною турботою в процесі здійснення функцій фахової діяльності має бути адресована педагогу вимога щодо доступності мовлення. Це запобігає появі ефекту «сміслових ножиць», зумовлюваного надмірним вживанням термінів, малозрозумілих учню висловів тощо. Показовими в цьому плані мають бути уроки самого директора школи, на яких не повинні виникати ситуації з комунікативними чи мовленнєвими «бар'єрами».

Для конструктивного ведення розмови вчитель має відчувати свого співрозмовника, «бачити» внутрішнім зором те, що говорить інший, і залежно від цього перебудовувати своє спілкування, змінювати комунікативний стиль. Разом з тим спілкування завжди, скрізь, з усіма має бути демократичним, діалоговим. У системі «вчитель - учень» це означає встановлення моральних, суб'єкт — суб'єктних відносин між ними через рівноpartnerський діалог, інтеграцію зу-

силь у вирішенні навчальних завдань, а також урахування педагогом індивідуальних і вікових особливостей свого співрозмовника. При додержанні діалоговості взаємодії, переконаний В.С.Грехнев, не потрібно особливо перебудовуватися, бо сам зміст розмови змінюватиме стиль, манеру, способи спілкування [3].

І в жодному випадку не слід промовляти зарозуміло, безапеляційно чи занадто повчально, нудно, неемоційно, не варто також ставитися зверхньо до дитини, треба поважати в ній особистість, що розвивається. Ні в якому разі не можна ображати особистість школяра. При неприйнятній поведінці учня вчитель має діяти за таким сценарієм: засуджувати поганий вчинок дитини, але лишати «непідсудною» її особистість. Слід обов'язково повідомити школяреві причину осудження його дій. Бо знати причину, говорив філософ-педагог Г.Сковорода, означає знати все. За такого розвитку ситуації дитина не втратить повагу до себе і довіру до вчителя, підсвідомо відчуючи, що вчитель її розуміє, буде прагнути стати такою, якою її хоче бачити значущий дорослий.

У педагогічному мовленні — залежно від поставлених у певний момент педагогічних завдань — дослідники Н.Головань, Е.Стоун, Д.Шпанхель та інші виділяють такі його функції:

- дидактичну, що виявляється в мотивації, презентації знань, стимулюванні уваги і загалом психічної активності особистості, постановці кінцевих цілей тощо;
- експресивну, що забезпечує емоційність викладу матеріалу, адекватність реакцій вчителя на соціальні події й поведінку школярів, стимулювання у дітей почуттів та емоцій, зумовлених цілями навчально-виховного процесу;
- перцептивну (орієнтування) мовлення на слухача з урахуванням його цілей, мотивів, вікових й індивіду-

альних особливостей, рівня обізнаності в предметі з метою запобігання виникненню «мовленнєвого бар'єру» між вчителем і учнями;

- сугестивну, що передбачає сформованість вмінь та навичок переконувати, забезпечувати перехід учнів на позицію вихователя, сприймання його мотивів, цілей, цінностей у процесі взаємодії;
- організаційну, яка полягає в застосуванні мовленнєвих засобів для організації роботи як кожного учня, так і всього класу, на уроках та в системі позакласної роботи;
- науково-пізнавальну, що сприяє прилученню учнів до творчих пошуків, формуючи активну життєву позицію, інтерес до нового;
- комунікативну, спрямовану на педагогічне співробітництво: взаємоінформування, взаємодію, взаєморозуміння, взаємоповагу, взаємоспівчуття і т. ін.

Головною чи допоміжною в педагогічному мовленні ту чи іншу функцію робить конкретно поставлена мета. При цьому директор школи, творчо втілюючи в своїй педагогічній діяльності знахідки вчених, виконує посередницьку функцію між наукою і педагогічною практикою, а також захоплює до цього вчителів.

Поза тим, однією з найважливіших умов оптимального педагогічного спілкування, яке сприяє розвитку комунікативної культури вчителя, є психологічна готовність (за О.О.Бодальовим, 1991) і здатність керівника педагогічного колективу, кожного педагога і кожного учня до переходу від директивного до демократичного, рівноправного стилю спілкування, від монологічної до діалогічної комунікативної стратегії. Обстоювана вчителем у ході педагогічної взаємодії діалогічна комунікативна стратегія завжди має міжособистісний, суб'єкт-суб'єктний характер і вимагає від педагога відмови від інформаційно-контролюючої позиції на користь рівноpartnerського співробітництва з учнями. В умовах

міжособистісного спілкування педагога з вихованцями, яким повсякчас має бути проіннята міжрольова взаємодія вчителя і учнів, кожен із учасників педагогічної взаємодії сприймається іншим як особистість і виникає найбільша сприйнятливість до міжособистісних впливів, передусім до педагогічного впливу вчителя [1].

Про демократичність педагогічної взаємодії і розвиненість фахової культури свідчить додержання керівником освітньої установи і всіма педагогами ряду таких правил:

- домінування не позиції «над», а позиції «на рівних», що означає право дитини, попри її вік і недовідченість, часом ставати поряд з дорослим, аби відчуті складність його становища і навчитися відповідальності;
- створення в класі атмосфери емпатійності, встановлення доброзичливих відносин з учнями, що веде до позитивного морального та емоційного настрою в педагогічній взаємодії, а також до емоційної розрядки, звільнення від страхів та тривоги, супутніх сприйманню і засвоєнню нового матеріалу;
- використання вчителем різних засобів для підтримання в учня інтересу до повідомлюваних знань, і передусім свого комунікативного досвіду для пізнавального, комунікативного і морального розвитку школярів, освоєння ними взаємин співробітництва і взаємодопомоги, поваги і чесності, ввічливості і тактовності, тобто стратегії підтримання справді людських взаємин;
- забезпечення активної участі дитини в організованій педагогом діяльності через діалогічну взаємодію між ними, творче виконання учнем навчальних завдань, через розвиток його ініціативи у вирішенні власних життєвих проблем.

Вивчення закономірностей педагогічного спілкування і шляхів оволодіння особистістю комунікативною культурою дало змогу дослідникам дійти

висновку про необхідність спеціального навчання педагогів культури спілкування і виділити (І.О.Зимня, 1990) одиницю такого навчання — педагогічну ситуацію. У спеціально створеній ситуації реалізуються два плани взаємодії: предметне й особистісне, управлінню якими вчитель може навчатися за певною навчальною програмою, що містить ієрархічну систему педагогічних ситуацій. До того ж це мають бути не лише типові ситуації, коли вчитель діє в межах функціональних обов'язків, а й такі, що вимагають від нього багатогляди, педагогічної інтуїції, спонтанних дій.

Зважаючи на вищесказане, директору доцільно організувати в школі спільно з психологічною службою для консультування вчителів і батьків учнів ще й тренінг спілкування для молодих педагогів, а також для всіх бажаючих його відвідати.

У наступних номерах журналу буде наведено кілька можливих програм занять у межах комунікативного тренінгу).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодальов А.А. Психологические условия педагогического общения // Психология педагогического общения. Сб. научных трудов. — Кировоград: КГПИ, 1991. — Т. 1. — С.4-14.
2. Головань Н.А. Функции профессионально-педагогической речи // Психология педагогического общения. Сб. научных трудов. — Кировоград: КГПИ, 1991. — Т. 1. — 191 с.
3. Грехнев В.С. Культура педагогического общения: Кн. для учителя. — М.: Просвещение, 1990. — 144 с.
4. Крижанская Ю.С., Третьяков В.П. Грамматика общения. 2-е изд. — М.: Смысл; Академический проект, 1999. — 279 с.
5. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. — М.: Знание, 1979. — 48 с.
6. Цветкова Т.К. Повышение культуры педагогического общения // Вопросы психологии. — 1990. — № 2. — С.176-177.

національна доктрина:
здоров'я нації через освіту

ЯК ЗАСОБАМИ ОСВІТИ ЗБЕРЕГТИ ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ ПРО МЕДИЧНУ ТА ВАЛЕОЛОГІЧНУ ПІДГОТОВКУ ВЧИТЕЛІВ

Педагогіка
ШКОЛИ

Станіслав СТРАШКО

Завідувач кафедри охорони здоров'я дітей (валеології) та основ медичних знань НПУ ім. М.П. Драгоманова, голова науково-методичної комісії з питань культури здоров'я відділення вищої освіти Науково-методичної ради МОН України

Бурхливі зміни в нашому суспільному житті потребують переосмислення і оновлення змісту освіти. Зокрема, тих її аспектів, які мають вплинути на рівень здоров'я дітей та юнацтва, оскільки він останнім часом неухильно знижується. Отже, за актуальністю, проблему здоров'я нації в нашій державі слід вважати найголовнішою. Саме тому в проекті Національної Доктрини розвитку освіти в Україні в XXI столітті одним із пріоритетних напрямів визначено «Здоров'я нації через освіту».

Упевнений, що ефективна реалізація цієї ідеї можлива тільки через систему формальної освіти, тобто завдяки введенню відповідних програм у навчальні плани освітньо-виховних закладів усіх рівнів акредитації.

Освіченість людини з питань, що стосуються її здоров'я, є основою для формування у неї свідомої мотивації на здоровий спосіб життя. А це вкрай важливо: відомо, що стан здоров'я й творчі можливості людини майже на 70% залежать від неї самої, від рівня її розвитку і стилю життя, від її власної культури здоров'я і лише на 30% — від факторів зовнішнього середовища.

Не можна недооцінювати також роль неформальної освіти і виховання та засобів масової інформації у формуванні свідомого ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих. Але слід пам'ятати, що лише наявність систематизованих знань може забезпечити стійкі позитивні стереотипи поведінки.

Проблема валеологічної і медичної освіти вчителів обговорювалась на нараді, що відбулася наприкінці березня 2001 року за наказом Міністерства освіти і науки України на базі НПУ імені М.П. Драгоманова. Учасники наради — завідувачі і провідні викладачі кафедр валеології і основ медичних знань педагогічних ВНЗ — дали професійно обгрунтовану відповідь на ряд питань, поставлених перед освітянами самим життям:

- як засобами освіти зберегти і зміцнити здоров'я молоді;
- як захистити її від негативного впливу вуличної субкультури;
- як сформувати моду на здоровий спосіб життя.

Підсумкові документи наради надруковані в «Інформаційному віснику вищої освіти» № 6, 2001 р. Ми пропонуємо Вам ознайомитися з окремими пози-

© Станіслав СТРАШКО, 2001

ціями концепцій валеологічної і медичної освіти педагогічних працівників, що були обговорені і схвалені учасниками наради.

КОНЦЕПЦІЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Депопуляційні процеси, які почали проявлятися в останній чверті ХХ століття, особливо загострилися в Україні в умовах економічної кризи. Показниками демографічної кризи є не тільки негативний приріст населення (щорічне зменшення населення на півмільйона), а й різке зниження загального рівня здоров'я, падіння середньої тривалості життя, зростання кількості спадкових хвороб, інвалідизація населення тощо. Безумовно, це певною мірою є наслідком погіршення медичного обслуговування населення. Та, як свідчать результати наукових досліджень, стан здоров'я населення, навіть у розвинутих країнах Європи і Америки, лише на 10% обумовлюється медичною допомогою. Провідним фактором, що визначає здоров'я індивіда, є його власне ставлення до свого здоров'я і здоров'я оточуючих.

Ще у 1981 р. Мадридська конференція міністрів охорони здоров'я європейських країн визнала за пріоритетний напрям освіти — збереження і зміцнення здоров'я населення. У 1988 р. Комітет міністрів країн-членів Ради Європи розробив детальні рекомендації щодо впровадження курсів із охорони здоров'я в усі ланки

ВАЛЕОЛОГІЯ: ЗДОРОВ'Я ЧЕРЕЗ ОСВІТУ

Прийшов час не лише усвідомити, але й прийняти усім серцем і розумом, що кожна людина має крім фізичного тіла Дух та Душу, і що завдяки цим двом компонентам ми пов'язані один з одним і залежимо один від одного. Ось чому у **Національній Доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті** говориться: "Державна політика у галузі освіти спрямована на збереження здоров'я людини в усіх її складових: духовній, соціальній, психічній, фізичній."

Правильно сформована картина світу, стійка, стабільна, позитивно спрямована психосфера, розвинене почуття відповідальності — ось фактори, розвиток яких може в майбутньому стати фундаментом розв'язку багатьох нинішніх проблем людства. Одним із шляхів реалізації цієї програми є розвиток ефективної валеологічної освіти. Розумночи валеологію як науку про здоров'я, ми не обмежуємо сферу її дії рамками шкільної або вузівської дисципліни, а розглядаємо її як фундамент світосприйняття людини, як основу її взаємодії зі світом. Настала пора розглядати валеологічні методи педагогіки як програму виховання, що спонукає людину до перетворення її внутрішнього світу через навчання у відповідності з духовними законами і принципами. Саме про це йшлося на Міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми валеологічної та медико-біологічної освіти в педагогічних вузах" (Київ, листопад 2001 р.). У наш час багато хто усвідомлює, що використання у повсякденному житті духовних законів і принципів допомагає успішно змінювати себе для оздоровлення. Така позиція цілком позначається насамперед на найближчому оточенні людини — на її сім'ї, впливаючи і на загальний процес формування нового здорового світового суспільства.

Відтак **валеологічний підхід у системі освіти передбачає** не лише освітню, а й не менш **істотну виховну функцію**. Не випадково одним із своїх перших завдань нещодавно створена в Україні Асоціація біоетики визнала розробку *Етичного кодексу валеолога*, проект якого вже надруковано.

Проблема валеологічної освіти стає все актуальнішою. Приділяється увага духовному самовихованню і вихованню дітей, зорієнтованому на співпрацю, взаєморозуміння і духовне єднання. Нині вже визнано, що духовне становлення — одна із умов формування здорового способу життя людини, її сім'ї, отже і всього людства в цілому. На це повинна орієнтуватись педагогічна валеологія, щоб відповідно формувати свідомість молодшої генерації. Навчання молоді у цьому напрямку треба здійснювати не лише у вищій школі, а насамперед у школі середній і навіть ще раніше — з дошкільного віку. У студентському віці молода людина — це вже особистість, що відбулася, і переробити її зможуть лише помилки особистого досвіду. У юнацькому віці кожний повинен вже бути духовно орієнтованим.

Пропонуємо розглядати валеологію як дисципліну світоглядну, фундаментальну, яка має не лише інформуючу, а й — значною мірою — формуючу дію, яка допомагає формувати повноцінну особистість, здатну гармонійно проявити свої можливості у суспільстві та оточуючому світі.

Світлана Гавриленко,
доцент Київського медичного інституту Української
асоціації народної медицини,
Ольга Молотова,
педагог-валеолог школи «Ірина-Рос».

освітніх закладів цих країн. Було визнано, що отримання знань із питань охорони здоров'я і здорового способу життя важливо для всіх вікових груп населення, але найважливіше — для молоді шкільного віку, оскільки вона найлегше може адаптуватися до змін у способі життя, і саме від неї залежить майбутнє будь-якої країни. Цим пояснюється пріоритетність, яку Рада Європи визнає за розвитком спеціальних предметів, що формують у школярів свідому мотивацію на здоровий спосіб життя. У країнах Східної Європи і СНД такий напрям освіти отримав назву валеологічної освіти.

Україна активно сприйняла світові тенденції щодо поліпшення стану здоров'я населення через освіту. Серед найважливіших стратегічних завдань національних програм «Освіта (Україна XXI століття)» і «Діти України» були визначені всебічний розвиток людини і становлення її духовного, психічного та фізичного здоров'я. Починаючи з 1994 р. в школах почали викладати валеологію, а в 1995 р. Україна взяла участь у міжнародному проєкті «Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю» тощо Але реалізація цих ідей стримується рядом факторів, серед яких найважливішим є відсутність нормативної бази щодо загальноосвітньої валеологічної підготовки педагогічних працівників і підготовки вчителів валеології зокрема.

Дана концепція розвиває основні ідеї, закладені у проєкті Концепції неперервного валеологічного виховання і освіти (1997 р.) і Державного стандарту середньої освіти України з валеології (1997 р.) Вона розроблена з урахуванням сучасного стану валеологічної освіти в Україні, досвіду Європейської спільноти щодо формування здоров'я населення засобами освіти і спрямована на удосконалення змісту педагогічної освіти відповідно до вимог сьогодення з метою підготовки нової генерації вчителів з новим гуманістичним типом мислення, який повинен бути закладений в основу філософії освіти XXI століття.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Основною метою валеологічної освіти педагогічних працівників є формування валеологічної культури вчителя як передумови його адаптації до нової педагогічної парадигми — гуманістичної спрямованості навчального процесу. Валеологічна культура є невід'ємним елементом професійної компетентності вчителя.

Ця мета досягається за рахунок вирішення ряду освітніх і виховних **завдань**:

- виховання розуміння важливості сучасних демографічних проблем;
- усвідомлення безперспективності утилітарного, технократичного підходу до формування змісту і мети освіти і необхідності його зміни на антропоорієнтовану філософію постіндустріальної епохи;
- формування особистої відповідальності вчителя та керівних кадрів освіти за стан здоров'я учнів;
- розвитку готовності формувати, зберігати і покращувати здоров'я дитини;
- формування відповідальності за власне здоров'я;
- формування системно-цілісних уявлень про здоров'я як ціннісну категорію;
- формування глибоких теоретичних знань з валеології;
- оволодіння валеологічними технологіями навчання;
- оволодіння методиками оцінювання стану здоров'я і валеологічного моніторингу;
- розвиток умінь приймати відповідальні рішення щодо проблем збереження здоров'я учнів і власного здоров'я;
- формування знань і умінь дослідницького характеру, спрямованих на розвиток здатності розв'язувати валеологічні проблеми;
- формування знань і умінь, необхідних для створення валеологічних умов навчання і виховання в закладах освіти;

- відродження кращих традицій української педагогіки, зокрема родинної педагогіки, спрямованих на збереження і зміцнення здоров'я дитини та генофонду нації.

В основу валеологічної освіти покладені принципи гуманізації, науковості, безперервності, системності і прогностичності.

КОНЦЕПЦІЯ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Сучасний розвиток суспільства вимагає подальшого вдосконалення системи підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки педагогічних працівників. Педагогічна освіта покликана забезпечувати формування вчителя, здатного розвивати особистість дитини, зорієнтованого на особистісний та професійний саморозвиток і готового працювати творчо в закладах освіти різних типів. Водночас вчитель несе моральну і юридичну відповідальність за збереження життя і здоров'я дітей під час перебування їх у навчальному закладі.

Це зумовлює необхідність осмислення вітчизняного та зарубіжного досвіду функціонування системи педагогічної освіти, визначення нових підходів до її організації.

В сучасних умовах загострюються економічні проблеми, виникають надзвичайні ситуації, посилюється вплив науково-технічного прогресу на людину, зокрема на дітей. Роль педагогічного працівника в контролі за здоров'ям дітей та юнацтва стрімко зростає, і це свідчить про важливість медичної освіти для педагогічних працівників.

Державна політика у сфері охорони здоров'я спрямовується на підвищення рівня здоров'я, поліпшення якості життя і збереження генофонду українського народу, але в умовах економічної кризи таке навантаження на державний бюджет стає непосильним. Наслідком є розповсюдження захворювань і зростання показників смертності населення, що свідчить про не-

задовільне надання медичної допомоги лікувальними установами і недостатню роз'яснювальну роботу з питань охорони здоров'я засобами масової інформації. Перелік хронічних хвороб учнів загальноосвітніх шкіл різноманітний. Лише один із десяти першокласників сьогодні не має патології. Результати наукових досліджень свідчать, що за останні роки тенденція до погіршення стану здоров'я учнів набула сталого характеру. За період навчання в школі кількість хронічних захворювань у дітей збільшується в **1,5-2 рази**. Спостерігається значне омолодження «хвороб похилого віку», зокрема, онкозахворювань. Відмічені випадки інсультів та інфарктів у дітей віком до 15 років.

Щодо інфекційних хвороб: підвищена захворюваність на грип, кишкові інфекції, тяжкі форми сальмонельозу, дизентерії, гепатитів. Кількість хворих на туберкульоз збільшилась у 2000 р. в 89 разів порівняно з початком епідемії туберкульозу (1995 р.). Неухильно зростає кількість дітей-інвалідів. Серед причин інвалідності — хвороби нервової системи (ДЦП, психічні розлади, вроджені аномалії), хвороби ендокринної системи, травми, опіки тощо. Вагомий «внесок» в інвалідизацію дітей вносить зловживання батьками алкоголю, наркотиків та тютюнопаління.

Поряд із зростанням хронічних захворювань дітей відмічається високий рівень дитячого травматизму (**до 500 тисяч на рік**), вагомий «внесок» у цей показник шкільного травматизму. Найчастіше учні отримують травми на перервах, уроках фізичного виховання, трудового навчання, фізики, хімії, а також у спортивних секціях (**до 50 тисяч на рік**). Статистичні дані свідчать, що кожний десятий педагог протягом року повинен надавати дитині першу медичну допомогу на місці пригоди.

При багатьох захворюваннях і травмах можуть виникати стани, загрозові для життя і здоров'я. У таких

Витяг з Доктрини

ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ ЧЕРЕЗ ОСВІТУ І ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ

Державна політика у галузі освіти спрямована на забезпечення здоров'я людини в усіх її складових: духовній, соціальній, психічній, фізичній.

Пріоритетним завданням системи освіти є навчання людини відповідальному ставленню до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищих індивідуальних і суспільних цінностей. Це здійснюється через розвиток ефективної валеологічної освіти, повноцінне медичне обслуговування, оптимізацію режиму навчально-виховного процесу, створення екологічно сприятливого життєвого простору.

Держава спільно з громадськістю сприяє збереженню здоров'я учасників навчально-виховного процесу, залученню їх до занять фізичною культурою і спортом, недопущенню в навчальних закладах будь-яких форм насилля.

Держава сприяє розгортанню та впровадженню результатів міжгалузевих наукових досліджень з проблем зміцнення здоров'я, організації медичної допомоги дітям, учням і студентам; якісному медичному обслуговуванню працівників освіти, вихованню здорового способу життя та культури поведінки особистості.

В усіх ланках системи вітчизняної освіти закладається засобами фізичного виховання та фізкультурно-оздоровчої роботи — основи для забезпечення і розвитку фізичного, психічного, соціального і духовного здоров'я кожного члена суспільства.

Ці завдання реалізуються шляхом:

- використання комплексного підходу до гармонійного формування розумових і фізичних якостей особистості;
- удосконалення фізичної та психологічної підготовки до подальшого активного життя і професійної діяльності на принципах, що забезпечують оздоровчу спрямованість та індивідуальність підходів;
- використання різноманітних форм рухової активності та інших засобів фізичного удосконалення.

За рахунок цього досягається істотне зниження захворюваності дітей, підлітків, молоді та інших категорій населення, підвищення рівня профілактичної роботи, стимулювання у людей різного віку потягу до здорового способу життя, зменшення впливу шкідливих звичок на здоров'я дітей і молоді.

Фізичне виховання як невід'ємна складова освіти забезпечує можливість отримання кожним необхідних науково обґрунтованих знань про здоров'я і засоби його зміцнення, про шляхи і засоби протидії хворобам, про методики досягнення високої працездатності та довготривалої творчої активності. Держава забезпечує в системі освіти розвиток масового спорту як важливої складової виховання молоді.

випадках вчитель повинен вміти оперативно оцінити за загальноприйнятими ознаками стан хворого або потерпілого учня, визначити необхідний обсяг медичної допомоги та без зважання надати долікарську допомогу, спрямовану на попередження можливих ускладнень або летального наслідку. Тому мінімально необхідна медична підготовка вчителя — обов'язковий елемент його професійної компетентності.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Основна мета медичної освіти педагогічних працівників — підготовка вчителя до надання першої медичної допомоги при невідкладних станах та проведення освітньої і виховної роботи з питань охорони та зміцнення здоров'я дітей.

Ця мета досягається за рахунок вирішення освітніх і виховних завдань, підготовки вчителя, здатного забезпечити всебічний розвиток дитини як особистості і найвищої цінності суспільства.

ПРОБЛЕМИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ І СУСПІЛЬСТВА. БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Педагогіка
школи

САВИТАУЛОГІЯ

XXI століття, за прогнозами вчених, принесе ще більше навантажень і перевантажень на людей і їх адаптованість та життєве середовище у біосфері. ООН розробила і прийняла в 1992 році глобальну програму виживання і сталого розвитку людства — “Програму XXI”. Україна в числі 180 держав підтримала її і поступово виконує. Реформується освіта згідно з міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО) ЮНЕСКО, законів “Про освіту” і “Про основи державної політики в сфері науки і науково-технічної діяльності”, концепцій! Про наукові основи сталого розвитку України” та “Людина і біосфера” та інших законодавчих актів.

Безпека життя і діяльності людини та сталий розвиток суспільства (далі БЖД) — це новий міжнародний і міжгалузевий науковий напрям знань, умінь, що з’явився і продиктований подальшим погіршенням безпеки та сталості життя і розвитку сучасної людської спільноти.

Як справедливо наголошують З. Яремко і Р.Дзяний (часопис “Надзвичайна ситуація”, 12/99), поняття без-

пека життєдіяльності є багатогранним, багатофакторним і багатонауковим у широкому (суспільному) і вузькому (особистому) розумінні цього складного слова, а у вищих закладах переважає саме вузьке розуміння цього слова. Фахівці з охорони праці акцентують на безпеці у виробничих умовах, а фахівці з цивільної оборони — на безпеці в надзвичайних ситуаціях тощо. Крім того, терміни “безпека життєдіяльності” і “сталий розвиток” тлумачать на недостатньому науковому рівні, без урахування сучасних міжнародних державних концептуальних, термінологічних, змістовних, стандартних, програмних, змістових, методологічних і кваліфікаційних положень і вимог та характеристик навіть спеціалістів певних галузей, в навчальних програмах і посібниках тощо.

З урахуванням значних розбіжностей з існуючою програмою з “Безпеки життєдіяльності” в порядку обговорення пропонуємо сучасний науковий підхід для вирішення

Олексій КОНОВАЛОВ

Старший викладач
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка

Марина ГЕРАСИМЧУК

Економіст НВП «Надра»

Анатолій ЧМІЛЬ

Доктор технічних наук,
професор Державної
академія житлово-комунального господарства

© Олексій КОНОВАЛОВ,
Марина ГЕРАСИМЧУК,
Анатолій ЧМІЛЬ, 2001

Директор школи, ліцею, гімназії №5-6'2001

проблеми викладання і забезпечення БЖД через навчання, виховання і розвиток громадян країни, що прагне бути розвиненою державою. Йдеться про савітаулогію — комплексну науку про БЖД — принцип достатності, дозволу і продовження та заборона і обмеження життєдіяння як практичного результату життєдіяльності.

**Олексій
КОНОВАЛОВ**

Савітаулогія, як і кожна наука (всього їх близько 900, з них по 1/3 складають гуманітарні, біологічні і технічні загальні) та наукова навчальна дисципліна, базується на концептуально-проблемних, теоретично-визначальних, стандартно-законодавчих, програмно-змістових, кваліфікаційних та інших основних засадах і положеннях.

Розвиток савітаулогії залежить від попиту на кваліфікаційних спеціалістів у загальному напрямі (савітаулогів) як менеджерів-координаторів з БЖД та спеціальному відомчо-фаховому напрямку як менеджерів з БЖД за фахом.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ САВІТАУЛОГІЇ

Концепція, як відомо, — це комплексна система поглядів на визначення і сприйняття, поняття і відчуття, осмислення і розуміння, уявлення і вирішення будь-якої проблеми (лат. *Conception* — сприйняття). Вона складається з пробле-

ми, цілі як мети, ідеї, завдання, змісту, діяння і результатів у вирішенні проблеми.

Концептуально комплексна наука савітаулогія базується на засадах:

- вчення В.І. Вернадського про біосферу і ноосферу, концепції вчених Римського клубу (1927—1971 рр.);
- моделей безпеки життя і глобального сталого розвитку людства і програм його виживання (вчення Форрестара, Одуна та ін.— 1980 р.);
- конвенцій, декларацій, концепцій і програм міжнародних конференцій і форуму з безпеки і сталості розвитку людства (ООН, Ріо-92, сесія 1997 р. та ін.);
- існуючих концепцій і програм, законодавчих і нормативних актів, програми “Про наукові основи сталого розвитку України”, “Людина і біосфера” та існуючих посібників тощо);
- базових компонентів біологічних, технічних, гуманітарних наук фізіологічного, психологічного, ергологічного, екологічного, соціологічного і політологічного напрямків стосовно БЖД.

Проблемою савітаулогії є виживання людини в сучасному життєвому середовищі як забезпечення БЖД, перш за все, поширенням, поглибленням і підвищенням людської освіченості, вихованості, розвиненості, здатності, можливості та спроможності на різних стадіях і

Savitaulogos англ. **SA**+fety — безпечність; лат. **VIT**+as — життя; **VITAU**+kt — дозвіл, продовження життє-благодіяння, **VITAU**+t — заборона, обмеження життє-злodianня; **LOGOS** — вчення

рівнях розвитку та життя.

Основні глобальні проблеми, які необхідно ураховувати при розробці і прийнятті національних і науково-навчальних програм:

- прогресуюче переростання і порушення біосфери та її складових через антропоферу, техносферу, інформосферу, екосферу, соцсферу, епосферу і ноа(ет)сферу;
- незворотне порушення глобального кліматичного гомеостазиса;
- неконтрольоване зростання населення в країнах з низьким рівнем розвитку (з високим генетичним і низьким інтелектуальним потенціалом);
- дисбаланс адаптованості людей і їх комплексного перевантаження багатьма лімітуючими факторами безпеки;
- загроза епідемій, інфекцій та інших тяжких захворювань, що виникають через послаблення імунної захищеності людей;
- розширення негативного впливу антропогенного фактора на відносно сталість розвитку біосфери і життєвого середовища;
- можливість вирішення цих складних проблем тільки шляхом міжнародних зусиль за активної участі нашої держави.

Метою савітаулогії, як навчальної дисципліни, є забезпечення відповідними до сучасних вимог знаннями, уміннями і навичками, їх використання громадян щодо основних законів і за-

кономірностей, правил і норм, адапторів і їх показників та адекватності їх адаптаційним можливостям, засобів і способів створення і підтримки безпечності життєдіяльності людини і сталості розвитку суспільства через збалансоване формування безпеки і запобігання небезпеки на принципах етичної достатності для виживання і повноцінного життя сучасних і майбутніх людей.

А це означає пошук, формування і розвиток основної моделі цивілізованого розвитку і способу повноцінного життя з урахуванням наукового прогнозування про сталий розвиток і безпеку життєдіяльності та її складових: життєфункціонування, життєпроявлення, життєтворення, життерозвиток, життеоновлення і життєіснування, антоганістичних відносин людей а неантаганістичні, з корпоративних загальнолюдських інтересів.

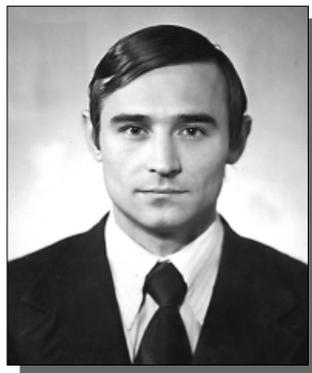
Таким чином, савітаулогія є проблемною навчальною дисципліною і пов'язана з проблемним навчанням з наукових основ БЖД.

При цьому, враховують-ся закономірні загальні вимоги до сучасних людей:

- прогрес має враховувати адекватні зміни розвитку людей на всіх рівнях і стадіях їх життя;

**Марина
ГЕРАСИМЧУК**

Анатолій ЧМІЛЬ

- господарська ємність життєвого середовища і біосфери та їх складових систем не безмежні і мають бути адекватно і збалансовано навантажені;
- розвиток слабо- і високорозвинених людей, суспільств і держав балануються;
- при переході через заборонений рівень безпечності обмежується згідно з принципом розумно етичної достатності;
- збалансованість і неантагоністичних взаємовідносин необхідні;
- швидкість змін негативних тенденцій розвитку залежить від своєчасного поєволюційного втручання і ефективність впливу на них;
- зростання енергоозброєності приводить до підвищення коштовності підтримання безпечності і сталості та стабільності розвитку суспільства.

Таким чином, моделлю цивілізованого, безпечного та сталого розвитку суспільства згідно з метою савітаулогії є досягнення збалансованості факторів безпечності (ФБ) і їх показників (ПФБ) як савітаулогічних з адаптаційністю людей (АЛ) для формування повноцінного життя їх через підвищення знань, умінь і навиків та властивостей і здатностей в цьому важливому напрямку.

Савітаулогічна ідея – створення протосавітаулогії – наук про БЖД на існуючих і базисних засадах і розвиток її до вимог сьогоден-

ня. А це потребує поєднання поняття про БЖД у вузькому (корпоративному) і широкому (загальнолюдському) розумінні про СРС як детермінантних (причинно-наслідкових) синонімічних термінів згідно існуючих вимог.

При цьому необхідно урахувати савітаулогічні парадигми* – систему пануючих переконань і світоуявлень, які прийняті за зразок і взірць науковими авторитетами та систему пануючих способів мислення, а саме:

1) Складність і багатонауковість систем і проблем потребують наукового і системного підходу до їх вирішення (науково-системна парадигма);

2) Перехід від антагоністичних (хижацьких – подавлення; паразитичних – тунєядство; конкурентних – суперництво) до збалансованих неантагоністичних** взаємовідносин людей (парадигма взаємовідносин);

3) Підлегливість особистих і колективних, корпоративних і загальнолюдських та глобальних інтересів та зацікавленості (людина, родина, колектив, суспільство, держава, співдружність держав та людство) – (парадигма інтересів);

4) Дуалістичного світоуявлення (суб'єктивний ідеаліст, суб'єктивіст, суб'єктивний матеріаліст, матеріаліст, об'єктивний матеріаліст, об'єктивіст і об'єктивний ідеаліст) від ортодоксального до збалансованого дуалістичного (парадигма світоуявлення);

* **paradeigma** – пример, образчик

** **мутаїзм** – lt. *mutaus* – взаємокорисність, коменталізм – lt. *comesalis* – співробітництво, симбіозм – gr. *Symbiosis* – споживачтво

5) Збалансованості саногенного (здорового) і патогенного (хворого) мислення, благодіяння і злодіяння як практичних результатів і наслідків (діянь) життєдіяльності людей (парадигма мислення і діяння);

6) Уявлення і розуміння, поняття і осмислення, відчуття і сприйняття БЖД як властивостей і здатностей, освіченості і обізнаності, вихованості і розвиненості людей та їх діяння і функціонування створених ними об'єктів в формуванні і підтриманні цієї сталості і безпечності на принципах і законах розумно етичної достатності і урівноваженості та толерантності протилежностей коеволуційним шляхом (парадигма єдності протилежностей);

7) Визначення і оцінювання важливості подолання цих парадигм світоуявленості і мудрості, розумності і достатності збалансованості протилежностей, здорової осмисленості і відчутності, зацікавленості і антагоністичності, науковості і системності тощо у вирішенні проблем БЖД згідно з наукою савітаулогією.

Таким чином, савітаулогічна ідея через подолання парадигм дасть змогу удосконаленню, розвитку і координації галузевим навчальним дисциплінам як компонентним складовим савітаулогії. Від нормативних способів (з охорони здоров'я, навколишнього середовища та цивільної оборони тощо). Вони вимушені будуть розвиватися до наукового рівня

(фізіо-, психо-, ергоно-, економо-, еко- і полісавітаулогією) і комплексного вирішення проблем БЖД задля виживання і повноцінного життя як складові компоненти савітаулогії.

Тільки тоді у вищих навчальних закладах з'являться дві кафедри, а кафедри з "охорони праці", "цивільної оборони" та інші будуть відповідно переіменовані. З'являться цікаві і необхідні програми лінійно-концентричного знання, уміння і навичок у всіх навчальних закладах з єдиною термінологією, скризним і удосконалюючим змістом і т.інше, з комплексною дисципліною – БЖД – савітаулогією.

І тільки тоді у нас не буде вже "Міністерства охорони здоров'я", а буде "Міністерство здоров'я", яке функціонуватиме на принципах розумно етичної достатності і збалансованості валеологічного і медичного впливу на комплексний стан безпечності і сталості здоров'я, життєдіяльності і розвитку людини.

А "Міністерство надзвичайних ситуацій..." стане "Міністерством нейтралізації надзвичайних ситуацій (або нормалізації чи оптимізації)" з савітаулогічним університетом і відповідним часописом та складною комплексною системою відповідного та адекватного реагування на ієрархію (надзвичайно-небезпечну, небезпечну, шкідливу, ризикову, критичну, нормальну, оптимальну) безпечностей для утворення комплексного гомеостазису.

*Вперше в
Україні!*

**29—30 січня
в м. Києві
відбудеться
Перша
Всеукраїнська
науково-
методична
конференція.
БЖДЛ—2002**

Але все це буде, а зараз ми “маємо що маємо”: техносферно-техногенну концепцію, навчаємося і небезпеці замість безпечності (бо метою вивчення БЖД є “закономірності виникнення і розвитку небезпек, надзвичайних ситуацій, в першу чергу техногенного характеру, їх властивості тощо”).

Нам ще “не дістає” прийняття стандартних вимог до вміння спеціалістів БЖД та бакалаврів і магістрів загальноосвітніх вищих навчальних закладів, що будуть гальмувати розвиток савітаулогії як науки про БЖД.

Тому савітаулогічна ідея дасть змогу на тендерній основі удосконалювати навчальні програми, стандартні вимоги БЖД з точки зору збалансованості безпеки, формуванню безпеки і обмеженню та захисту від небезпеки, діяння “до того” і “після того” як головного принципу розумно-етичної достатності і закону єдності протилежностей.

Завдання савітаулогії як навчальної дисципліни є визначення, створення і забезпечення безпеки і сталості у системах “людина” та “особистопобутове, виробниче, господарське, природне, життєве середовище” як відповідної фізіобезпеки (фізіосаулогія), психобезпеки (психосаулогія), ергобезпеки (ергосаулогія), екобезпеки (еконосаулогія), соціобезпека (соціосаулогія), екобезпека (егосаулогія) і полібезпека (полісаулогія) та загальної безпечності.

При цьому передбачається навчати громадян:

- визначати адаптивні властивості людини та їх здатності щодо збалансованості і адекватності їх з показниками факторів безпечності у системі “адаптаційність людини – фактори безпечності” (безпека життєфункціонування);
- визначати фактори безпечності і їх показники та ієрархію з точки зору потреб людей у системі “по-

треби людини – показники факторів безпечності (безпека життєпроявлення);

- ідентифікувати потенційну безпечність, тобто розпізнавати потенційну безпеку (оптимальну, нормальну, критичну і ризикову) і небезпеку (шкідливу, небезпечну і надзвичайно небезпечну), розпізнавати їх види, визначати просторові та гасові координати, величину та імовірність прояву і можливості їх збалансування у системі “людина – фактори безпечності” (безпека життєзабезпечення як ергобезпека);
- розробляти заходи та застосовувати засоби нейтралізації та відвернення небезпечних факторів і їх показників через систему запобігання і реагування (моніторинг, рейтинг, реабілітація, нормалізація, оптимізація і стабілізація) у системі “людина – інформо-технічні фактори (безпека життєстворення як екобезпека);
- використовувати нормативно-правову базу індивідуальності і особистості людини та життєвого середовища, прав людини на виживання і захист її в будь-яких ситуаціях у системі “людина – суспільні фактори” (безпека життєрозвитку як соцбезпека);
- планувати заходи щодо створення здорових і безпечних умов життєдіяльності та сталого розвитку суспільства у системі “людина – природні фактори”; (безпека життєоновлення як екобезпека);
- прогнозувати можливість і запобігти та відвертати виникнення нещасних випадків, аварій, катастроф, кримінальних, терористичних, стихійних і військових подій та виникнення небезпечних ситуацій (шкідливих, небезпечених і надзвичайно небезпечних) в межах функціонально-прогресивних можливостей та рівня і стадії розвитку людини.

Таким чином, завдання савітаулогії

передбачає структурно-функціональну логічність і безпечно-небезпечну збалансованість навчального матеріалу в майбутніх програмах навчання з БЖД (саме цей недолік існуючої програми “БЖД” потребує її удосконалити, хоча і взагалі вона: недостатньо логічна, а, значить, і не наукова, а просто донауково-нормативна; недостатньо системна і комплексна, щоб охопити проблемні питання БЖД, що ми і прагнемо урахувати в нашій програмі).

Концептуальне планування савітаулогії як навчальної дисципліни базується на проблемі, меті, завданні і освітньої кваліфікаційної характеристики вітаулогічних спеціалістів та державного і суспільного попиту на них. А чи потрібні нам вітаулогічні знання, уміння і навички, та ще й спеціалісти за певним фахом? Реалії та статистика відповідають, що необхідні, та ще й на проблемному, поширеному і підвищеному науковому рівні і з урахуванням сучасних інтелектуально-гуманітарних, технічних і біологічних технологій.

Тому навчальна програма з савітаулогії за складністю науково-навчального матеріалу як комплексний документ, в якому розкривається зміст (навчання, виконання і розвиток) освіти цього важливого наукового напрямку складена комплексна, системна і, згідно з матричною моделлю розвитку людини і суспільства, за ліцеїно-концентричним принципом. А це означає, що науково-навчальний матеріал кожного ступеня навчальної діяльності є логічним завершенням того, що вивчався на попередньому рівні (ліцейний, притаманний дошкільному, шкільному і частково вищому навчанню), та коли матеріал даного ступеня навчання на наступних ступенях викладається в удосконаленішому вигляді (концентричний, вища навчальна діяльність).

Такий підхід дає змогу розкрити

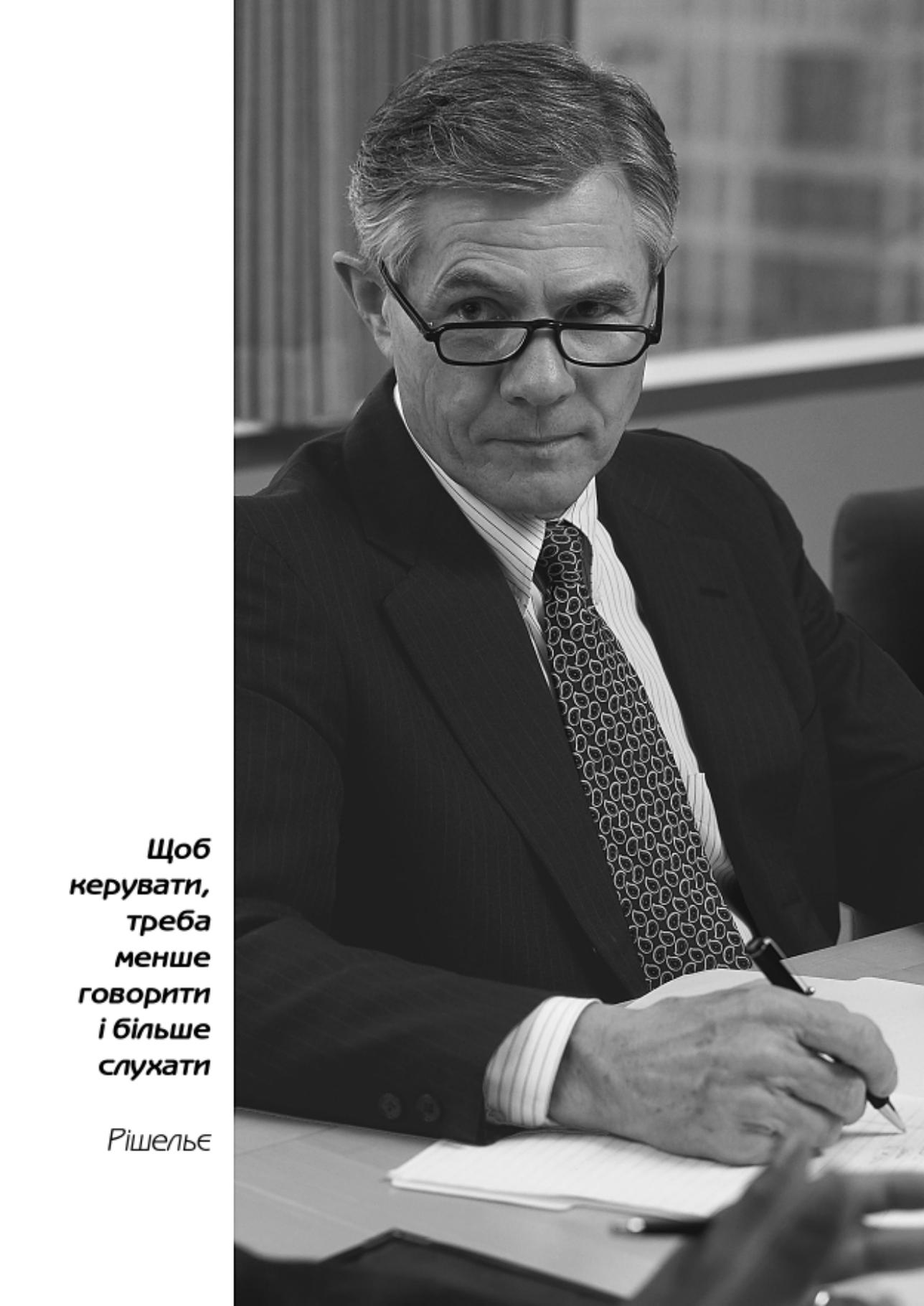
зміст савітаулогічної освіти за законами й принципами (“знання деяких принципів легко замінюють незнання деяких фактів” Гельвецій 1715–1771pp.). Рівноважності і толерантності, розумово-етичної достатності — єдності протилежностей та повноти складових — добра і зла, безпеки і небезпеки, благодіяння і злодіяння, об’єктивності і суб’єктивності, синтезу і аналізу, дедукції і індукції, якості і кількості тощо. Згідно з матричною моделлю розвитку існуючих особистих і загальнолюдських властивостей і здатностей за сімома основними науковими напрямками та ще й в логічно-системній послідовності.

Таким чином, навчальна програма базується на сімох базових компонентах з логічною послідовністю фізіологічного, психологічного, ергономічного, економічного, соціологічного, екологічного і політологічного, та восьмого — загально-складеного — наукових розділів.

Така послідовність розділів відповідає матричній моделі послідовного ускладнення розвитку у системі “людина—всесвіт” та сферам діяльності людини: біосфера, екосфера, антропосфера, техносфера, соціосфера, економосфера і ноосфера.

Все вищезгадане дає можливість позбавитися суб’єктивності і упередженості, нелогічності і несистемності у програмному поданні науково-практичного навчального матеріалу для засвоєння, на що так “хворі” існуючі навчальні програми з БЖД та з інших навчальних дисциплін і в Україні, і в Росії.

Навчання проводиться після засвоєння базових компонентних дисциплін (а не на першому курсі, коли загальні дисципліни ще не вивчалися), кількість годин навчання визначається освітньо-кваліфікаційною доцільністю. Програма щорічно оновлюється і удосконалюється згідно із зауваженнями і життєвими потребами.

**Щоб
керувати,
треба
менше
говорити
і більше
слухати**

Рішельє

УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ

*ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ОСВІТНІЙ ОКРУГ
В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ*
с.118

УКРАЇНСЬКА ШКОЛА: ХТО НЕЮ КЕРУЄ
с.132

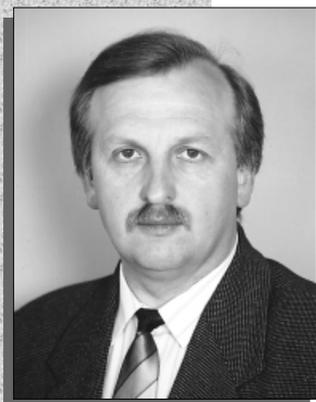
*ЛІДЕРИ СУСПІЛЬСТВА:
БЛАГО ЧИ ПРОБЛЕМИ*
с.141

Управління
школою

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ОКРУГІВ В СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ

**Іван
ОСАДЧИЙ**

Начальник відділу освіти
Ставищенської районної
державної адміністрації
Київської області,
завідуючий лабораторією
сільської школи
КОІПОПК,
кандидат педагогічних наук

Проблема доступності до якісної освіти є актуальною як для села, так і для міста. Але для сільської місцевості — це проблема номер один. На жаль, вона ще ніколи не була предметом серйозних наукових досліджень і досвіду її вирішення практично не існує.

Дивно, але цю надзвичайно складну проблему намагаються розв'язати примітивними засобами. Для прикладу візьмемо задум поки що не існуючої програми “Шкільний автобус”. Невже підвезення учнів із одних бідних сільських шкіл до інших не менш нещасних (без висококваліфікованих вчителів, без навчальних кабінетів, сучасних бібліотек, без зміни філософії освіти) щось вирішить? У сільських школах, де навчається 150-200 учнів, проблем не менше, ніж у школах де їх 75 чи 100. Або ще більш “свята” і “недоторкана” тема — комп'ютеризація, яка на практиці зводиться, в кращому випадку, до факту появи в школі комп'ютера. Невже, якщо завтра в будь-якій сільській школі, з'явиться комп'ютер, то щось в принципі зміниться на краще. Лише додасться го-

ловного болю директору школи — де знайти фахівця (навіть в райцентрівських школах це зробити сьогодні практично неможливо)? А програмно-методичне забезпечення, а зміна структури і методик викладання навчальних предметів? А якщо ще й Інтернет — то пошук додаткових коштів на міжміські переговори та оплату користування мережею. А ці кошти вже не віртуальні, і платити доведеться наперед. Про обслуговування, ремонт та придбання витратних матеріалів просто не будемо говорити.

Навіть побіжний огляд цих двох основних модних тем свідчить про те, що мова поки що йде не про системні підходи і глибоку модернізацію систем освіти сільських регіонів, а лише про ефектні засоби вирішення дрібних другорядних проблем. У першому випадку — про засіб транспортування учнів до нікому не відомої школи, а в другому — про засіб отримання додаткової, педагогічно не впорядкованої інформації, значну частину якої складає просто “інформаційне сміття”.

Саме тому проблему сільської освіти треба формулювати так: **“Які моделі закладів та систем освіти доцільно обрати, щоб вклав-**

© Іван ОСАДЧИЙ, 2001

Таблиця 1

Окремі параметри функціонування різних типів територіальних освітніх округів

ши в них кошти, матеріальні та людські ресурси, отримати освіти, яка є доступною для сільської дитини, якісною та ефективною?”. Не потрібно шукати міфічних способів економії на освіті. Адже всім відомо, що така економія для суспільства виявляється набагато дорожчою будь-яких затрат на неї.

Ще на початку 1999 року, проаналізувавши перші соціально-економічні наслідки реформування аграрного сектору економіки країни, які проявились в інтенсивному формуванні в сільській місцевості цілого ряду соціальних груп з різним соціально-економічним статусом, а тому і різними освітніми потребами, вдалося сформулювати основну суперечність системи освіти в сільській місцевості.

Це суперечність між необхідністю забезпечити надзвичайно широкий спектр освітніх послуг різноманітної якості (в тому числі і надзвичайно високої) і неможливістю це зробити на рівні кожної сільської школи.

Саме це протиріччя є основним, а не матеріальна база чи якість педагогічних кадрів. Сьогодні окремі (на жаль, лише окремі) сільські школи (так склалось ситуативно) мають набагато кращу матеріальну базу, якість педагогічних кадрів, умови для навчання і виховання учнів, ніж деякі міські школи, де проблеми інші, але їх не менше і вони не менш гострі. Проте це не дозволяє сучасній сільській школі надавати спектр освітніх послуг, гарантованих законодавством країни.

№ п/п	Тип освітнього округу	Максимально можливий рівень якості освіти					Оптимальний рівень інтеграції				
		Дошкільна освіта	Загальна середня освіта			Початкова професійна освіта	Позашкільна освіта	Навчально-виховне співтовариство (НВС)	Навчально-виховне об'єднання (НВО)	Навчально-виховний комплекс (НВК)	
			Початкова	Базова	Повна						
1	Сільський навчальний заклад	*	*	*	*	*	*	-	-	+	
2	Територіальні освітні округи (ТОО)	Шкільний освітній округ (ШОО)	*	*	*	*	*	*	+	+	+
		Міжшкільний освітній округ (МШОО)	*	*	*	*	*	*	+	+	+
		Районний освітній округ (РОО)	*	*	*	*	*	*	+	+	-
		Міжрегіональний освітній округ (МРОО)			*	*	*	*	+	-	-
					*	*	*	*			

Умовні позначення:

- **** — задовільний рівень якості освіти (ЗРЯ)
- *** — добрий рівень якості освіти (ДРЯ)
- ** — високий рівень якості освіти (ВРЯ)
- * — особливо високий рівень якості освіти (ОВРЯ)

Таблиця 2

**Навчально-виховне співтовариство
“Шкільний освітній округ” (НВС “ШОО”)**

№ п/п	Основні засади діяльності	Короткий зміст основних засад діяльності
1	Мета створення	Координація зусиль окремих навчальних закладів одного або кількох сусідніх населених пунктів адміністративного району щодо створення організаційно-педагогічних умов для здобуття учнями базової (ДРЯ) та повної загальної середньої (ЗРЯ) освіти, початкової професійної (ЗРЯ) та позашкільної (ЗРЯ) освіти, проведення узгодженої діяльності в сфері дошкільної та початкової загальної середньої освіти, а також розв'язання інших спільних освітніх проблем.
2	Територія обслуговування	Один або кілька сусідніх населених пунктів адміністративного району.
3	Засновники (власники), установочні документи	Навчальні заклади, які уклали угоду про створення (УПС) НВС “ШОО” – основний установочний документ.
4	Склад	Один опорний загальноосвітній навчальний заклад I-III ст., II-III ст. або III ст. з старшою профільною школою і модулями для надання початкової професійної та позашкільної освіти, а також кілька навчальних закладів освіти I ст., I-II ст.
5	Статус утворення та його структурних компонентів	НВС “ШОО” не має прав юридичної особи і діє на підставі УПС НВС “ШОО”. Статус навчальних закладів, які підписали УПС НВС “ШОО”, не змінюється. Вони продовжують діяти на підставі власних статутів. Їх діяльність вимагає взаємоузгодження лише в тих сферах, які визначені в УПС НВС “ШОО”.
6	Органи управління	Керівництво НВС “ШОО” здійснює координаційна рада до складу якої входять директори всіх навчальних закладів округу. Координаційну раду очолює голова – директор опорного загальноосвітнього навчального закладу. Рішення координаційної ради є чинними в межах компетенцій, визначених в УПС НВС “ШОО”.
7	Фінансування	Навчальні заклади, які входять до НВС “ШОО”, фінансуються їх засновниками (власниками). Для реалізації спільних проєктів кожний навчальний заклад виділяє частину власних коштів, розміри якої встановлюються рішенням координаційної ради НВС “ШОО”.

Тому ми ще у 1999 році відмовилися від популістських лозунгів підтримки сільської школи і сконцентрували увагу на пошуку шляхів найбільш ефективного вирішення освітніх проблем сільської дитини.

Ми стверджуємо, що суб'єктом гарантій конституційного права громадян на отримання загальної середньої освіти в сільській місцевості повинна стати система освіти адміністративного району, тобто районний освітній округ, а не окрема сільська школа.

Але чому саме система освіти адміністративного району, а не якась інша система, більша або менша за неї?

У загальному випадку під територіальним освітнім округом (ТОО) треба розуміти цілісну самодостатню регіональну систему освіти, яка здатна забезпечувати надання тих чи інших освітніх послуг.

Залежно від величини території доцільно виділити такі утворення: шкільний освітній округ (ШОО), міжшкільний освітній округ (МШОО), районний освітній округ (РОО) та міжрегіональний освітній округ (МРОО). Можуть існувати і більші освітні округи, але вони не є предметом нашої уваги, оскільки створюються в основному для досягнення цілей професійно-технічної та вищої освіти, розвитку фундаментальної та прикладної науки.

Предметом нашої уваги є лише дошкільна, загальна середня, позашкільна та професійно-технічна освіта.

Таблиця 3

Навчально-виховне об'єднання "Шкільний освітній округ" (НВО "ШОО")

№ п/г	Основні засади діяльності	Короткий зміст основних засад діяльності
1	Мета створення	Створення організаційно-педагогічних, матеріально-технічних, фінансових та інших умов для здобуття учнями базової (ДРЯ) і повної загальної середньої (ЗРЯ) освіти, початкової професійної (ЗРЯ) та позашкільної (ЗРЯ) освіти, проведення узгодженої діяльності в сфері дошкільної та початкової загальної середньої освіти, а також розв'язання інших спільних освітніх проблем.
2	Територія обслуговування	Один або кілька сусідніх населених пунктів адміністративного району.
3	Засновники (власники), установчі документи	Кілька сусідніх сільських (селищних) рад. Установочними документами є установча угода засновників (власників), статут НВО "ШОО", розпорядження районної державної адміністрації.
4	Склад	Один опорний загальноосвітній навчальний заклад І-ІІ ст., ІІ-ІІІ ст. або ІІІ ст. з старшою профільною школою і модулями для надання початкової професійної і позашкільної освіти та кілька загальноосвітніх навчальних закладів І ст., ІІ ст.
5	Статус утворення та його структурних компонентів	НВО "ШОО" є юридичною особою, має рахунки в банку, штамп і печатку із зображенням герба України. Заклади освіти, які входять до складу НВО "ШОО" зберігають за собою права юридичної особи, мають штамп і печатку із зображенням герба України. Вони здійснюють свою діяльність у відповідності до власних статутів, в яких вказується їх членство в НВО "ШОО", права та обов'язки НВО "ШОО" має право укладати різноманітні угоди.
6	Органи управління	Керівництво НВО "ШОО" здійснює рада до складу якої входять представники всіх навчальних закладів округу, засновників та громадськості. Раду НВО "ШОО" очолює директор опорного загальноосвітнього навчального закладу. Повноваження ради НВО "ШОО" та голови ради визначаються в статуті НВО "ШОО". У НВО "ШОО" може створюватись педагогічна рада НВО "ШОО" та методичні об'єднання вчителів-предметників.
7	Фінансування	Навчальні заклади, які входять до НВО "ШОО", фінансуються їх засновниками (власниками). Фінансування витрат, пов'язаних із безпосереднім предметом угоди про створення НВО "ШОО", здійснюється за рахунок об'єднаних коштів сільських (селищних) рад, які є засновниками (власниками). Використання коштів організовує голова ради НВО "ШОО".

Директор школи, ліцею, гімназії № 5-6-2001

Причому, професійно-технічна освіта розглядається не в повному обсязі, а у вигляді початкової професійної освіти, під якою пропонуємо розуміти допрофесійну та професійну підготовку (перша робітнича професія), яку можуть надати учневі заклади загальної середньої освіти – загальноосвітні навчальні заклади, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, майстерні тощо.

В залежності від рівня інтеграції навчальних закладів в територіальних освітніх округах можна виділити такі види систем освіти:

Навчально-виховне співтовариство (НВС) – дружній союз навчальних закладів або систем освіти, заснований на єдності поглядів та дій тієї чи іншої сфери освіти.

Навчально-виховне об'єднання (НВО) – сукупність тісно зв'язаних між собою різноманітних навчальних закладів або систем освіти, які виконують різноманітні функції для досягнення спільно визначеної мети.

Навчально-виховний комплекс (НВК) – цілісний навчальний заклад або система освіти, які складаються із значної кількості структурних підрозділів і забезпечують досягнення комплексних цілей освіти.

Але освіта, яку отримують учні, може суттєво відрізнятися за рівнями якості.

На жаль, поняття якості освіти є новим у педагогіці і недостатньо визначеним. Розкрити його з позицій педагогіки як теоретичної науки, досить складно. Але

Таблиця 4

**Навчально-виховний комплекс
"Шкільний освітній округ" (НВК "ШОО")**

№ п/п	Основні засади діяльності	Короткий зміст основних засад діяльності
1	Мета створення	Забезпечення реалізації прав громадян на дошкільну (ВРЯ) освіту, початкову (ВРЯ), базову (ДРЯ) та повну загальну середню (ЗРЯ) освіту, початкову професійну (ЗРЯ) та позашкільну (ЗРЯ) освіту, а також розв'язання інших освітніх проблем.
2	Територія обслуговування	Один або кілька сусідніх населених пунктів адміністративного району.
3	Засновники (власники), установочні документи	Одна або кілька сусідніх сільських (селищних) рад. Установочними документами є установча угода, статут НВК "ШОО" та розпорядження районної державної адміністрації.
4	Склад	Один опорний загальноосвітній навчальний заклад I-III ст., II-III ст. або III ст. з старшою профільною школою і модулями для надання початкової професійної та позашкільної освіти і кілька загальноосвітніх навчальних закладів I ст., I-II ст.
5	Статус утворення та його структурних компонентів	НВК "ШОО" є юридичною особою, має штамп і печатку із зображенням герба України, вивіску встановленого зразка. Структурні компоненти НВК "ШОО" мають статус підрозділів або філіалів опорного загальноосвітнього навчального закладу без прав або з правами юридичної особи і в своїй діяльності керуються власними положеннями (статутами) та статутом НВК "ШОО".
6	Органи управління	Керівництво НВК "ШОО" здійснює адміністрація на чолі з генеральним директором НВК "ШОО", якого призначає відділ освіти районної державної адміністрації за погодженням із засновниками (власниками). До складу адміністрації входять заступники генерального директора, які є директорами підрозділів НВК "ШОО". В НВК "ШОО" діє педагогічна рада НВК "ШОО", методичні об'єднання вчителів-предметників. Органом громадського самоврядування НВК "ШОО" є загальні збори (конференція) колективу НВК "ШОО".
7	Фінансування	Фінансування НВК "ШОО" здійснюється за рахунок об'єднаних коштів бюджетів засновників (власників) НВК "ШОО". Використання коштів організовує генеральний директор НВК "ШОО".

зробити це можна, якщо змінити, так би мовити, точку спостереження і подивитися на проблему якості освіти з позицій споживачів освітніх послуг – учнів та їх батьків. Виявляється, що вони досить впевнено орієнтуються в цій проблемі.

Провівши аналіз результатів анкетування батьків і учнів старших класів, вдалося встановити, що споживачі освітніх послуг чітко виділяють чотири позитивні рівні якості освіти і називають такі їх характеристики:

1. Задовільний рівень якості (ЗРЯ) – споживачі мають реальну можливість отримати ту чи іншу освіту, але відсутня будь-яка її варіативність; в навчальному процесі застосовуються традиційні методи і форми діяльності, в основному репродуктивні і фронтальні; зміст освіти відповідає мінімально допустимим значенням стандартів.

2. Добрий рівень якості (ДРЯ) – споживач має можливість вибрати кілька (2, рідше 3) варіанти тієї чи іншої освіти; поряд із репродуктивними методами роботи постійно застосовуються і продуктивні; крім фронтальних форм організації навчальної діяльності застосовуються групові; зміст освіти (в окремих випадках) може значно перевищувати мінімально допустимі значення стандартів.

3. Високий рівень якості (ВРЯ) – споживач має можливість вибрати той чи інший варіант освіти із достатньо великої кількості (3-

Таблиця 5

Навчально-виховне співтовариство
"Міжшкільний освітній округ" (НВС "МШОО")

№ п/п	Основні засади діяльності	Короткий зміст основних засад діяльності
1	Мета створення	Координація зусиль окремих навчальних закладів та систем освіти щодо створення організаційно-педагогічних умов для здобуття учнями базової (ДРЯ) та повної загальної середньої (ДРЯ) освіти, початкової професійної (ДРЯ) та позашкільної (ДРЯ) освіти, проведення узгодженої діяльності в сфері дошкільної та початкової загальної середньої освіти, а також розв'язання інших спільних освітніх проблем.
2	Територія обслуговування	Один або кілька населених пунктів адміністративного району.
3	Засновники (власники), установчі документи	Навчальні заклади, які уклали угоду про створення (УПС) НВС "МШОО" – основний установчий документ.
4	Склад	Кілька опорних загальноосвітніх навчальних закладів I-III ст., II-III ст. або III ст. з профільною старшою школою і модулями для надання початкової професійної та позашкільної освіти, міжшкільний навчально-виробничий комбінат або майстерня, навчальні заклади позашкільної освіти, загальноосвітні навчальні заклади I ст., II ст. та інші навчальні заклади. До складу НВС "МШОО" можуть входити також системи освіти – НВО "ШОО" та НВК "ШОО".
5	Статус утворення та його структурних компонентів	НВС "МШОО" не має прав юридичної особи і діє на підставі УПС НВС "МШОО". Статус суб'єктів НВС "МШОО" після підписання ними УПС не змінюється. Вони продовжують діяти самостійно на підставі власних статутів, координуючи свої дії в сферах, визначених в УПС НВС "МШОО".
6	Органи управління	Керівництво НВС "МШОО" здійснює координаційна рада, до складу якої входять керівники навчальних закладів та систем освіти округу. Координаційну раду очолює голова, якого обирають простою більшістю голосів. Рішення координаційної ради є чинними в межах компетенцій, визначених УПС НВС "МШОО".
7	Фінансування	Навчальні заклади та системи освіти, які входять до складу НВС "МШОО", фінансуються їх засновниками (власниками). Для реалізації спільних проєктів кожний навчальний заклад виділяє частку власних коштів, розміри якої встановлюються рішенням координаційної ради НВС "МШОО".

Директор школи, ліцею, гімназії № 5-6/2001

5 і більше); у навчальному процесі широко застосовуються методи продуктивної і творчої діяльності; поряд із фронтальними та груповими формами постійної організації навчальної діяльності широко застосовуються індивідуальні форми; зміст освіти (в окремих випадках) може значно перевищувати максимально допустимі значення стандартів.

4. Особливо високий рівень якості (ОВРЯ) – споживач має всі необхідні умови для розвитку власної особливої обдарованості в тій чи іншій сфері. Таких споживачів освітніх послуг є досить обмежена кількість.

Основними чинниками, які обмежують можливості досягнення максимальних рівнів якості освіти в сільських закладах та системах освіти, є: відсутність у батьків можливості вибору навчального закладу для дитини; мала наповнюваність учнів в класах, що не дозволяє запроваджувати профільне навчання; відсутність сучасного обладнання, літератури та інших ресурсів для організації додаткового і поглибленого вивчення навчальних дисциплін; віддаленість від навчальних закладів, в яких можна отримати позашкільну та початкову професійну освіту; відсутність висококваліфікованих фахівців з усіх навчальних предметів в кожному навчальному закладі. Виключеннями із загального правила є лише дошкільна та початкова загальна середня освіта, для досягнення високого рівня якості яких є всі не-

Навчально-виховне об'єднання "Міжшкільний освітній округ" (НВО "МШОО")

Короткий зміст основних засад діяльності	
№ п/п	Основні засади діяльності
1	<p>Мета створення</p> <p>Створення організаційно-педагогічних, матеріально-технічних, фінансових та інших умов для здобуття учнями базової (ДРЯ) та повної загальної середньої (ДРЯ) освіти, початкової професійної (ДРЯ) та позашкільної (ДРЯ) освіти, проведення узгодженої діяльності в сфері дошкільної та початкової загальної середньої освіти, а також розв'язання інших спільних освітніх проблем.</p>
2	<p>Територія обслуговування</p> <p>Один або кілька населених пунктів адміністративного району.</p>
3	<p>Засновники (власники), установочні документи</p> <p>Кілька сільських (селищних, міських) рад. Установочним документом є установа угода засновників (власників), статут НВО "МШОО", розпорядження районної державної адміністрації.</p>
4	<p>Склад</p> <p>Кілька опорних загальноосвітніх навчальних закладів I-III ст., II-III ст. або III ст. з профільною старшою школою і модулями для надання початкової професійної та позашкільної освіти, міжшкільний навчально-виробничий комбінат або майстерня, загальноосвітні навчальні заклади I ст., I-II ст. та інші навчальні заклади.</p>
5	<p>Статус утворення та його структурних компонентів</p> <p>До складу НВО "МШОО" можуть входити також системи освіти – НВО "ШОО" та НВК "ШОО". НВО "МШОО" є юридичною особою, має штамп і печатку із зображенням герба України. Суб'єкти НВО "МШОО" є юридичними особами і діють самостійно у відповідності до власних статутів, в яких вказується їх членство в НВО "МШОО", права та обов'язки. НВО "МШОО" має право укладати різноманітні угоди.</p>
6	<p>Органи управління</p> <p>Для керівництва НВО "МШОО" створюється управління, яке очолює начальник управління. До складу управління НВО "МШОО" входять також заступники начальника управління та спеціалісти. При управлінні НВО "МШОО" можуть створюватися методичний кабінет, централізована бухгалтерія, господарські, транспортні та інші підрозділи. Начальника управління НВО "МШОО" призначає начальник відділу районної державної адміністрації за погодженням із засновниками (власниками). Окремі повноваження щодо управління та організації діяльності НВО "МШОО" можуть передаватися засновниками (власниками) відділу освіти районної державної адміністрації.</p>
7	<p>Фінансування</p> <p>У НВО "МШОО" може створюватися педагогічна рада та методичні об'єднання вчителів-предметників. Навчальні заклади та системи освіти, які входять до НВО "МШОО", фінансуються їх засновниками (власниками). Фінансування витрат, пов'язаних із безпосереднім предметом угоди про створення НВО "МШОО" здійснюється за рахунок об'єднаних коштів сільських (селищних, міських) рад, які є засновниками (власниками) НВО "МШОО". Використання коштів організовує начальник управління НВО "МШОО".</p>

Таблиця 7

Навчально-виховний комплекс "Міжшкільний освітній округ" (НВК "МШОО")

Короткий зміст основних засад діяльності	
№ п/п	Основні засади діяльності
1	Забезпечення реалізації прав громадян на дошкільну (ВРЯ), початкову (ВРЯ), базову (ДРЯ) та повну загальну середню (ДРЯ) освіту, початкову професійну (ДРЯ) та позашкільну (ДРЯ), а також розв'язання інших освітніх проблем.
2	Один або кілька населених пунктів адміністративного району.
3	Кілька сілських (селищних, міських) рад. Установочними документами є установча угода засновників (власників), статут НВО "МШОО", розпорядження районної державної адміністрації.
4	Кілька опорних загальноосвітніх навчальних закладів I-III ст., II-III ст. або III ст. з профільною старшою школою і модулями для надання початкової професійної та позашкільної освіти, міжшкільний навчально-виробничий комбінат або майстерня, загальноосвітні навчальні заклади I ст., II ст. та інші навчальні заклади.
5	НВК "МШОО" є юридичною особою, має штамп і печатку із зображенням герба України, вивіску встановленого зразка. Структурні компоненти НВК "МШОО" мають статус підрозділів без прав або з правами юридичної особи і в своїй діяльності керуються власними положеннями (статутами) та статутом НВК "МШОО". НВК "МШОО" має право укладати різноманітні угоди. Для керівництва НВК "МШОО" створюється адміністрація НВК "МШОО" на чолі з генеральним директором НВК "МШОО", якого призначає начальник управління районної державної адміністрації за погодженням із засновниками (власниками). До складу адміністрації входять також заступники генерального директора та спеціалісти. У структурі НВК "МШОО" можуть створюватись методичний кабінет, централізована бухгалтерія, господарські, транспортні та інші підрозділи. Колегіальним органом управління НВК "МШОО" є рада директорів навчальних закладів округу. Органом громадського самоврядування НВК "МШОО" є загальні збори (конференція) колективу НВК "МШОО".
6	Органи управління
7	В НВК "МШОО" може створюватись педагогічна рада НВК "МШОО" та методичні об'єднання вчителів-предметників. Окремі повноваження щодо управління та організації діяльності НВК "МШОО" можуть передаватись засновникам (власникам) відділу освіти районної державної адміністрації. Фінансування НВК "МШОО" здійснюється за рахунок об'єднаних коштів бюджетів засновників (власників) НВК "МШОО". Використання коштів організовує генеральний директор НВК "МШОО".

Таблиця 8

**Навчально-виховне співтовариство
"Районний освітній округ" (НВС "РОО")**

№ п/п	Основні засади діяльності	Короткий зміст основних засад діяльності
1	Мета створення	Координація зусиль навчальних закладів та систем освіти щодо створення організаційно-педагогічних умов для здобуття учнями базової (ВРЯ) та повної загальної середньої (ВРЯ) освіти, початкової професійної (ВРЯ) та позашкільної (ВРЯ) освіти, проведення узгодженої діяльності в сфері дошкільної та початкової загальної середньої освіти, а також розв'язання інших освітніх проблем.
2	Територія обслуговування	Адміністративний район.
3	Засновники (власники), установчі документи	Навчальні заклади та системи освіти адміністративного району, які уклали угоду про створення (УПС) НВС "РОО" – основний установчий документ.
4	Склад	Всі навчальні заклади та системи освіти (НВО "ШОО", НВК "ШОО", НВО "МШОО", НВК "МШОО") адміністративного району.
5	Статус утворення та його структурних компонентів	НВС "РОО" не має прав юридичної особи і діє на підставі УПС НВС "РОО". Статус суб'єктів, які підписали УПС НВС "РОО", не змінюється. Вони продовжують діяти на підставі власних статутів. Їх самостійність обмежується лише в тих сферах діяльності, які визначені в УПС НВС "РОО".
6	Органи управління	Керівництво НВС "РОО" здійснює координаційна рада, до складу якої входять керівники навчальних закладів та систем освіти району. Координаційну раду очолює голова, якого обирають простою більшістю голосів. За рішенням координаційної ради її головою може бути обраний начальник відділу освіти районної державної адміністрації. Рішення координаційної ради є чинними у межах компетенцій, визначених УПС НВС "РОО".
7	Фінансування	Фінансування суб'єктів НВС "РОО" здійснюється їх засновниками (власниками). Для реалізації спільних проектів кожний навчальний заклад виділяє частку власних коштів, розміри якої встановлюються рішенням координаційної ради НВС "РОО".

обхідні ресурси.

Таким чином, ввівши поняття територіальних освітніх округів, рівнів інтеграції в них навчальних закладів і систем освіти та рівнів якості освіти можна проаналізувати потенційні можливості різних територіальних освітніх систем щодо надання ними якісної освіти в сільській місцевості (таб. 1), а також змоделювати основні засади їх функціонування (таб. 2-11).

Із таб. 1 видно, що в сільській місцевості для надання якісної дошкільної, загальної середньої, позашкільної та початкової професійної освіти найбільш оптимальним утворенням є районний освітній округ, який і був створений у серпні 1999 року як навчально-виховне співтовариство (НВС). До кінця 2001 року буде завершено його формування як навчально-виховного об'єднання (НВО). Існування РОО як навчально-виховного комплексу (НВК) тепер не є найбільш оптимальним, оскільки сприяє процесам віддалення органів місцевого самоврядування (сільські та селищні ради) від проблем діяльності навчальних закладів. Проте це не означає, що НВК РОО не стануть в найближчому майбутньому найбільш поширеними системами освіти в сільській місцевості. Створення ШОО та МШОО є також допустимим, якщо немає можливості сформувати РОО. Створення МРОО є бажаним, але проблема їх створення не стоїть

гостро, оскільки кількість споживачів освітніх послуг ОВРЯ є невеликою.

Що ж стосується принципів внутрішньої організації РОО, то з серпня 1999 року на базі Ставищенського району діє експериментальний педагогічний майданчик Міністерства освіти і науки України, де досліджується можливість застосування з цією метою концепції проекту-модульної організації закладів та систем освіти. Результати досліджень досить широко представлені в педагогічній періодиці: загальні питання теорії і практики проектно-модульної організації закладів та систем освіти (1; 5); організація роботи районної методичної служби (4); особливості роботи районної очно-заочної різнопрофільної школи та центрів довузівської підготовки (3; 6); основні засади діяльності районної асоціації дитячих організацій Ставищенщини (РАДОС) “Крона” (2); концепція та хід реалізації цільової комплексної програми “Обличчям до дитини”, особливості структурно-рівневої соціалізації особистості та методики проектно-цільового управління навчальними закладами (7).

Результати експериментальної роботи дозволяють визначити оптимальні значення окремих параметрів підсистем РОО.

1. Дошкільна освіта. В кожному сільському населеному пункті повинен діяти дошкільний навчальний заклад. В залежності від місцевих умов це може бути окре-

мий заклад, структурний підрозділ НВК (школа – дитячий садок), група вихованців при загальноосвітньому навчальному закладі тощо.

2. Загальна середня освіта (ЗСО).

Початкова ЗСО. У кожному сільському населеному пункті повинна діяти ЗОШ I ст. як окремий заклад, в складі ЗОШ I-II ст. або I-III ст., НВК (школа – дитячий садок) тощо.

Базова ЗСО. У кожному сільському населеному пункті, де є 45-50 дітей відповідної вікової групи, повинна діяти ЗОШ II ст. у складі ЗОШ I-II ст., I-III ст., НВК тощо.

Якщо ж в ЗОШ I-II ст. менше, ніж 45 учнів, то вона реорганізовується в ЗОШ I ст., а учні 5-9 кл. повинні щоденно підвозитися до опорного навчального закладу.

Повна ЗСО. Надається в старшій профільній школі опорного навчального закладу за умов існування в ньому не менше двох паралельних старших класів (від 30 (15+15) учнів і більше). Якщо загальна кількість учнів у двох паралельних

У Ясенівській ЗОШ I-II ст., де у 1992 році було розроблено методичку проектно-цільового управління закладом освіти

Навчально-виховне об'єднання "Районний освітній округ" (НВО "РОО")

№ п/п	Основні засади діяльності	Короткий зміст основних засад діяльності
1	Мета створення	Створення організаційно-педагогічних, матеріально-технічних, фінансових та інших умов для здобуття учнями базової (ВРЯ) та повної загальної середньої (ВРЯ) освіти, початкової професійної (ВРЯ) та позашкільної (ВРЯ) освіти, проведення узгодженої діяльності в сфері дошкільної та початкової загальної середньої освіти, а також розв'язання інших освітніх проблем.
2	Територія обслуговування	Адміністративний район.
3	Засновники (власники), установочні документи	Сільські (селищні, міські) та районна ради. Установочними документами є угода засновників (власників), статут НВО "РОО", розпорядження районної державної адміністрації.
4	Склада	Всі навчальні заклади та системи освіти (НВО "ШОО", НВК "ШОО", НВО "МШОО", НВК "МШОО") адміністративного району.
5	Статус утворення та його структурних компонентів	НВО "РОО" є юридичною особою, має штамп і печатку із зображенням герба України. Суб'єкти НВО "РОО" є юридичними особами і діють самостійно у відповідності до власних статутів, в яких вказується їх членство в НВО "РОО", права та обов'язки. НВО "РОО" має право укладати різноманітні угоди.
6	Органи управління	Для керівництва НВО "РОО" створюється управління, яке очолює начальник управління. До складу управління входять також заступники начальника та спеціалісти. При управлінні НВО "РОО" створюється методичний кабінет, централізована бухгалтерія, господарські, транспортні та інші підрозділи. В даний час дощільно функціює управління НВО "РОО" передати відділу освіти районної державної адміністрації, а посади начальника управління НВО "РОО" і начальника відділу освіти районної державної адміністрації об'єднати. Колегіальним органом управління НВО "РОО" є рада керівників суб'єктів НВО "РОО". У НВО "РОО" діють конференція педагогічних працівників та методичні об'єднання вчителів предметників.
7	Фінансування	Суб'єкти НВО "РОО" фінансуються їх засновниками. Фінансування вкрат, пов'язаних із безпосереднім предметом установчої угоди засновників (власників), здійснюється за рахунок об'єднаних коштів бюджетів засновників (власників). Використання коштів здійснює начальник управління НВО "РОО".

Таблиця 10

Навчально-виховний комплекс "Районний освітній округ" (НВК "РОО")

Короткий зміст основних засад діяльності	
№ п/п	Основні засади діяльності
1	<p>Забезпечення реалізації прав громадян на дошкільну (ВРЯ), початкову (ВРЯ), базову (ВРЯ) та повну загальну середню (ВРЯ) освіту, початкову професійну (ВРЯ) та позашкільну (ВРЯ) освіту, а також розв'язання інших освітніх проблем.</p>
2	<p>Адміністративний район.</p>
3	<p>Сільські (селищні, міські) та районна ради. Установчими документами є угода засновників (власників), статут НВК "РОО", розпорядження районної державної адміністрації.</p>
4	<p>Всі навчальні заклади та системи освіти (НВО "ШОО", НВК "ШОО", НВО "МШОО", НВК "МШОО") адміністративного району.</p>
5	<p>НВК "РОО" є юридичною особою, має штамп і печатку із зображенням герба України. Структурні компоненти НВК "РОО" мають статус підрозділів без прав або з правами юридичної особи і в своїй діяльності керуються власними положеннями (статутами) та статутом НВК "РОО". НВК "РОО" має право укладати різноманітні угоди.</p>
6	<p>Для керівництва НВК "РОО" створюється адміністрація НВК "РОО" на чолі з генеральним директором, якого призначає районна державна адміністрація. До складу управління входять також заступники генерального директора та спеціалісти. В структурі НВК "РОО" створюється методичний кабінет, централізована бухгалтерія, господарські, транспортні та інші підрозділи. Нині доцільно функції адміністрації НВК "РОО" передати відділу освіти районної державної адміністрації, а посади генерального директора НВК "РОО" та начальника відділу освіти районної державної адміністрації об'єднати. Колегіальним органом управління НВК "РОО" є рада керівників суб'єктів НВО "РОО". В НВК "РОО" діють конференція педагогічних працівників та методичні об'єднання вчителів-предметників. Органом громадського самоврядування НВК "РОО" є загальні збори (конференція) колективу НВК "РОО".</p>
7	<p>Фінансування НВК "РОО" здійснюється за рахунок об'єднаних коштів бюджетів засновників (власників). Використання коштів організовує генеральний директор НВК "РОО" у відповідності до кошторису витрат, затвердженого засновниками.</p>

Директор школи, ліцею, гімназії № 5-6-2001

Таблиця 11

Навчально-виховне співтовариство "Міжрегіональний освітній округ" (НВС "МРОО")

№ п/п	Основні засади діяльності	Короткий зміст основних засад діяльності
1	Мета створення	Координація зусиль окремих закладів та систем освіти кількох сусідніх адміністративних районів щодо створення організаційно-педагогічних умов здобуття учнями повної загальної середньої освіти (ОВРЯ), початкової професійної (ОВРЯ) та позашкільної (ОВРЯ) освіти, а також розв'язання інших спільних освітніх проблем.
2	Територія обслуговування	Від кількох сусідніх населених пунктів різних адміністративних районів до об'єднаних територій кількох адміністративних районів.
3	Засновники (власники), установочні документи	Навчальні заклади та системи освіти, які уклали угоду про створення (УПС) НВС "МРОО" – основний установочний документ.
4	Склад	Навчальні заклади та системи освіти (НВО "ШОО", НВК "ШОО", НВО "МШОО", НВК "МШОО", НВО "РОО", НВК "РОО") сусідніх адміністративних районів.
5	Статус утворення та його структурних компонентів	НВС "МРОО" не має прав юридичної особи і діє на підставі УПС НВС "МРОО". Статус суб'єктів, які підписали УПС НВС "МРОО", не змінюється. Вони продовжують діяти на підставі власних статутів. Їх самостійність обмежується лише в тих сферах діяльності, які визначені в УПС НВС "МРОО".
6	Органи управління	Керівництво НВС "МРОО" здійснює координаційна рада, до складу якої входять керівники суб'єктів НВС "МРОО". Координаційну раду очолює голова, якого обирають простою кількістю голосів. Рішення координаційної ради є чинними в межах компетенцій, визначених УПС НВС "МРОО".
7	Фінансування	Фінансування суб'єктів НВС "МРОО" здійснюється їх засновниками (власниками). Для реалізації спільних проектів, які вимагають фінансування, кожен із суб'єктів НВС "МРОО" виділяє частку власних коштів, розміри якої встановлюються рішенням координаційної ради НВС "МРОО".

класах більша за 20, але менше, за 30, то заняття в таких класах проводяться в 1,5 зміни. Якщо ж учнів менше 20, то такі старші класи не створюються.

Опорний загальноосвітній заклад відіграє провідну роль в усіх системах освіти. Він є закладом модульного типу, тобто комплексом до складу якого входить кілька міні-шкіл: ЗОШ I-III ст., ліцей повного профілю або профільний (спеціалізований) клас, модулі для надання позашкільної та початкової професійної освіти, дитячо-юнацька спортивна школа тощо.

Заклади освіти, які надають повну ЗСО, обов'язково повинні мати інтернати для учнів 10-11 класів. Оскільки опорні навчальні заклади району мають різні профілі в старшій школі (вони погоджуються на рівні органів управління РОО), то саме наявність інтернатів дозволить дітям, які живуть в будь-якому куточку району, мати доступ до обраного ними профілю.

На базі опорних навчальних закладів повинна діяти районна очно-заочна різнопрофільна школа (міжшкільні факультативи) для учнів 7-9 класів сільських навчальних закладів. Заняття в такій школі проводяться за спеціальними програмами в суботу або в другій половині п'ятниці в очній, заочній та дистанційній формах.

3. Позашкільна освіта. Надається дітям в спеціалізованих навчальних закладах системи позашкільної освіти та в середніх загально-

освітніх навчальних закладах (гуртки, секції, клуби тощо).

4. Початкова професійна освіта. Надається учням 10-11 класів усіх опорних загальноосвітніх навчальних закладів I-III ст., II-III ст., III ст., а також в міжшкільних навчально-виробничих комбінатах та майстернях тощо.

Зрозуміло, що при такій структурі РОО щоденного підвозу потребують лише учні 5-9 (попутно 10-11) класів із сіл, в яких відсутня ЗОШ II ст., а також учні 10-11 класів, які проживають в інтернатах (двічі на тиждень – в понеділок до навчального закладу, а в п'ятницю – додому).

У кожному конкретному адміністративному районі можна досить точно розрахувати потребу в додаткових коштах для утримання шкільних автобусів або ж укладання відповідних угод із перевізниками.

Що ж стосується комп'ютерної техніки, то нею сьогодні в першу чергу повинні забезпечуватись опорні навчальні заклади для організації додаткового і поглибленого вивчення навчальних дисциплін (з використанням мережі Інтернет) в старшій профільній школі (10-11 класи) та на заняттях міжшкільних факультативів (7-9 класи) для учнів сільських навчальних закладів району.

У тих випадках, коли до завдань освіти додати ще й соціальні та культурні завдання і спробувати знайти оптимальні організаційні засади функціонування таких систем, то ми обов'язково

прийдемо до необхідності створення соціально-культурно-освітніх, культурно-освітніх, соціально-освітніх (сільських, міжсільських та районних) системних утворень – співтовариств, об'єднань або комплексів. В усіх випадках в основі їх створення будуть лежати установчі угоди засновників (власників) або ж багатосторонні угоди про співробітництво між закладами освіти, культури та соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Осадчий І.Г. Проектно-модульний підхід до моделювання та організації функціонування системи загальної середньої освіти сільського адміністративного району // Директор школи. — 1999. — № 18 (61).
2. Осадчий І.Г. “Крона” розростається // Директор школи. — 1999. — № 5-28 (13-46).
3. Осадчий І.Г. Районна різнопрофільна школа // Світло. — 2000. — № 1. — С. 20-21.
4. Осадчий І.Г. Проектно-модульний підхід до організації роботи районного методичного кабінету // Завуч. — 2000. — № 7 (49), № 8 (50).
5. Осадчий І.Г. Проектно-модульна організація системи загальної середньої освіти сільського адміністративного району // Директор школи. — 2000. — № 21-22 (117-118).
6. Осадчий І.Г. Особистісно зорієнтована педагогіка // Світло. — 2000. — № 4. — С. 36-38.
7. Осадчий І.Г. Освіта сільського регіону: проблеми та знахідки // Директор школи, ліцею, гімназії. — 2001. — № 4. — С. 80-89.

ШКОЛА У ДЕРЖАВІ

Журналістське дослідження

Яке місце посідає школа у державній структурі? Як вона взаємодіє із керівними установами освіти, і з якими саме? Від кого та як школа отримує фінансування? Хто керує творчо-педагогічним процесом? Яка ступінь свободи та залежності директора школи?

Щоб отримати відповіді на ці та пов'язані з ними питання, було проведено журналістське дослідження.

Виконати завдання журналу мені допомогло запрошення на щотижневу директорську нараду, яке люб'язно надала завідувач райвно Московського

району Ніна Головешко. Я ледь не потонула в океані творчих, фінансових та адміністративних питань, що порушувалися на цьому освітянському форумі. Виступили близько де-

сятка доповідачів — працівників райвно, санепідстанції, науковці-педагоги, депутат. Майже кожен торкався десятка питань, викладаючи їх у шаленому темпі.

Відразу після наради я познайомилася з директорами різних шкіл та дитсадків і провела бліц-опитування. Велика подяка всім респондентам: керівнику Московського райвно Ніні Головешко, її заступниці з економічних питань Світлані Залевській; директорам: Ларисі Мацкевич (школа №112), Тетяні Стафійчук (школа №15), Людмилі Івановій (школа Екстернів), Олександрі Бірю-

ку (школа №315), Миколі Левтику (природничо-науковий ліцей).

ХТО КЕРУЄ ШКІЛЬНОЮ ОСВІТОЮ

Школи підпорядковані **Міністерству освіти і науки України**, яке розробляє політику держави у цій галузі — закони, укази, положення, законодавчі акти, нормативні документи. Результат праці міністерства — нормативно-правова база освіти. Копії усіх документів надсилаються директорам: ця «настільна книга» у них завжди під рукою. При найменшому сумніві директор звертається до цього своєрідного довідника, поділеного на 8 розділів:

Розділ 1. Законодавчі акти Верховної Ради .

Розділ 2. Укази і розпорядження Президента України (ті, що стосуються освіти).

Розділ 3. Постанови Кабінету Міністрів України (з того ж приводу).

Розділ 4. Накази та інструктивні листи Міністерства освіти та науки.

Розділ 5. Міжвідомчі нормативні акти.

Тамара ДЕЛАРТ

Кореспондент журналу
«Директор школи,
ліцею, гімназії»

Розділ 6. Розпорядчі документи міської влади.

Розділ 7. Документи Головного управління освіти.

Розділ 8. Документи громадських організацій.

У кожному розділі — кілька десятків документів.

Крім того, директор керується документом «Посадові інструкції керівника закладу освіти», що складається із 20 пунктів.

Безпосередньо із міністерством директори, як правило, не контактують. Йому підпорядковане Головне управління освіти та науки, яке є тією ланкою, з якою співпрацює директор. Важливий елемент управлінської діяльності — директорські наради. Вони проводяться щосеместру — в Головному управлінні та щотижня — у районному управлінні освіти. Міністерство освіти та науки не займається безпосередньо фінансовими питаннями, лише розробляє для них правову базу.

УПРАВЛІННЯ ПЕДАГОГІЧНИМ ПРОЦЕСОМ

Директор та педагоги мають достатню свободу вибору щодо тієї чи іншої методики викладання дисциплін та виховання дітей, але методики повинні обов'язково вкладатися у державний стандарт освіти. З цих питань директори тісно співпрацюють із Інститутом підвищення кваліфікації вчителів імені Бориса Грінченка, із районним методичним кабінетом та з Головним управлінням освіти. Інститут не керує вчителями — відбувається саме співпраця та взаємна допомога. Якщо педагог розробив власну методику, він може її зареєструвати в інституті як авторську. Для цього слід подати розробку в методичний кабінет району, з тим — в інститут Грінченка і паралельно — в Головне управління освіти. На кожному з цих етапів розробка узгоджується. Дозвіл на застосування видає Головне управління.

Щодо закордонних освітніх програм, яких нині чимало в українських школах, то їх застосовують за рекомендацією відділу інновацій та освітніх програм у Головному управлінні освіти та лабораторії педагогічних інновацій та інформаційних технологій. Вони самі пропонують закордонні методики; до них може звернутися зі своєю пропозицією і директор, який довідався про щось цікаве у цій сфері. Рекомендації цих установ гарантують, що методика придатна та безпечна для застосування в українській школі.

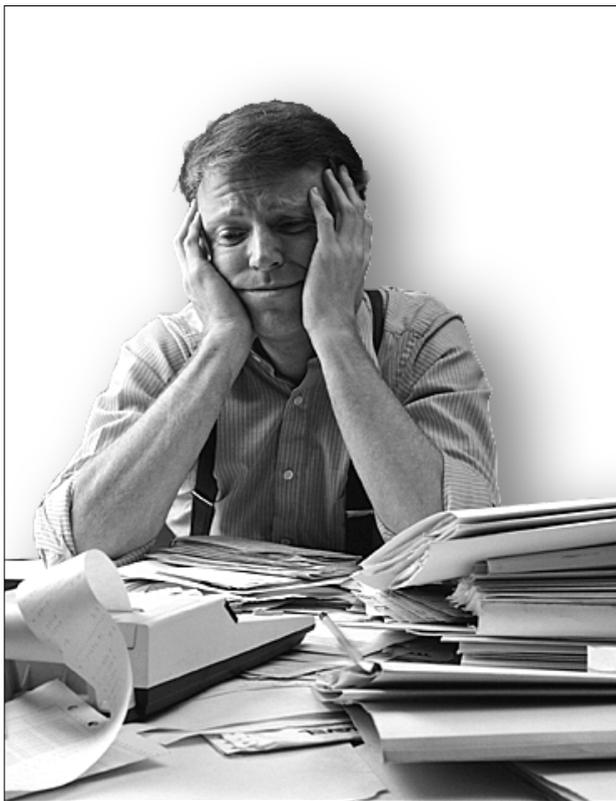
ФІНАНСУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Заклади освіти фінансуються із місцевого бюджету. Це означає, що університет, підпорядкований державі, фінансується із державного бюджету; Палац піонерів та школярів, і Будинок вчителя, які підпорядковані місту, фінансуються із міського бюджету,

Міністерство освіти і науки не займається безпосередньо фінансовими питаннями, лише розробляє для них правову базу

а школи, гімназії та дитсадки, підпорядковані районній владі, — із районного. Районний бюджет наповнюється коштами за рахунок податків усіх суб'єктів підприємницької діяльності, розташованих на території району, надходжень від штрафів, конфіскацій тощо.

Це загальна схема. Проте існують міські програми, що потребують великих витрат, із якими район не може впоратися самотужки. У цьому році таких загальноміських програм три: «Підготовка закладів освіти для нового навчального року», «Придбання комплексних учнівських меблів», програма «Дахи» (слід розуміти — «дахи, що протікають»).

Крім того, існує програма комп'ютеризації шкіл. На ці витрати частину коштів перераховує місто, решту — вишукує сам район. На великі ремонти освітні заклади стоять у черзі, їх ремонтують поступово.

Районний відділ освіти подає до фінансового відділу райдержадміністрації на бюджетну комісію проект щодо потреби у коштах на наступний рік. Проект розглядає бюджетна комісія, виносить на сесію райради, а сесія — затверджує.

На запитання, чи відповідає реальне фінансування написаному на папері, почула, що із місцевого бюджету гроші надходять вчасно і в повному обсязі.

Крім фінансування із міського та районного бюджету школа отримує кошти від депутатів, шефської та спонсорської допомоги. Дрібний ремонт у школі роблять самі батьки та діти. Таким чином школа економить гроші, які в іншому випадку потрібно було б платити будівельникам.

Є ще затверджений список 57 платних послуг, які школа має право надавати учням. У цій сфері попит (із боку батьків та учнів) породжує пропозицію. Зароблені від платних уроків гроші йдуть лише на заробітну платню вчителям. Школи мають єдину централізовану бухгалтерію.

Школа має право відкрити власний банківський рахунок та отримувати кошти (спонсорів) безпосередньо. Проте із п'яти директорів, які мали необережність це зро-

бити, із рахунком бідкається лише один, четверо швидко їх позакривали. Дехто з директорів вирішили не відкривати рахунків; замість цього **батьки відкриють при школі благодійний фонд** (непоганий спосіб фінансової підтримки школи). Як розповіла мені одна із директрис, коли її школа мала власний рахунок, податківці влаштували 14 перевірок упродовж року. І хоча за весь рік не виявили жодного порушення, жінка вирішила, що такого більше не витримає, і рахунок закрила. Батьки заснували фонд.

РЕАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ ДИРЕКТОРА ШКОЛИ

У школі директор відповідає за все. Від нього залежить, чи вчасно буде засклено вибиту шибку, він може перетворити звичайну школу у спеціалізовану, лицей чи гімназію (на останні проекти, зрозуміло, потрібно кілька років наполегливої праці цілої команди педагогів-однодумців).

Директора призначає на посаду або звільняє Головне управління освіти за узгодженням із райво. Директор створює свою команду теж за узгодженням із райво. Як заохотити молодих талановитих педагогів для роботи у школі? Адже співвідношення зарплатні та відповідальності у школі — від смішного до трагічного, до того ж є приватні освітні заклади із високою оплатою педагогі. Моральне та матеріальне заохочення — у руках директора: зручні години навантажень, підви-

щення категорії, творча свобода (у межах розумного, під контролем, аби молодого педагога «не занесло»). Директор не може підвищити йому платню вище встановленої, але може домовитись із відповідним культурним центром (англійським, німецьким тощо), що той влаштує вчителю стажування або навчання за кордоном. Або ж випросити у центра гроші для разового заохочення. Завдяки директорським талантам добувається і частина коштів, що надходять у школу. Це, наприклад, гроші від депутатів; усі респонденти високо цінували депутатську допомогу. Директор звертається з листом безпосередньо до депутата, скажімо, допомогти купити комп'ютер. Депутат купує, передає школі, ставлячи на баланс у районному відділі освіти. (Виявляється, все майно школи — насправді не її. Навіть стіни, і ті належать комунальним службам...).

При бліц-опитуванні директори зазначили, що їхні задуми у творчому плані, як правило, втілюються, хоч іноді на це витрачаються роки. Тому у відповідях на запитання: «Щоб Ви хотіли зробити із того, що з якихось причин неможливо?», — звучала, переважно, господарська тематика. Школі ж директори бажали: «*Менше засідань!*», «*Менше паперів!*», «*Більш стабільне фінансування!*», «*Більше часу для безпосередньої роботи із дітьми!*»

Залишається лише приднатися до таких побажань.

У школі директор відповідає за все. Школа має право відкрити власний банківський рахунок але коли школа мала власний рахунок, податківці влаштували 14 перевірок упродовж року

НЕВІДОМІ ФАКТИ З ЖИТТЯ ДИРЕКТОРА БОГДАНІВСЬКОЇ ШКОЛИ ІВАНА ТКАЧЕНКА

У статті розкривається внесок І.Г.Ткаченка в педагогічну теорію і практику України другої половини ХХ ст. Водночас аналізується складний і суперечливий його життєвий шлях і науково-педагогічна діяльність в умовах авторитарної політичної системи. Розкривається актуальність педагогічної спадщини І.Г.Ткаченка для національної системи освіти в Україні.

Вже стало аксіомою, що повноцінний розвиток національної системи освіти в Україні ХХІ століття неможливий без творчого використання спадщини української класичної педагогіки (від «Повчання» В.Мономаха до К.Ушинського, С.Русової, Г.Ващенко та ін.), без напрацювань української радянської школи (особливо в 50-70-ті роки ХХ ст.), без раціонального використання зарубіжного педагогічного досвіду.

У цьому контексті особливої уваги потребує всебічне вивчення творчої спадщини відомого українського педагога, одного з найближчих соратників В.О.Сухомлинського Івана Гуровича Ткаченка, представника «золотих десятиліть педагогічної думки Кіровоградщини». Він залишив яскравий слід у педагогічній теорії і практиці України другої половини ХХ століття.

35 років І.Г.Ткаченко очолював Богданівську се-

редню школу №1 Знам'янського району, був удостоєний звання Героя Соціалістичної праці (1971 р.), обирався депутатом Верховної Ради УРСР, працював науковим кореспондентом НДІ педагогіки України, був активним учасником багатьох обласних, всеукраїнських і всесоюзних науково-теоретичних та науково-практичних конференцій, педагогічних читань, обирався делегатом вчительських з'їздів. Далеко не кожен директор сільської школи удостоювався в ті часи статті в Радянському енциклопедичному словнику [8, С. 1329].

Вся тодішня країна у всесоюзних виданнях читала діалоги І.Г.Ткаченка з відомим хліборобом О.В.Гіталовим [3], з президентом Академії наук УРСР академіком Б.Е.Патоном [4]. Ткаченко І.Г. брав участь у всесоюзній дискусії щодо шляхів удосконалення викладання математики в школі разом з академіком В.Амбарцумяном, ректором Московського держуніверситету ім.М.Ломоно-

**Андрій
ІВАНКО**

Заступник
директора з
науково-
методичної роботи
Кіровоградського
ІНППО

сова А. Логуновим, міністром освіти СРСР М. Прокоф'євим [9, С. 119-121].

З-під пера І.Г.Ткаченка вийшли вісім (а не, як досі вважалося, три) книг: «Навчально-виробнича і виховна робота в учнівській виробничій бригаді» (1964), «Растим молодих земледельців» (1967), «Трудове виховання старшокласників» (1971), «Богданівська середня школа» (1975), «Трудове виховання учасників» (1978), «Уроки русського язика во втором классе школ с украинским языком обучения» (1978) — у співавторстві з Н. Качаловою, «Уроки русського язика в 3-м классе школ с украинским языком обучения» (1980) — у співавторстві з Н. Селіверстовою та Н. Качаловою, «Творче використання ідей В.О.Сухомлинського з питань трудового виховання в сільській школі» (з досвіду роботи педагогічних колективів Кіровоградської області у 50-70 роки) (1994) — у співавторстві з Н. Ангелуцою. Він автор майже 200 статей у збірниках наукових праць, у журналах та газетах. За нашими підрахунками, загальний тираж книг І.Г.Ткаченка становить близько **150 тисяч** примірників. Він залишив по собі грандіозну епістолярну спадщину, яка ще чекає свого дослідника.

З точки зору сьогодення для сучасної української школи в умовах радикального реформування аграрного сектору української економіки актуальним є раціональне використання досвіду Богданівської СШ з організації трудового навчання і виховання учнівської молоді. Потребують глибокого аналізу численні статті І.Г.Ткаченка, присвячені специфіці, проблемам і перспективам сільської школи. Корисним для української національної школи, яка переживає період реформування, може бути досвід управлінської діяльності видатного педагога, його робота з директоромським корпусом області, оскільки майже два десятиліття він керував школою творчо працюючого директора при обласному інституті удосконалення вчителів.

Значну увагу приділяв І.Г.Ткаченко дослідженню методичних підходів до викладання базових дисциплін, різним аспектам формування наукового світогляду учнів, діяльності учнівських наукових товариств, шкільних таборів праці і відпочинку, професійному становленню молодих вчителів тощо. Більше 20 наукових праць присвячено осмисленню педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського. Зазначене дає можливість констатувати наявність цілісної і багатогранної педагогічної системи І.Г.Ткаченка, яка потребує серйозного наукового дослідження.

Аналізуючи освітню діяльність і педагогічну спадщину І.Г.Ткаченка, як і спадщину В.О.Сухомлинського, необхідно виходити з того очевидного факту, що *їх професійне становлення, науково-педагогічна діяльність відбувалися в умовах спочатку тоталітарної, а потім авторитарної системи влади, в умовах однопартійної диктатури*. Це не могло не накладати відбитку на їх діяльність та педагогічну спадщину. Сторінки їх педагогічних праць справді рясніють посиланнями на матеріали партійних з'їздів, пленумів, постанов партії і уряду, на праці К.Маркса, В.Леніна, Н.Крупської, А.Луначарського тощо. Але це жодною мірою не применшує їх значення для сьогодення. *У тій системі координат інакше бути не могло*. Зрештою, розуміння цього поступово пробиває собі дорогу. Не випадково, скажімо, професор О.Вишневський характеризує В.О.Сухомлинського як «широкого українця і прихованого християнського гуманіста» [2, С. 5].

На перший погляд І.Г.Ткаченку судилося прожити довге, щасливе і безхмарне життя, а його діяльність сповна була оцінена тодішньою владою, про що свідчать численні укази про нагородження педагога, почесні грамоти різних рівнів, які зберігаються у персональному фонді І.Г.Ткаченка (Фонд № Р — 7138) Державного архіву Кіровоградської області. Але

існує, так би мовити, і зворотний бік медалі. Існує та грань життя і діяльності видатного педагога, про яку заговорили зовсім недавно у зв'язку з відзначенням 80-річчя від дня його народження. Про це свідчать і матеріали епістолярної спадщини педагога, зокрема, листи до його соратника, директора Маловисківської середньої школи №3 Г.М.Перебийноса, люб'язно надані автору цієї статті. Вони охоплюють період із 1982 до 1994 року.

18 травня 1967 року «Учительская газета» надрукувала статтю Б.Лихачова «Потрібна боротьба, а не проповідь», яка була консервативною реакцією на «Етюди про комуністичне виховання» В.О.Сухомлинського, у яких він твердив, що комуністична мораль є не чим іншим, як загальнолюдськими моральними нормами, відстоював демократизацію шкільного життя. Б.Лихачов звинувачував В.О.Сухомлинського в проповіді абстрактного гуманізму, «міфічної людяності», які є шкідливими і приречені на провал. За цих обставин І.Г.Ткаченко рішуче стає на захист В.О.Сухомлинського. Він пише об'ємну статтю «Потрібна критика, а не критиканство» і надсилає її до редакцій «Учительской газеты» і «Комсомольской правды», але стаття опублікована не була [7, С. 34]. Тоді до редакції «Правди» було відправлено колективного листа-рецензію на «Етюди» В.О.Сухомлинського. Під листом поставили свої підписи Л.А.Терлецький, заступник завідуючого облвно, О.О.Хмура, директор обласного ІУВ, В.В.Щербань — завідуючий кафедрою педагогіки Кіровоградського педагогічного Інституту ім.О.С.Пушкіна, І.А.Шевченко — секретар Олександрійського міськкому КПУ, І.Г.Ткаченко — директор Богданівської СШ №1. В результаті у листопаді 1967 року Головний редактор «Правды» запропонував В.О.Сухомлинському виступити на її сторінках зі своїми роздумами з проблем виховання. Після цього «Учительская га-

зета» припинила друкувати пасквілі на В.О.Сухомлинського. У листі до І.Г.Ткаченка він писав: «Дорогий друже! Величезну радість доставили Ви мені своїм листом. Я багато одержав листів від товаришів і друзів, але — кажу це від усього серця — Ваш лист для мене — найдорожчий» [7, С. 35].

Характеризуючи умови, в яких доводилося працювати Івану Гуровичу, його старша донька С. Шабарова зазначає: «У 60-70 роки Богданівська школа була дійсно лабораторією передового педагогічного досвіду. Але це не значить, що жилося і працювалося батькові легко. Заздрощі до його визнання були не тільки з боку його колишніх друзів, але їх іржа роз'їдала і душі владних структур, особливо на місцевому рівні. З двох десятків секретарів райкомів, яких батько пережив за своє життя, можливо тільки одиниці змогли достойно оцінити його працю». А так, багато часу витрачалося на боротьбу за свої ідеї, за свої ідейні переконання. Він був геніальним стратегом і інколи йшов на компроміси, аби зберегти своє дітище, свою школу, без якої не мислив життя» [10, С. 5].

Береговий Я., перший заступник голови Міжнародної конфедерації творчих об'єднань учителів, який був добре знайомим із І.Г.Ткаченком, неодноразово зустрічався з ним у Богданівці, листувався, у своїй статті, присвяченій 80-річчю І.Г.Ткаченка, згадує: «...хотілось би підкреслити, як важко давалось йому будь-яке починання. І не тільки тому, що за легкі, прості справи він не брався. **Головною причиною труднощів була відкрита чи завуальована протидія партійного начальства.** (Підкреслення моє — А.І.). Але за будь-яких начальників, за будь-яких умов тільки йому одному відомими способами *Іван Гурович завжди умудрявся здійснити задумане.*

Одного разу запитав: «Як же вам вдалося «провернути» те-то і те-то, якщо в той час першим був такий-то, ваш відвертий противник?» «Так і у

противника одна і та ж, спільна для всіх психологія. *Треба постаратися переконати його, що те, що ти затіваєш, породжене ніби його «мудрими» вказівками.* А начальственный гонор, самолюбство завжди спрацьовують, зокрема, й на користь добрих справ,» — відповів Іван Гурович [1, С. 11]. І далі Я.Береговий робить узагальнення: «Так дивно влаштований світ, що якогось б видатного педагога долю ви не розглянули, обов'язково побачите: у кожного з них своя гірка чаша — немає жодного винятку. Іноді здається, що найжахливіші злодії були в житті удачливішими, щасливішими найбільших педагогів і для Івана Гуровича не було зроблено винятку з цього правила» [1, С. 11].

Не обійшли увагою життєвих труднощів, які доводилося долати богданівському директору, його друзі і соратники Г.М. Перебийніс та Н.А. Калініченко: «Але й при великих багатствах душі обходити гострі кути Івану Гуровичу не завжди вдавалося. Одні звинувачували його за вимогливість, іншим здавалося, що директор школи зайве і незаслужено звеличує своє «Я». Були роки замовчування успіхів і прямих нападок. Наприклад, на одній із республіканських науково-практичних конференцій, у роки послаблення уваги до трудового навчання, Івану Гуровичу не дали закінчити свій виступ. Ображений, зняквовілий він змушений був залишити трибуну.

Не раз І.Г.Ткаченку доводилося відстоювати свою участь у партизанському загоні в роки Великої Вітчизняної війни. Що ж, талантам, світлим умам завжди доводилося прокладати шлях до успіху через зарослі посередності, заздрісників... Не обминула така доля й Івана Гуровича» [5, С. 48-49].

У 1979 році, коли богданівському директору виповнилось 60 років, на бюро райкому партії було прийнято рішення відправити його на пенсію. За свідченням С. Шабарової, його примусили написати заяву. Старша донька, яка тоді жила і працювала у

Києві, згадує, що «батько тяжко переживав цю подію, похмурий і знесиленний, не розуміючи причин такого рішення, він приїздив до мене в Київ радитись, як жити далі» [10, С.5]. Рідні рекомендували йому прийняти пропозицію Кіровоградського педінституту і перейти працювати до вузу, але серце Івана Гуровича належало школі. Зрештою, він став працювати на кафедрі педагогіки, але, за свідченням С.Шабарової, він говорив їй, що «в снах я бачу школу, чую шкільний дзвінок, моє серце там» [10, С.5].

Промовисту оцінку того, що сталося з волі партійних органів у 1979 і в наступні роки дав Я.Береговий: «і за професією, і, головне, за натурою своєю він вроджений найталановитіший учитель. І забрати у нього дітей — це все одно що відібрати у Паганіні скрипку. Більш жорстокої кари для нього не придумав би і сам диявол.

Кілька років він працював в лабораторії НДІ педагогіки при Богданівській школі. Потім її ліквідували і запропонували йому півставки (викладацької) у Кіровоградському педінституті. Очевидно, сподівалися, що він відмовиться. Не відмовився — цілих 12 років, до самої смерті, старий, хворий педагог і в дощ, і в холод мотався двічі (а то й частіше) протягом тижня електричкою за 60 кілометрів до своїх студентів» [1, С. 11].

Душевний стан І.Г. Ткаченка тих років передають і його листи, листівки, адресовані одному з найближчих друзів і соратників Г.М. Перебийносу. В листі від 8 серпня 1983 року читаємо: «Новий навчальний рік ... треба починати з роботи на кафедрі педагогіки.

Важко нам з Вами, як важко і Арону Борисовичу, Сергію Григоровичу, Павлу Федосійовичу (колишні директори Гайворонської СШ № 5, Созонівської СШ Кіровоградського району, Новгородківської СШ № 2 — прим. А.І.) і завжди було важко — боляче нашому Учителю — В.О. Сухомлинському.

Ми тепер біля берега, а не на го-

ловній течії ріки, але і біля берега можна запалювати маяки!!! ... По-братерськи обіймаю і бажаю радості буття, не зважаючи на «козни и клевету» недругів, якщо не сказати більше — ворогів народної справи».

У листі, адресованому Г.М.Перебийносу, через два тижні (25 серпня) звучить певний оптимізм, готовність на новому етапі життя бути корисним суспільству, людям: «Наше з Вами життя (точніше, його фініш) йде по спіралі, а її черговий виток — вуз... Побільше нам терпіння і побільше корисної діяльності».

Недругам і противникам — бій працюю! Їм тепер важче, адже у нас з Вами — промова Генерального секретаря ЦК КПРС Ю.В.Андропова на зустрічі з ветеранами партії, війни і праці в Кремлі.

З врахуванням цього — і наше місце в строю життя, активного життя!"

Лист, датований 2 квітня 1993 року, написаний за рік з невеликим до кінчини Івана Гуровича, сповнений болю, тривоги і надії водночас: «...Одне ясно — наше покоління «уходить в мир иной», а разом з нами і наші ідеали, і наша любов до Батьківщини, народу і наша утопічна творчість, і наша честь, і наше Добро, і наше милосердя. Спалахнули вогниками і погасли. Так, погасли, але не назавжди, бо відродиться наше безкористя і буде плодоносити новими життєдайними сходами...»

Нарешті, лист, написаний 22 січня 1994 року за півроку до смерті. Високо оцінюючи діяльність педколективів Павлівської та Маловисківської № 3 середніх шкіл, І.Г. Ткаченко закінчує на такій високій ноті: «В народі Павлівську школу називають школою Сухомлинського, а Маловисківську третю — школою Перебийноса. Прислухаємося до голосу народу, бо кажуть, що глас народу, то голос Божий».

Тож будемо пити чисту воду з криниці педагогічного досвіду Маловисківської середньої школи № 3, з її

незамулених джерел, щоб і собі стати морально красивими і духовно багатими. Цього від нас чекає суверенна, незалежна, правова демократична держава. Їм'я якої — Україна».

Вищезазначеного досить для того, щоб переконатись, яким складним і неоднозначним був життєвий шлях Івана Гуровича Ткаченка. Пройшов він його достойно. Завдання ж українських педагогів початку третього тисячоліття, на нашу думку, полягає в тому, щоб знати і творчо використовувати ті напрацювання української школи 50-70-х років минулого століття, які лише збагатять наше сьогодення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Берговой Я. Учитель // Зеркало недели. — 1999. — 6 февраля.
2. Вишневський О. Повернімось до чистих джерел (Про деякі невідкладні акценти до концепції сучасного українського виховання) // Освіта. — 1997. — 12-19 листопада.
3. Воспитывать в труде. Диалог: А.Гиталов — И.Ткаченко // Учительская газета. — 1974. — 13 июня.
4. Девиз — эффективность. Диалог директора Богдановской школы, Героя Социалистического труда И.Г.Ткаченко с президентом Академии наук УССР, Героем Социалистического труда Б.Е.Патоном // Учительская газета. — 1978. — 24 июня.
5. Калініченко Н., Сучасники В.О.Сухомлинського. — Кіровоград; 1998. Перебийніс Г.
6. Матяшин О. Ласкаво просимо // Зеркало недели. — 1999. — 6 февраля.
7. Ткаченко І.Г. Василь Олександрович Сухомлинський у моєму житті // Все життя — школі. Спогади сучасників про В.О.Сухомлинського. — Кіровоград, 1993.
8. Ткаченко И.Г. // Советский энциклопедический словарь / Гл. редактор А.М.Прохоров. Изд. 2-е. — М.: Советская энциклопедия, 1982.
9. Ткаченко И.Г., О математике и качестве её преподавания. Дискуссия. Амбарцумян В.А., Логунов А.А., Прокофьев М.А., // Коммунист. — 1980. — №18.
10. Шабарова С. Спогади про батька // Освітнянське слово. — 1999. — лютий.

ЩО МОЖЕ ЗРОБИТИ МЕР ДЛЯ ОСВІТИ І СУСПІЛЬСТВА

Управління
школою

Добре, коли ти не один, коли поруч є люди, що можуть прийти на допомогу, які уособлюють в собі силу й могутність людського духу, незважаючи на будь-які перепони: непрості життєві ситуації, брак саме того, що конче нам потрібно.

У Києві освітянам живеться краще. «Чому?» — ми змогли знайти відповідь лише у мера м. Києва Олександра Омельченка. Більшість державних діячів та управлінців бачать проблеми освіти і мають бажання їх розв'язати, а Олександр Олександрович — діє. Про проблеми, які турбують мера сьогодні, про його вміння знаходити вихід, в тому числі й з «тупикових» освітянських проблем, про ставлення до життя ділиться з читачами нашого журналу Олександр Олександрович Омельченко.

НЕМАЄ ПРІОРИТЕТІВ У СОЦІАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

Ми кидаємося з боку в бік. Шахти на Донбасі: погасили трохи боргів — і тиша, забули. Атомна енергетика: пригадайте заяви уряду Пустовитенка три роки тому, що Рівненська і Хмельницька атомні станції на 85% готові. Три роки минуло, і що? Ми сьогодні маємо єдину енергетичну систему з Росією, але ж енергетика — стратегія будь-якої держави.

Агропромисловий комплекс. Суспільство вже звикло: перший рік — посуха, другий — зливи, на третій — і те, й інше. Причини завжди можна знайти. Цього року, як нам заявили, зібрано 37 мільйонів тонн врожаю. Але треба говорити не про кількість мільйонів, а з якої посівної площі їх зібрали. Скільки в Німеччині зібрали з гектара, я знаю: з найгірших земель —

38—42 центнери, з кращих — 60. Аби ми зібрали, дай Боже, хоча б 30 центнерів, у середньому.

Обсяги легкої промисловості становлять усього 27% від того, що ми мали 20 років тому. Загублено свій ринок, а ми проплачуємо чужий, і відкриті для всіх держав. Це начебто й правильно, ми маємо бути доступними для всіх. Але якщо ввозиться вдвічі більше, ніж вивозиться... Десятки мільярдів втрачаємо від такої ринкової економіки! Торік інфляція сягнула 20,7—21%. Якщо зростання тієї ж промисловості становило 119%, а інфляція — 21%, то — *ніякого росту не було. Держава теж зобов'язана так вважати. Ще раз підкреслюю: стратегія відсутня, а окремі тактичні прийоми, прагнення... разові*

Олександр ОМЕЛЬЧЕНКО

Київський міський голова, президент асоціації міст України

Директор школи, ліцею, гімназії №5-6'2001

НА ВСЕ РЕАГУЄ МИТТЄВО!

Борис ЖЕБРОВСЬКИЙ,
начальник ГУО держадміністрації у м. Києві

Практика свідчить: сьогодні дуже багато залежить від суб'єктивного чинника. Коли ми переходили до реформи, я пропонував на колегії Міністерства освіти і науки враховувати цей суб'єктивний чинник. Чому ми у Києві здійснили чимало інновацій і змогли знайти нестандартні рішення? Тому що спрацював суб'єктивний чинник, тому що є Олександр Омельченко, людина відкрита, яка чудово розуміє людей, для них працює. Тому *будь-яка пропозиція, пов'язана з поліпшенням життя людей, тим більше — дітей, сприймається вмиг*; він сам

ініціює нові кроки.

Олександр Омельченко належить до покоління, яке знає ціну життю, ціну духовності, ціну дружбі, ціну відповідальності, ціну співчуттю. Це надійне покоління. Покоління, до якого можна прийти, і тобі співчуватимуть.

Із моїх спостережень: коли десь серед людей чи на вулиці, у школі чи на нараді він бачить чийсь слізю, чує якийсь прохання — на все реагує миттєво. Цим, на жаль, багато хто користується. Водночас не любить будь-якої неправди. З одного боку, такий людяний, з другого — дуже чоловічий характер. *Він із тих повоєнних хлопчаків, які навчилися у житті давати здачі*. Не ховатися за батька, гроші, охоронця, броньований автомобіль, а давати здачі.

Професіонал-чиновник, і це розуміють на Заході, — важлива ланка функціонування державної системи, до того ж в країні, де так багато залежить від особистих контактів, де — чого гріх таїти — часом не професійні якості мають значення, а особиста відданість, спільна з керівництвом партійність, іноді навіть приналежність до певного клану. Той, хто захоче навести порядок, той, хто справді захоче для свого народу іншої долі, повинен сказати собі: я зроблю все, щоб відкрити дорогу таланту, я зроблю все, щоб ці люди змогли себе реалізувати, я не буду розглядати призначення кадрів за партійними списками, я буду шукати професіоналів.

У цьому зв'язку я повинен сказати, що попри дуже жорсткі вимоги і характер Олександр

вони, такі, що не дають ніякого виходу.

В УКРАЇНІ ОДИН ЗАКОН ДЛЯ ВСІХ!

Питання інше: людям уже хочеться престижності. І це правильно, але то справа майбутнього.

Сьогодні 400 учителів не вистачає у Києві, не вистачає і лікарів...

— *Але ж зарплата маленька...*

— *Та не мізерна. І вища, ніж у регіонах*. Учителі приїжджають до нас на роботу бозна звідки і кажуть: "Та у вас такий мер, давайте нам такого мера!" А чому? Та тому, що *я плачу те, що належить за законом, а в регіонах не платять. Ось і вся різниця*. Тут є над чим подумати. Закон про пенсіонерів виконується? Ні. А про учасників війни? Ні. А про чорнобильців? Ні. Багато законів, що стосуються соціального захисту населення, не виконуються. *Київ першим минулого року виконав Закон про освіту (стаття 57)*. Я особисто навіть не знав, що є така. Дізнався на одній із зустрічей з учителями, відкрив для себе, що весь 1999 рік ця стаття не виконується. Тоді ми встигли видати вчителям по окладу на оздоровлення. Минулого року виплатили по окладу. А цього — по два. Але ж в Україні один закон для всіх!

Зазвичай те, що впроваджується в столиці, через рік — два повторює або Кабмін, або Верховна Рада. Київ, скажімо, не маючи законних підстав, підвищує зарплату вчителям, а інші бояться. Однак потім назріває конфліктна ситуація — всі в регіонах починають кричати: "Ось у Києві вчителі чи медики отримують стільки-то, а ми чим гірші?!" І тоді

Кабмін повторює кроки Києва. В тому й суть столиці — першою “торпедувати” застарілі й непрацюючі закони. Тут нас можна поставити як приклад і добре слово сказати.

— Але Київ — столиця, яка завжди йшла трохи “попереду планети всієї”, усієї країни...

— Дорогі мої! Такого не буває, щоб один Київ чи окремо взятий регіон міг будувати зовсім інше економічне, політичне й соціальне суспільство — це неможливо. Я погоджуюся з тим, що в Києві трохи краще живеться, якщо порівнювати з Житомиром, Черніговом... Порівняймо його краще з Віднем, Лондоном, Парижем!

Звичайно, Київ — столиця, тут живе багато української еліти. Скільки киян за останні роки поїхало вчитися у регіони? Сотні дві— три. А скільки з інших областей, де теж є медінститути, педінститути, приїхало? У Києві концентрується “мозок нації”. Тому Київ повинен виглядати краще на тлі інших. Але це проблеми не вирішує. *Не може бути такого, щоб в одній сім’ї, яка живе в одній квартирі, хтось був дуже бідним, а хтось — дуже багатим.*

«Я НЕ ДОЗВОЛИВ РОЗІКРАСТИ КИЇВ»

І один у полі воїн! Можу назвати навіть конкретні об’єкти. Два роки ми боролися за “Хімволокно”, 140 гектарів землі пропали. Поряд “Радикал” — 70 гектарів землі, найбільше підприємство, яке сьогодні нам тільки головний біль приносить. Ми підняли документи — все почалося ще в 1993 році. Київ втратив 7-8 підприємств. Завод ім. Королева Київ загубив. Чому? Та

(Продовження)

дра Олександровича, кадри він уміє і знаходити, і берегти. **Уміння створити команду професіоналів — дуже потрібне для освіти сьогодні.** Це теж суб’єктивний чинник. У такі переломні періоди, коли багато залежить від керівника, повинні з’являтися лідери, повинні з’являтися люди, які зможуть за собою повести. Сьогодні дуже складний час. Сьогодні у багатьох аспектах нашого життя переглядаються чинники національної безпеки України. Скажімо, «відплив мізків», — сьогодні цей процес іде не лише на рівні вчених, студентів; він іде на рівні школярів. Під крилом, можна сказати, цілком державних органів чимало фондів і програм відбирають наших школярів на так зване стажування і навчання.

На тій же колесії Міністерства ми не просто говорили про реформування вищої школи — наголошувалося на тому, що починати реформу треба з педагогічних вузів. Ми розпочали *створювати свою регіональну систему підготовки і перепідготовки кадрів*. Міжрегіональний інститут удосконалення вчителів ім. Грінченка реорганізуємо у Київський міський педагогічний університет ім. Грінченка, куди увійдуть наші центри, коледжі, гімназії, педагогічні класи, і так далі... Якусь частину учительства ми готові відбирати, готувати, проводити їхню перепідготовку; при цьому вводити абсолютно інші і технології, і терміни навчання, тощо. **Ми вбачаємо у цьому свого роду вихід.** До того ж, це практика столиць Європи; вони мають свої муніципальні навчальні заклади, якими керують. Нас гаряче підтримав Олександр Олександрович Омельченко. Нині ми готуємо необхідні документи. Є і протидія, однак, сподіваюся, що міністр освіти нас підтримає.

Вважаю, що порівнювати регіони — неправильно і небезпечно. Надто вже різні у них стартові можливості: Захід, Схід, Південь, Центр, Донбас, Карпати... Тут і стихійні лиха, і знову той же суб’єктивний чинник. Останнім часом, я все частіше чую від Олександра Олександровича: “Та припиніть Ви порівнювати!

Годі казати, що у нас краще, ніж у когось. Можна порівнювати, коли у них добре, а у нас — трохи краще. Але якщо там погано, якщо не платять зарплату, немає зростання виробництва, — що порівнювати? Зрозуміло ще, якби Київ порівнювали зі столицями Європи». Таку планку ми обрали для себе в останні три роки.

тому, що директором цього підприємства був Валентин Згурський, а Згурський 9 років був міським головою Києва. Потім пішов у бізнес, і тільки він міг знати, як обійти закони України, щоб акціонувати завод ім. Корольова. Так, я називаю це “вкрасти” або “приватизувати”, якщо по-народ-

ному. Ви поцікавтеся, хто очолює наглядову раду заводу? Згурський Валентин Арсентійович. А сьогодні заводу немає, а є понад 30 дрібних підприємств.

Дарницького радіозаводу немає. Але ми будемо повертати і “Радикал”, і “Хімволокно” — 95% уже наші. Зараз займемося Дарницьким шовковим комбінатом “Дарма”. “Київенерго” зберегли. Приєднали тепломережі, комуненерго, дві ТЕЦ, сміттєспалювальний завод. Це нерентабельне підприємство, тому начальник “Київенерго” Іван Васильович Плачков і управвся довго, більше місяця. Але прийняв завод, зарплату платить.

БУДІВЕЛЬНИК ЗА ПРОФЕСІЄЮ, ЗА ПОКЛИКАННЯМ – СЛУЖИТЕЛЬ ЛЮДЯМ!

Руфіна КРИЖАНІВСЬКА,

директор педагогічного коледжу Київського Національного університету імені Тараса Шевченка

Існує багато різних професій, посад – всі вони важливі, створюються як необхідність і повинні служити людям на їх благо.

Так повинно бути. Найважливіша і дуже відповідальна посада мера міста, а якщо це ще й столиця країни...

Пошастило киянам, що цю посаду займає Омельченко Олександр Олександрович – людина творча, з великим почуттям відповідальності за життя нашого міста, його мешканців.

Йому до всього є інтерес і бажання створити краще. Очолити столичну адміністрацію *Олександр Олександрович виявив себе як державний діяч, людиною небайдужою до долі людей нашого міста від малюків до пенсіонерів.*

Тільки для освітан у нашому місті зроблено чимало; постійне зростання бюджету на освіту, що дозволяє оновлювати навчальні кабінети, забезпечувати навчальний процес необхідними підручниками, посібниками, провести комп'ютеризацію шкіл, забезпечити безкоштовними сніданками дітлахів. **Доплата викладачам, керівникам шкіл, винагороди, нагороди** – все це турбота і розуміння необхідності розвитку освіти і підтримка освітан.

Іноколи дивуєшся як він глибоко відчуває гострі проблеми різних галузей і людського життя. Не вистачає викладачів, все менше молодих спеціалістів доходять до школи. Що робити, як затримати молодь у школах? *Не просто розуміє проблему, а відразу приймає рішення: зробити доплату студентам педагогічних вузів – старшокурсникам, які прийшли у школи на вакантні місця. І таких прикладів багато.*

До всього у Олександра Олександровича державне, громадянське, людське ставлення і дай йому, Боже, здоров'я, витримати все, що лягло йому на плечі і серце, бо попереду ще стільки невирішених проблем, завдань.

“КИЇВСЬКЕ МОРЕ ТРЕБА СПУСТИТИ!”

— А Київське море?

— Це окрема проблема.

Воно небезпечне для всієї України — якщо прорве, то й Черкасам буде непереливки. Два роки тому я туди прилетів на гелікоптері разом із міністрами транспорту й енергетики, все оглянули. Тоді ухвалили за рахунок міста помінати всю гідравліку на дамбі, гарантовано зробили так, щоб не було ніяких несподіванок. Але, щоб цю проблему вирішити повністю, треба спустити Київське море. Я не жартую. Переговорив з Борисом Євгеновичем Патонем, він підтримав мене. Зараз готується технічне обґрунтування, як це можна зробити. Можливо, це “вилетіть” у кругленьку суму, але робити щось треба. *Природа не любить, коли в неї втручаються, і жартує з нею погані...*

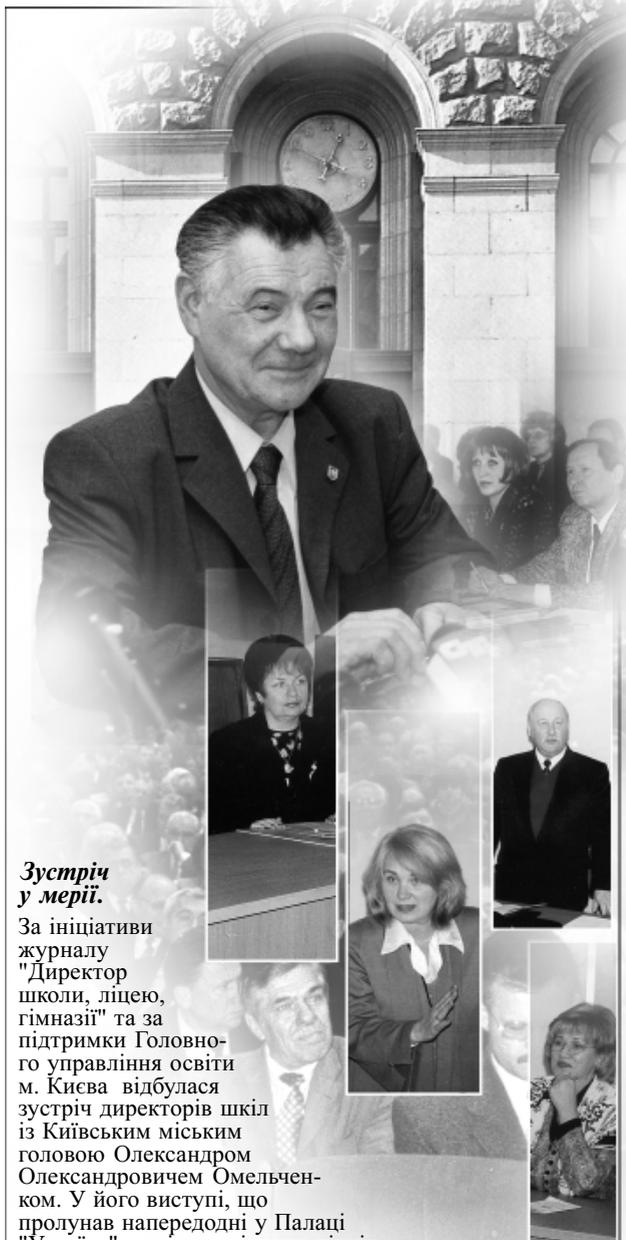
— Яку проблему Ви назвали б головною для Києва?

— Знаєте, буває, що у людини начебто нічого й не болить, але хвороба є, вона роз-

вивається, і це найстрашніша хвороба. Для Києва — це екологія. Вона нас не турбує: ми п'ємо воду, їмо продукти, диhaємо. Не болить! Але заболить. Може, й не одразу — через покоління. Звідки сьогодні 17% туберкульозу в Європі? А в нас? Епідемія! За часів громадянської війни, вошivosti, тифу подібного не було. Онкологія вийшла на друге місце після серцево-судинних захворювань. Були в мене на прийомі представники асоціації жінок, хворих на рак молочної залози. Дві тисячі таких жінок у Києві! *Я розпорядився: безплатне лікування, протези безплатні. Це все — екологія.* Кажуть, Омельченко поліз в артезіанські криниці. Мені що, більше робити нічого? Але ж воду, яку споживаємо, очистити дуже складно! А та, яку беремо в юрських горизонтах, справді високоякісна. І ми будуватимемо "артезіанки" доти, доки люди не скажуть: "стоп". Ще не скоро скажуть: у бюджеті на цей рік закладено 37 свердловин, а кияни просять ще 40 на 2002 рік.

А сміття? Сотні тисяч ртутних ламп, що накопичуються на звалищах, а мільйони тонн зношеної гуми, а побутові відходи! Є ще речі, про які ви навіть і не здогадуєтеся: сотні тонн прооперованих людей, кишечники, частини селезінки, нирки... А мертворождені діти, їх же ніхто не забирає і не ховає... Це все з кожної лікарні вивозиться, а потім потрапляє у річки, криниці. Це екологічна біда.

Завод з переробки відходів коштує 250 млн. доларів. Де їх узяти? На Бессарабку інвестори знайдуться, на Майдан Незалежності знайдуться, на універсами знайдуться, на те, що престижно, знайдуться. *А кому потрібні відходи?* На жаль, поки

Зустріч у мерії.

За ініціативи журналу "Директор школи, ліцею, гімназії" та за підтримки Головного управління освіти м. Києва відбулася зустріч директорів шкіл із Київським міським головою Олександром Олександровичем Омельченком. У його виступі, що пролунав напередодні у Палаці "Україна", освітяни відчули підхід, який сприйняли за зразок того, як можна сьогодні розв'язувати найпекучіші проблеми освіти. Щирість Олександра Олександровича, його вміння бачити проблеми, бажання дієво їх розв'язувати, громадська та людська позиція налаштували на відверту розмову у мерії, яка подарувала керівникам шкіл надію на відродження нашого суспільства та вказала шлях до цього. Зразок уже!

що нікому. Вже півтора року ведемо переговори з банками Відня. Якщо власть-ся підписати контракт з ними хоча б років на 12, ми могли б побудувати одне з кращих у Європі екологічно чисте, безвідходне сміттєпереробне підприємство. Хочу звернути вашу увагу на те, що в усьому світі вони так дорого коштують. Дорожче за доменну піч, дорожче за будь-яку шахту, тому що дуже високі вимоги до печей, до систем очищення. *Якщо зроби-мо це, буде чудово. Нові лінії метрополіте-ну в нас будуть, усе буде, а от що ми після себе залишаємо? Екологічну порожнечу?!*

“У КИЄВІ НЕ ПРАЦЮВАТИМЕ ЛИШЕ ЛЕДАР І П’ЯНИЦЯ”

— Мало хто вірив, що міне три роки, й у Києві поняття “безробіття” не буде. Тоді про це говорилося обережно, а сьогодні візьміть оголошення у газетах і на біржі праці: потрібні, потрібні, потрібні... Так, нехай це не найпрестижніші професії — водії, слюсари, арматурники, токарі... Але часи безробітних минають. Торік ми створили 17 тисяч додаткових робочих місць. За перше півріччя цього року — 9 тисяч 700. Якщо так само пройдемо листопад-грудень, то, як я й обіцяв три роки тому, в 2002 році Київ стане містом, де не працюватиме лише ледар або п’яниця.

Дочекайтеся, коли відкриємо Майдан Незалежності — 37 тисяч квадратних метрів торговельних площ. З’явять-

ся понад 10 тисяч робочих місць. А кажуть, що Омельченко гроші викидає. Щоб ви знали: із 280 млн. грн., вкладених у реконструкцію Майдану Незалежності, тільки 2 млн. міських. Решта — гроші інвесторів — наших, вітчизняних. До речі, жоден іноземець не прийшов на конкурс, та ми їх не дуже й кликали.

“ГОЛОВНЕ — ЗАХИСТИТИ ЛЮДЕЙ ВІД БІДНОСТІ”

— Закінчується реконструкція Майдану Незалежності, а що далі? Ходять чутки, що від Європейської площі до площі Льва Толстого теж буде підземне місто...

— До речі, Лужков у перші п’ять років нас обігнав із своїми підземними просторами. Але порівняно з теперішнім Майданом Незалежності в Києві, площі Москви виглядають менш виразно.. Отож, в усьому світі до підземних ресурсів підвищений інтерес. Все просто: їхнє використання не оподатковується. Ось чому інвестори “накинулися” на підземні простори. Ви розумієте, що таке — одержувати оборот у 100 мільйонів, наприклад, і 20 мільйонів відразу ж зекономити? Тому ми Майданом Незалежності не обмежимося. Будемо робити підземну Європейську площу, побудуємо паркінг на 600 місць, щоб з Хрещатика весь транспорт прибрати. Зараз готується проєкт використання підземного простору біля заводу “Більшовик”, там де міст, ринок і вихід на вулицю Довженка. Ринок, за ідеєю, має перекочувати туди.

— Ви колись говорили, що через два роки стихійних ринків у Києві не буде...

— Боротися сьогодні з цим явищем — це боротися з бідними людьми. Один продає на асфальті, тому що в нього немає 7 гривень, щоб заплатити за місце на базарі, а другий, який не може дозволити собі сходити на Бессарабку, купує з асфальту. Можна, звичайно, заборонити стихійну торгівлю, навіть без збільшення кількості міліції чи санітарних служб — жорсткими заходами. Але такого бути не повинно. Треба почекати, поки вона поступово сама зникне. **Головне — захистити людей від бідності.**

Підготовлено за матеріалами «Хрещатика» та ексклюзивних інтерв’ю журналу «Директор школи, ліцею, гімназії».

ЧОМУ ГУБЕРНАТОРІВ ПРИЗНАЧАЮТЬ «ЗВЕРХУ»?

Це риторичне запитання звучало на засіданні Асоціації міст України.

Мова зайшла й про тиск, який господарі міст відчувають з боку голів обласних держадміністрацій. Ті, маючи право розподіляти бюджетні кошти, віддають їх містам та селищам за залишковим принципом. Звісно, поки що, дійде черга до маленького села, вже нічого не залишається...

Присутні констатували: на великий жаль, у нас губернатори призначаються «зверху», а не обираються народом, як це робиться в усьому цивілізованому світі. І не лише в Німеччині, Франції, Австрії, а й навіть в Росії — найближчій країні-сусідці.

A stack of four coins is shown, with the top coin tilted to reveal its obverse side. The obverse side of the top coin features a detailed landscape with a mountain range, a river, and a small building. The reverse side of the coins, which is visible on the lower three, shows a profile of a person's head facing left. The coins are rendered in a grayscale, shaded style, giving them a three-dimensional appearance.

МОДЕЛЬ ЕКОНОМІКИ ОСВИТИ

с.148

**ПРАВОВІ ОСНОВИ ФІНАНСУВАННЯ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВИТИ**

с.150

**ЩО ТАКЕ БЛАГОДІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ
І НАВІЩО ВОНА ШКОЛІ**

с.155

Економіка

ШКОЛИ

МОДЕЛЬ ЕКОНОМІКИ ОСВІТИ

Сергій Васильович Степаненко на II Всеукраїнському з'їзді працівників освіти керував секцією економіки та управління освітою. Атмосферу роботи секції визначала стурбованість за економічний стан освіти. Її робота характеризувалася виключною дискусійністю і шквалом пропозицій. Зазначалося, що без вирішення економічних проблем неможливий подальший поступ у розвитку нашої галузі. Дана стаття – це виступ Сергія Васильовича на заключному засіданні з'їзду, в якому він коротко інформує читачів журналу з важливого кола проблем.

ПОТРІБНО СТВОРИТИ ДВА ЦЕНТРИ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ

У системі управління освітою є незбалансованість у функціях на рівні центральних органів і в регіонах. Життєво важливі для нашої сфери рішення приймають кілька міністрів, а відповідальність несе лише система Міністерства освіти. До цього слід

додати факт “розтягування” вищої освіти по відомствах, намагання пролобіювати вузьку спеціальність, що не служить інтересам студентів.

Не менше проблем у системі освіти і на рівні регіонів. До зазначеної незбалансованості прав і відповідальності додається дублювання основних функцій. Запропоновано, щоб при удосконаленні управління системою освіти прийняття управлінських рішень було максимально наближено до людей, яких це стосується. Потрібно створити два центри прийняття

рішень: Міністерство освіти і навчальні заклади як ключовий підрозділ у системі освіти. Вони повинні гарантовано мати відповідні ресурси і повноваження, а не лише відповідальність. Такий статус Міністерства освіти і навчальних закладів необхідно зафіксувати у відповідних документах. Скажімо, як положення про навчальний заклад. У Польщі, наприклад, прийнято закон, що регламентує усі сфери діяльності роботи навчальних закладів (школи, технікуму, вузів).

МОДЕЛЬ ЕКОНОМІКИ ОСВІТИ

Друге коло проблем пов'язано з **розробкою моделі економіки освіти**. Йдеться про співвідношення між участю держави в системі освіти та ринковими елементами у діяльності навчальних закладів. Світовий досвід свідчить, що вся наука і освіта не може розвиватися на підприємницьких засадах, особливо у такій країні, як

© Сергій СТЕПАНЕНКО, 2001

Сергій СТЕПАНЕНКО

Проректор Київського економічного університету,
кандидат економічних наук,
доцент

наша. З урахуванням економічного стану країни важливо встановити і чітко забезпечити те, що гарантує держава. Наприклад, оплату персоналу, що забезпечує державну складову навчального плану, видання підручників для шкіл, капітальне будівництво. Сьогодні такого розмежування фінансів освіти немає; навпаки, державні виплати перекладаються на плечі інших осіб. Ми ознайомилися з проектом бюджету на 2002 рік і бачимо, що до державних коштів включено оплату за навчання.

Важливою є проблема створення нормативної бази для фінансування державної складової освіти. Ніхто не може сказати, хто і коли розробив нині діючі нормативи, які втрати в них закладено. Тому невідкладною є розробка національно-орієнтованих нормативів витрат на одну особу, що навчається, де були б враховані вимоги до якості освіти, передовий досвід країн європейської співдружності. Ці нормативи* мають бути диференційовані, адже є сільська школа, гірські райони, різні міста з різними бюджетами. Нормативи повинні враховувати всі особливості того чи іншого регіону.

ПРОЗОРІСТЬ ТА СТАБІЛЬНІСТЬ ФІНАНСУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ СКЛАДОВОЇ ОСВИТИ

Наступне коло проблем пов'язано з прозорістю та стабільністю фінансування державної складової освіти. Нині міжбюджетні відносини не дають змоги прослідкувати,

що трансферти з центрального бюджету освіти своєчасно доходять до навчального закладу, не губляться на рівні області чи району, чи розподіляються суб'єктивно. Необхідно гарантувати стабільність надходження коштів на освіту до навчального закладу. Допомогти у цьому може цікавий досвід наших сусідів, де заробітна плата чи гарантовані державні складові проводяться з центрального бюджету, обминаючи ієрархію бюджетів.

ЗАРОБІТНА ПЛАТА — НОВА ТОЧКА ЗОРУ

Ще одна проблема — забезпечення належного соціального статусу вчителям і викладачам. Наголошувалося, насамперед, на їхньому матеріальному забезпеченні, на рівні заробітної плати. Було кілька пропозицій щодо того, як забезпечити цю заробітну плату. *Дискусійним є порівняння заробітної плати вчителя до середньої заробітної плати в промисловості.* У вчителя, викладача — свої потреби, значно вищі, ніж у робітника промисловості, і всі вони можуть і повинні бути забезпечені. *Криком душі звучала пропозиція розробити сучасну систему оплати праці освітян, гідну їхньої ролі в суспільстві.* Це першочергове завдання, яке випливає з нашої роботи.

**Вся наука і
освіта не
може
розвиватися
на
підприємницьких
засадах,
особливо у
такій країні,
як наша**

* Про них йдеться у статті В.Николаева

З хроніки з'їзду

До секції записалися і виступили 326 делегатів і понад 60 запрошених, професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана з напрямком роботи секції. Виступило 25 осіб. Передано багато пропозицій до секретаріату. Всі учасники секції схвалили проєкт Національної доктрини, а також критично проаналізували ряд положень цього документу. Найбільш дискусійні — в цій статті.

ПРАВОВІ ОСНОВИ ФІНАНСУВАННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Всеволод НІКОЛАЄВ

Керівник проекту
«ФІНАНСУВАННЯ
ОСВІТИ» Програми
підтримки вироблення
стратегії реформування
освіти МФВ

Перевага у вирішенні фінансових питань в освітній сфері надається Міністерству фінансів України, яке багато прийнятих на Верховній Раді та затверджених Президентом законів чи окремих положень законів заблоковує. Зокрема, в Законі України "Про освіту" сказано, що кошти закладів

освіти та науки, які повністю або частково фінансуються з бюджету, одержані від здійснення або на здійснення діяльності, передбаченої їх статутними документами, не оподатковуються. Фактично в Україні не оподатковуються лише кошти, одержані від здійснення основної діяльності, а кошти, одержані закладами освіти іншим легальним чином, незалежно від їхнього подальшого застосування, оподатковуються на загальних підставах, що суперечить світовій практиці законодавства про неприбуткову організацію та зменшує величину додаткових надходжень в освіту.

Складові фінансової політики у сфері середньої освіти:

- визнання пріоритетності освіти у проведенні державної політики;

- встановлення нормативно-правової основи фінансової політики;
- асигнування фінансових ресурсів згідно визначених обсягів за нормативами;
- визначення формул формування місцевих бюджетів освіти;
- визначення нормативів видатків на одного учня різних навчальних закладів;
- визначення основних правил залучення та норм використання школами позабюджетних коштів.

Оскільки в Україні існує три рівні державного управління (державний, обласний, районний), то і фінансування середньої освіти також здійснюється з бюджетів, що формуються на цих трьох рівнях: державному, обласному та районному. Причому переважна частина бюджету освіти формується на рівні району. Кошти районного і обласного бюджетів складають приблизно 94-99% всього бюджету середньої освіти.

Фактори, що впливають на величину витрат на одного учня, які можна назвати традиційними:

- 1) чисельність учнів в навчальному закладі, наповнюваність класів;

- 2) тип закладу;
 3) місцезнаходження навчального закладу: в міському, сільському чи гірському районі.

Водночас, на величину вартості утримання одного учня в Україні впливає не тільки співвідношення інфраструктури та чисельності учнів. Оскільки загальна середня освіта фінансується із місцевих бюджетів, які формуються за рахунок податків на доходи громадян і прибутки підприємств, то ця величина залежить і від такого чинника, як:

- 4) економічний розвиток району.

У загальній сумі видатків на сільські загальноосвітні навчальні заклади стаття заробітної плати (разом з нарахуваннями) складає майже 75%, а вартість утримання одного учня коливається від 322 до 1121,25 грн. в рік (при нормативі 638,87 грн.).

Можливості додаткових джерел фінансування закладів освіти.

Офіційно школи мають право отримувати додаткові, позабюджетні кошти за рахунок надання таких платних послуг:

- освітні послуги;
- оренда;
- транспортні послуги;
- продаж виробленої продукції;
- інші.

Залучення додаткових ресурсів через надання платних послуг реально представлено лише у великих містах або в регіонах, де більш-менш розвинений виробничий сектор, в якому зайнята

значна частина населення.

Найбільш вагомим джерелом позабюджетних надходжень виступають додаткові освітні послуги. За рахунок коштів батьків та підприємств можуть вводитися навчальні курси понад

Таблиця 1
Нормативи видатків на одного учня закладів середньої освіти, грн в рік.

	з обласних бюджетів	з бюджетів Києва і Севастополя	з районних бюджетів
На одного учня денних загальноосвітніх середніх закладів:			
- в містах	-	399,49	399,49
- в селах			638,87
- в гірських містах			459,46
- в гірських селах			734,93
На одного учня загальноосвітніх шкіл-інтернатів	2541,25	-	-
На одного учня спеціальних шкіл для дітей з вадами розвитку	3354,45	1270,63	1270,63
На одного учня вечірніх шкіл:			
- в містах	-	218,55	218,55
- в селах	4574,25	-	-
На одного учня шкіл-інтернатів для дітей-сиріт	5082,50	-	-
На одного учня дитячих будинків	1270,63	-	-
На одного учня спеціальних шкіл, що приходять на навчання (не проживають)	508,25	-	-
На одного учня шкіл-інтернатів, що приходять на навчання (не проживають)			

ФІНАНСУВАННЯ ОСВІТИ

Органи управління освітою		Складові навчального процесу					
		Інфраструктура	Засоби навчання	Керівний персонал	Педагогічний персонал	Зміст навчання	Учні
Національний рівень	Верх. Рада	Визначає загальні правові засади функціонування та фінансового забезпечення закладів системи освіти через прийняття законодавчих актів					
	Каб. Мін.	Контролює загальний стан і розвиток всіх складових системи освіти Визначає порядок формування місцевих бюджетів, у тому числі і бюджетів освіти					
	Мін. освіти і науки	Веде зведений облік наявності	На основі даних, зібраних з регіонів, планує загальну потребу	Веде загальний облік наявності і потреби	Веде загальний облік наявності і потреби	Встановлює стандарти	Веде облік контингенту
	Мін. екон.	Виділяє кошти на будівництво шкіл	Z	Z	Z	Z	Z
	Мін. праці	Z	Z	Встановлює норми і умови оплати праці працівників освіти		Z	Z
	Мін. фін.	<ul style="list-style-type: none"> - Встановлює нормативи видатків на одного учня різних закладів освіти - Планує загальний обсяг фінансування через Міносвіти та інші міністерства, що фінансують середні заклади освіти - Фінансує видання підручників - Фінансує окремі заклади: спеціальні школи-інтернати республіканського значення, школи соціальної реабілітації (для неповнолітніх правопорушників) 					
Обласний рівень	Фін. упр. держ. адмін.	Уточнює потребу, Фінансує будівництво і капремонт закладів, які їм підпорядковані, виділяє дотації районам	Уточнює потребу, Фінансує (частково) забезпечення підручниками	Уточнює потребу, Фінансує підвищення кваліфікації керівного і педагогічного персоналу, Фінансують виплату заробітної плати працівникам в закладах, які їм підпорядковані		Z	Z
	Центра ліз. бухгалт. упр. освіти	Планує потребу в будівництві і капремонті по області	Планує потребу по області	Веде облік і планує підвищення кваліфікації керівного і педагогічного персоналу, Ведуть справи по нарахуванню і виплаті заробітної плати працівникам закладів освіти, які їм підпорядковані		Контролює зміст навчання	Веде облік контингенту учнів різних закладів освіти
Регіонний рівень	Фін. упр. держ. адмін.	Уточнює потребу, фінансує будівництво і капремонт, оплату комунальних послуг	Уточнює потребу, Фінансує забезпечення закладів освіти всіма засобами навчання (окрім підручників)	Фінансує виплату заробітної плати працівникам закладів освіти		Z	Z
	Центра ліз. бухгалт. відділу освіти	Планує потребу і подає до районної адміністрації	Планує потребу, складає кошторис	Веде справи по нарахуванню і виплаті заробітної плати працівникам закладів освіти, які їм підпорядковані		Контролює зміст навчання	Веде облік контингенту закладів освіти
Навчальний заклад		Використовує, контролює стан, поточний ремонт, оренда	Веде облік наявності та зносу засобів, надає їх у користування учням	Веде справи по нарахуванню і виплаті заробітної плати працівникам закладів освіти (якщо школи знаходяться на самостійному фінансуванні)		Z	Z
Сім'ї, громадськість		Додаткові кошти на фінансування ремонту	Часткова оплата підручників	Додаткова заробітна плата за рахунок позабюджетних коштів		Плата за додаткові освітні послуги	Утримання учнів сім'ями

Директор школи, ліцею, гімназії № 5-6/2001

обсяг, визначений державним стандартом для відповідного освітнього рівня. Так, в спеціалізованих школах, ліцеях і гімназіях, а також в звичайних загальноосвітніх школах утворюються проліцейні і ліцейні класи, в яких за рахунок коштів батьків збільшується кількість навчальних годин по окремим предметам, або вводяться додаткові дисципліни.

Проблемні питання фінансування освіти:

1. Визначення обсягів місцевих бюджетів освіти має встановлюватися на основі розрахункових нормативів, визначених Міністерством фінансів. Фактично ж ці нормативи є дуже низькими і не забезпечують фінансування навіть обов'язкових витрат. Встановлені нормативи є реальними лише для шкіл з великою чисельністю учнів, і крім того, вони не враховують фактичний стан шкільних будівель.
2. Місцеві бюджети освіти (районні) встановлюються на основі фактичної потреби, в якій враховані лише мінімальні, обов'язкові витрати (на заробітну плату і комунальні послуги). Фінансування закладів середньої освіти, за різними оцінками, здійснюється на 40—60% їхньої реальної потреби
3. Міністерством економіки з 1995 року було профінансовано лише будівництво декількох сільських шкіл.
4. Видавництво підручників має фінансуватися з державного бюджету. Оскільки ж обсяги фінансування є недостатніми, місцеві органи управління освітою вживають своїх заходів: обласні органи можуть спрямовувати на ці цілі частину районних бюджетів, зобов'язати їх сплачувати певний відсоток вартості підручників, оплачувати частково за рахунок коштів батьків тощо.
5. Нормативними документами передбачено створення фонду всеобучу, який створюється за рахунок своїх надходжень в обсязі 1-3% і може використовуватися на власні потреби. Фактично ж цей фонд вже декілька років майже не планується в бюджеті освіти району.
6. Уточнення потреби відбувається під впливом таких факторів: вищі органи ці цифри намагаються зменшити, в свою чергу директори шкіл намагаються особисто "вибити" додаткові асигнування.
7. Отримання додаткових доходів за рахунок освітніх послуг реально представлено лише у великих містах, в регіонах воно не має перспективи внаслідок низького рівня доходів населення.
8. Оплата праці вчителів залишається на рівні, який не забезпечує нормального відтворення їх працездатності.

ДАЙТЕ МЕНІ ГАРНУ
ПОЛІТИКУ, І Я ВАМ
ДАМ ГАРНІ
ФІНАНСИ

Анн Тюрго

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОКТРИН

США

На програму грантів для кращих вчителів виділяється 50000000\$ щороку протягом 2002-2004; на підтримку розділу про розповсюдження інформації з необхідного курсу навчання професії в науковій, математичній, інженерній та технічній освіті — 5000000\$ щороку протягом 2002-2004; на проведення оцінки навчання — 600000\$; на підтримку розділу про наукову, математичну, інженерну та технологічну ділову конференцію з освіти — 300000\$ 2002 року і по 200000\$ 2003-2004; на гранти з дистанційного навчання — 5000000\$ щороку протягом 2002-2004 років

РОСІЯ

Передбачено досягнення наступного рівня фінансування освіти: на першому етапі (до 2003 р.) — не нижче 6% від валового внутрішнього продукту (ВВП), в тому числі на фінансування освітніх закладів федерального підкорення не нижче 1% від ВВП; на другому етапі (до 2010 р.) не нижче 8% від ВВП, в тому числі на фінансування освітніх закладів федерального підкорення не нижче 1,2% від ВВП; на третьому етапі (до 2025 р.) — не нижче 10% від ВВП, в тому числі на фінансування освітніх закладів федерального підкорення не нижче 1,5% від ВВП.

УКРАЇНА

Обсяг фінансування освіти і науки має бути збільшеним:

напершому етапі до 6% валового національного продукту, на другому — до 10%;

Основними джерелами фінансового забезпечення освіти є:

- кошти державного та місцевих бюджетів;
- кошти осіб, громадських організацій і фондів;
- спонсорські і добровільні внески та пожертвування;
- кошти галузей народного господарства, юридичних осіб, плата за додаткові освітні послуги та інші послуги, що надаються закладами освіти тощо.

Урядовий сайт РОСІЇ <http://www.government.gov.ru>

Урядовий сайт УКРАЇНИ <http://www.edukation.gov.ua>

Сайт Національної Бібліотеки Конгресу США <http://www.lcweb.loc.gov/homepage/>

ЩО ТАКЕ БЛАГОДІЙНА ОРГАНІЗАЦІЯ І НАВІЩО ВОНА ШКОЛИ

Економіка
ШКОЛИ

Ні для кого не таємниця, що школа у нашій державі перебувала і перебуває у скрутному становищі. Справді, як директорів школи розплачуватися за комунальні послуги, як робити ремонт, за купувати обладнання, меблі, книжки, ліки для медичного пункту тощо?

Школа у нас — навіть не юридична особа. У райво є розрахунковий рахунок і субрахунки шкіл, але для того, щоб ними скористуватися, треба мати неймовірну енергію.

Залишається надія на батьків. Часи, коли батьки, учні, а також увесь штат школи озброювалися пензлями та білими стелю власноруч — минулися. Нині треба відшукати або батька—керівника ремонтної бригади, або збирати кошти з усіх. Якщо справедливо розподілити внески, вдасться, нікого не образивши, зібрати достатню суму. Щоб це не виглядало дріб'язковим здирицтвом, можна заснувати, скажімо, таке об'єднання громадян як освітній благодійний фонд.

У нашій країні цей прецедент фактично створено у 1992 році Українським коледжем імені В.О.Сухомлинського (№ 272). Щоправда, офіційно фонд зареєстровано у 1998 році.

У статуті “Освітнього бла-

годійного фонду Українського коледжу ім. В.О. Сухомлинського” зазначено:

2.1. Метою діяльності фонду є сприяння реалізації конституційного права громадян на освіту шляхом надання матеріальної допомоги обдарованим учням, сім'ям педагогічних працівників і технічного персоналу Українського коледжу ім. В.О.-Сухомлинського.

2.2. Основними завданнями фонду є:

- надання матеріальної допомоги, зокрема шляхом фінансування позашкільного та додаткового навчання обдарованих учнів, у першу чергу з малозабезпечених, багатодітних сімей, сиротам, батьки яких загинули в Україні та за її межами, виконуючи службові обов'язки, іншим, хто її потребує;
- надання благодійної допомоги сім'ям педагогічних працівників і технічного персоналу;
- участь у розробці та фінансуванні програм та інших заходів, у першу чергу просвітницьких, які відповідають напрямкам діяльності фонду;
- надання благодійної допомоги громадським органі-

**Людмила
ІЛЬЄНКО**

Кореспондент журналу
«Директор школи,
лицею, гімназії»

Директор школи, лицею, гімназії №5-6'2001

Через податки невігдно виплачувати заробітну плату з коштів фонду: податки стягуються у подвійному розмірі – при перерахуванні коштів у фонд і, повторно, при виплаті грошей

заціям, юридичним та фізичним особам, які беруть активну участь у навчальному процесі, війнам Збройних Сил та правоохоронних органів України;

- встановлення ділових і культурних зв'язків із закордонними благодійними просвітницькими організаціями.

У спецвипуску журналу “Український колеж” №1 за 1993 рік, виданому коштом Київського українського колежу ім. В.О. Сухомлинського, висвітлено роботу фонду.

Її схема така: батьки здають гроші або перераховують кошти за безготівковою системою. Хто може – допомагає майном. Усі без винятку кошти витрачаються на потреби колежу. За цільовим використанням грошей спостерігає спеціальна наглядова комісія фонду, а також інспекції – ревізійні, прокурорські та інші комісії.

“Перші гроші “батьківського фонду”, – розповідає директор колежу Василина Миколаївна Хайруліна, – лежали на книжці у довіреній мамі”. Сьогодні фонд має самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку, штамп, бланки зі своїм найменуванням, символіку. Щоб узаконити фонд, довелося зібрати Конференцію громадського самоврядування колежу і розробити Статут освітнього благодійного фонду, яким передбачено плату батьків для створення фонду матеріально-фінансової допомоги колежу.

Завдяки власному благодійному фонду колеж зміг обладнати мультимедійний центр, встановити панелі,

східці, друкувати (маленьким тиражем, для власних потреб) цікаві видання, такі як “Науково-методичний посібник” за редакцією директора В.М. Хайруліної – член-кореспондента АПН України, кандидата педагогічних наук, “Робочий зошит класного керівника” та інші цінні посібники. Є навіть збірка “Дивоцвіт душі”, присвячена творчості та вдячним відгукам про колеж випускників та учнів. Читаючи її, не можна не розчулитися.

З поліпшенням умов для навчання значно підвищилася якість освіти. За підсумками останніх п'яти років 95-97% випускників колежу з першої спроби вступили до привілейованих вищих навчальних закладів. За методиками та програмами колежу працюють загальноосвітні заклади Вінниччини, Кіровоградщини, Херсонщини та інших областей України. У 1998 році при колежі створено Міжнародний клуб дитячої дипломатії.

Нині директор колежу навіть може дозволити собі виплатити матеріальну допомогу вчителям до початку навчального року у розмірі 300 грн.

А от директор іншого благодійного фонду, “Україна – ХХІ століття”, створеного при Київському ліцеї міжнародних відносин № 51, Костянтин Миколайович Лятамбур, зазначає, що через податки невігдно виплачувати заробітну плату з коштів фонду: податки стягуються у подвійному розмірі – при перерахуванні коштів у фонд і, повторно, при виплаті грошей.

Костянтин Миколайович окрім посади директора фонду обіймає посаду заступника директора ліцею, є вчителем математики і батьком дитини, що навчається в ліцеї. Він люб'язно надав нам список витрат на 1 півріччя 1999-2000 навчального року:

- радіофікація (свято 1 вересня, Новий рік);
- підручники до бібліотеки (фізика, зарубіжна література);
- меблі в методичний кабінет;
- передплата періодичної навчальної преси;
- витратні матеріали (картридж для принтера, папір);
- зарплата бухгалтера;
- податки на зарплату;
- касове обслуговування банку;
- матеріальна допомога;
- вилов тварин на території ліцею;
- господарчі витрати (придбання електро- та сантехнічного обладнання, скла, інвентаря для прибиральниць, замків, цвяхів, інструментів, канцтоварів тощо);
- медикаменти для медпункту;
- оформлення статистичного звіту;
- культмасові витрати (призи, фотопослуги).

У корисності фонду для школи, мабуть, ніхто не стане сумніватися.

З другого боку, батьки часто скаржаться, що деякі середні навчальні заклади Києва їх просто обирають — безжалісно і несправедливо. Так, мамі, що привела сина до ліцею, поставили умову — закупити меблі для цілого кла-

су. Чи інша історія: батьки змушені платити “данину” класному керівникові — 5 доларів за урок. У середньому, батькам, які не перебувають за межею бідності, навчання дитини коштує близько 100 доларів на місяць. І це зовсім не добровільні пожертви. Думаю, що ці батьки скептично поставляться до ідеї створення благодійного фонду у їхній школі, бо це остаточно розв’яже руки здирикам та вимагачам.

Історія поставила нас в умови, коли будь-яке суспільне явище має дві сторони. Якщо керівник - справді мудра і чесна людина, то позитивне, без сумніву, переважатиме. Вирішувати вам, шановні директори!

ЯК ЗАСНУВАТИ БЛАГОДІЙНУ ОРГАНІЗАЦІЮ

З цим питанням нам допоміг розібратися Тарас Кутувий, фінансовий директор Всеукраїнського фонду “Крок за кроком”.

Оскільки благодійна організація — це об’єднання громадян, то аби бути підкованим у цьому питанні з юридичного боку, слід вивчити Конституцію України, закони України: “Про об’єднання громадян”, “Про благодійництво та благодійні організації” (див. “Порядник для неурядових організацій”, том 2, Закони України). В останньому законі, зокрема, вказано: “Законодавство про благодійництво та благодійні організації складається з Конституції України (254 к/96-ВР), цього закону, інших нормативно-правових актів, що регулюють благодійництво та благодійну

*У середньому,
батькам,
які не
перебувають
за межею
бідності,
навчання
дитини
коштує
близько 100
доларів на
місяць*

Якщо Ви хочете відчувати себе людиною, яка на щось має право, доцільно, мабуть, зареєструвати власний фонд

діяльність” (стаття 3); “Конкретні напрями благодійництва та благодійної діяльності визначаються благодійниками і статутами (положеннями) благодійних організацій” (стаття 4).

Взагалі, кожен фонд повинен мати, на думку Тараса Кутового, **благодійну місію**. З неї випливають програми, під які надходять **кошти**. На жаль, у нашій країні зазвичай перша ланка де-факто взагалі випадає, а друга впливає з третьої.

Згідно зі статтею 8 вже згаданого закону, благодійна організація набуває права юридичної особи з моменту її державної реєстрації. Державна реєстрація всеукраїнських та міжнародних благодійних організацій здійснюється Міністерством юстиції України, а місцевих благодійних організацій, а також відділень (філій, представництв) всеукраїнських, міжнародних благодійних організацій – відповідними місцевими органами виконавчої влади. Зареєстрована благодійна організація вноситься до реєстру благодійних організацій, дані якого оприлюднюються в офіційних виданнях. Реєстрація кількох благодійних організацій під однією й тією ж назвою не допускається. Засновники фонду повинні відвідати також:

- управління статистики;
- фонд зайнятості;
- пенсійний фонд;
- соцстрах;
- соцстрах з нещасних випадків на виробництві;
- податкову міліцію (для виготовлення печаток, затвердження реквізитів);
- податкову інспекцію;
- банк (щоб відкрити рахунок).

Простіше кажучи, загальна схема дій така:

- 1) вивчити законодавство;
- 2) розробити статут;
- 3) зібрати конференцію;
- 4) підготувати документи;
- 5) розпочати “ходіння по муках” (до районної держадміністрації або до Мінюсту у відділ легалізації об’єднань громадян за адресою Городецького, 13). Попередню консультацію можна отримати у Київському управлінні Мінюсту, що у Музейному провулку.

Перелік документів, які мають бути готові до 5 етапу: 2 екземпляри статуту, протокол установчих зборів, документ про сплату коштів за державну реєстрацію, підтвердження юридичної адреси (договір оренди), відомості про склад керівних органів та засновників фонду, заява на ім’я начальника управління юстиції.

Зареєструвати благодійну організацію нелегко. Якщо просто заплатити юристу, це коштуватиме не менше 300 доларів. Якщо робити це власноруч, треба заздалегідь налаштуватися на те, що за будь-яку інформацію від будь-якої інстанції проходження Ваших документів доведеться розплачуватися своїм часом, нервами, та й — чого гріха таїти — просто розплачуватися, бо все це — жива копійка працівників цих офіційних установ. Тож не дивуйтеся, якщо до Вас будуть надто вимогливі.

Однак, якщо Ви, директор, хочете відчувати себе людиною, яка на щось має право, доцільно, мабуть, зареєструвати власний фонд.¹ **Бажаємо успіхів!**

¹ Ще краще якщо такий фонд зареєструють батьки. (Див. статтю «Школа у державі» на С. 132.)

ЕКСКЛЮЗИВ

ГІМНАЗІЇ ТА ЛІЦЕЇ: ЯК ЇХ РОЗВИВАТИ?

с.160

МЕХАНІЗМ ЗАПУСКУ НОРМАТИВНОЇ БАЗИ

с.161

НА ЧАСІ — АТЕСТАЦІЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

с.162

ПРОБЛЕМА, ЯКА СТАЛА ТРАДИЦІЄЮ

с.162

НАЙБЛИЖЧА ПЕРСПЕКТИВА ЛІЦЕЇВ І ГІМНАЗІЙ

Ексклюзив

Цього року *ми не плануємо якихось змін в організації навчального процесу, оскільки він уже розпочався.* Хороші

правила, чи не дуже — але вони повинні відпрацювати повний цикл. Коли він завершиться, тоді, маючи інформацію, проведемо аналіз і з'ясуємо, що вдалося, а що — не дуже, де слід внести корективи, а від чого слід взагалі відмовитися. Доки не завершиться повний цикл навчального року, ми не плануємо ніяких особливих змін і корективів —

ні за змістом, ні за організацією навчального процесу. Вважаю, що *повинен бути зворотній зв'язок, діалог, щоб ми могли у нормальному спілкуванні розробляти рішення, наближені до оптимальних.*

Розумію, що *нині кожному цікавлять перспективи розвитку гімназій і ліцеїв. Перш за все, зазначимо, що ці навчальні заклади, як складові освіти України, — відбулися. Нині про це можна говорити сміливо, нікого вже не треба переконувати, що вони повинні бути. Вони не просто вписалися у вітчизняну систему освіти, а забезпечили реалізацію цілого ряду конституційних положень і положень законодавства про освіту щодо права вибору, можливостей задоволення*

освітніх запитів.

Я навіть пропонував відмовитися від терміну навчальний заклад нового типу, адже нині — це складова системи освіти України. Думаю, що сьогодні слід говорити про інше: про те, як розвивати спеціальні навчальні заклади, як організовувати навчальний процес, розглядати багато інших питань, у тому числі питання підбору учнів.

Формування контингенту* — *болюче питання!* Кожен директор гімназії або ліцею знає, яке воно болюче. Проблеми були завжди: не можна стверджувати, що методики добору, виявлення обдарованих учнів мають на сьогодні завершений, досконалий вигляд. Ясно, що в цих питаннях ще багато суб'єктивних моментів, а хотілося б, щоб їх було якомога менше.

З другого боку, *є проблема виконання положень законодавства України.* Якщо раніше ми досить вільно оперували термінами — гімназія, ліцей, колегіум, то ст. 9 Закону про загальну середню освіту унормувала визначення цих понять. Тепер *вільного оперування цими термінами не треба допускати.* Необхідно формувати в суспільстві нормальне ставлення, нормальне розуміння того, що вміщують у собі терміни «гімназія», «ліцей». Коли людина прочитала — «Гімназія», вона вже знає,

**Григорій
НАУМЕНКО**

заступник
державного
секретаря МОН
України

*читайте про досвід набору ліцеїстів у фінансовий ліцей у статті Шукевича на с.80

чим займається цей навчальний заклад. Сьогодні це *не просте питання, над ним треба працювати.*

Ви прекрасно знаєте, що вітчизняні гімназії, ліцеї переважно створювалися на базі діючих навчальних закладів — спеціалізованих чи загальноосвітніх шкіл, закладів із певними традиціями. *Зламати ці традиції — проблема. З другого боку, чи повинна гімназія займатися початковою освітою, чи лише, як визначено законом, починати працювати з дітьми з п'ятого класу?*

Така само і для ліцеїв,

коли кажуть: у нас до 8-го класу — загальноосвітня школа, а з 8-го — починається ліцей. Чи допустимо це, і наскільки допустимо? **В одному навчальному закладі діють, фактично, дві структури — теж проблема.**

Шукати шляхи вирішення цих проблем — це питання щодо навчальних планів, щодо організації навчально-виховного процесу. Думаю, що сьогоднішнє засідання — ще один крок до їх вирішення. Я закликаю Вас до плідної співпраці, до відкритої, широї розмови. І дякую за увагу.

ФІНАНСУВАННЯ ТА АТЕСТАЦІЯ

Інтерв'ю головного редактора журналу Ольги Виговської з заступником державного секретаря Міністерства освіти і науки України Григорієм Науменко

— Для того, щоб виконати частково Ваше побажання й пропозиції, потрібно, крім того, що визначив бюджет, додатково спрямувати в освіту кілька мільярдів доларів на рік. А де їх узяти? Їх можна тільки заробити. Якщо щось заробимо, тоді й в освіту можна буде вкласти відповідні гроші.

Заробляти гроші — питання багатогранне. Треба, щоб промисловість працювала — легально, прозоро. Це при тому, що за орієнтовними оцінками тіньова економіка становить близько 40% валового внутрішнього продукту; це виробництво, із якого у державний бюджет нічого не потрапляє. Зрозуміло, що саме на ці відсотки недофінансовується освіта. Ми самі себе обкрадаємо. Коли люди отримують зарплату у конверті, вони до цього звикають, і переносять тіньові схеми економіки далі: із рук

у руки, дають хабарі, наймають репетитора і т. п.

Держава виділяє стільки коштів, скільки може.

— *Який механізм запуску нормативної бази?*

Ми бачимо, що необхідно розробляти нові підходи до фінансування загальної середньої освіти, нові підходи до її матеріально-технічного забезпечення. Ми друкуємо нові проекти та нормативні документи в освітянській пресі, щоб мати відгуки, мати зворотний зв'язок.

На сьогодні основне коло правової освіти у нас сформовано.

— *На часі — атестація закладів освіти...*

До наступного навчального року ми проведемо обговорення розроблених на цей час проектів. Із наступного — розпочнемо апробацію однієї, а може й кількох систем. За рік апробації по-

Ці навчальні заклади, як складові освіти України, — відбулися

Франко-пруську війну виграв не німецький солдат, а німецький учитель

бачимо, як вони спрацьовують. Час покаже.

Магістральна лінія — перехід на 12-річну освіту. Це

**ІСТИННИЙ ПОКАЗНИК
ЦИВІЛІЗАЦІЇ — НЕ
РІВЕНЬ БАГАТСТВА Й
ОСВИТИ, НЕ ВЕЛИЧ
МІСТ, НЕ РЕКОРДНІ
ВРОЖАЇ, А КУЛЬТУРА
ЛЮДИНИ, ЯКУ
ВИХОВУЄ КРАЇНА**

Емерсон

запровадження нової структури школи, нового змісту. Ми не можемо не забезпечити перехід молодшої школи в середню, середньої — в старшу. В усьому світі початкова школа охоплює період від 4 до 6 років, а у нас, ще з радянських часів, — 3 роки; ми не вра-

хували вікових особливостей дитини.

Треба розрізняти зміст освіти й методики.

Основне джерело помилок у людському житті — це підміна понять.

Ідеальний підручник, за яким дитина могла б навчатися сама, повинен дублювати, повторювати вчителя.

Потяг до навчання формується всередині дитини, але під зовнішнім впливом учителя, родини, середовища, в якому вона перебуває. Коли немає власної внутрішньої мотивації до навчання, не допоможуть ні найкращий підручник, ні найкращий вчитель.

Здобути освіту й отримати освіту — різні поняття. Освіту можна тільки здобути, а ми кажемо — отримати.

Ми хочемо зняти піки інформаційного перевантаження; це не скорочення — це перегляд освіти у комплексі.

Систему підготовки педагогічних кадрів буде змінено.

Необхідно визначитися: що ми маємо зробити зараз, що ми маємо зробити трохи

згодом і які ресурси ми маємо задіяти для цього.

Проблема сім'ї, проблема соціального сирітства — такої проблеми у нас не було ніколи.

Освіта — це найбільш масова й дієва система у державі.

— Яке Ваше ставлення до фінансування навчальних закладів?

— Якщо виходитимемо лише з рентабельності навчальних закладів, то втрачимо сільські малокомплектні школи. Треба, щоб школи частково фінансувала держава, а все інше, за потребами, — місцева влада.

— Започаткуємо нашою увагою ще одну проблему, що стала традиційною, на жаль. Це Вчитель з "великої літери"... Чи будуть коли-небудь в Україні створені для цього умови?

— До вчителя завжди ставлять високі вимоги: він повинен бути і таким, і таким, і ... А от забезпечення умов досягнення цього високого рівня завжди відставало і відстає не лише у нас в Україні. Це світова тенденція, яка має місце вже багато років.

— Що ж робити?

— Треба, щоб суспільство зрозуміло: якщо воно хоче, щоб вчитель був красивим, гарно вдягненим, був зразком для дітей, то треба і вчителю забезпечити відповідні умови. Наприклад, для того, щоб у вчителя була гарна літературна мова, йому треба надати можливість, щоб він і в театр ходив, і до музики міг прилучитися. Уявіть собі насьогодні таку ситуацію: вчитель сільської школи сідає в машину і їде в обласний центр на виставу. Це не реально!

ЩОДЕННИК ДИРЕКТОРА

ЯК СТАТИ ШКОЛОЮ-ЛАБОРАТОРІЄЮ?
с.164

НОРМОТВОРЧА РОБОТА МОНУ
с.164

НАЙКУМЕДНІША ІСТОРІЯ
с.166

АЛГОРИТМ ЩАСЛИВОГО ЖИТТЯ
с.167

НАШІ ЮВІЛЯРИ
с.170

Щоденник
директора

ЗАПИТУЮТЬ ДИРЕКТОРИ

ЯК СТАТИ ШКОЛОЮ-ЛАБОРАТОРІЄЮ?

Чи будь-який навчальний заклад може бути школою-лабораторією? Звичайно ні. Тільки такий, що має бажання працювати в інноваційному режимі, педагогічний колектив згоден проводити експериментальну діяльність, а вчитель — бути вчителем-експериментатором.

Але цього не досить. Навчальний заклад повинен мати моральну і матеріальну (що дуже важливо) підтримку з боку місцевої влади, яка складає угоду про співпрацю з науковою установою Академії педагогічних наук України чи вищим навчальним закладом за місцем розташування загальноосвітнього навчального

закладу. Призначається науковий керівник, який крім угоди, складає програму наукового дослідження і щорічний план її виконання.

Ініціатором співпраці з науковою установою має стати навчальний заклад, а обрана проблема експерименту — доступною і бажаною.

Навчальний заклад періодично двічі звітується: перед науковою установою, з якою укладено угоду, та у своєму закладі.

За додатковою інформацією можна звертатися до Інституту педагогіки АПН України, за адресою: 04053, м.Київ-53, вул. Артема 52-Д.

Телефони лабораторії — 211-94-54, приймальної — 211-97-01.

НОРМОТВОРЧА РОБОТА МОН

На засіданні правління асоціації директорів ліцеїв та гімназій України, що проводилось у грудні в м. Києві, виникли запитання. Відповідає на них заступник державного секретаря МОН України Григорій Науменко.

— У минулому році мало вийти **“Положення про ате-стацію керівників шкіл”...**

— Такий проект розробляється.

— **Питання щодо комп'ютеризації шкіл.**

— Програма комп'ютеризації затверджена Кабінетом Міністрів і розрахована на три роки. Для кожної області визначено кількість комп'ютерних класів, що будуть поставлятися. Далі механізм дуже простий: Міністерство освіти за за-

мовленням обласної державної адміністрації, за поданням обласного управління освіти затверджує розрядку поставки. Тому питання про те, у який конкретно навчальний заклад області поставлять комп'ютерний клас, — це питання не Міністерства, а обласних управлінь освіти. Саме вони подають нам свої заявки, і вони визначають конкретні навчальні заклади.

Єдине — Міністерство освіти ставить певні вимоги

На запитання
відповідає

**Ніна
ФЕДОРОВА,**

старший науковий
співробітник
лабораторії
педагогічних
інновацій
Інституту
педагогіки АПН
України

На запитання
відповідає

**Григорій
НАУМЕНКО,**

заступник
державного
секретаря МОНу

до підготовчої роботи. Пам'ятаю, коли я вперше працював у Міністерстві, під активним тиском певних посадових осіб завезли такий комп'ютерний клас у школу-новобудову. А там навіть електрики немає, ще не підвели силовий кабель. Тобто школу ще не здали в експлуатацію, а вже привезли комп'ютерний клас. Враховуючи такі моменти, **сьогодні ми висуваємо певні вимоги щодо підготовки до комп'ютеризації.**

Скажу відверто, свого часу я із задоволенням приклав руку до вирішення цієї проблеми, працюючи в Адміністрації Президента. *Буквально два моїх речення потрапили в Послання Президента України до Верховної Ради. Та їх вистачило, щоб дати відповідне доручення Кабінету Міністрів, розробити і прийняти відповідну постанову щодо комп'ютеризації.*

Минулого року на виконання доручення Президента на комп'ютеризацію виділено **6.5 млн. грн.**; наші розрахунки свідчать, що цього року ми можемо реально поставити **150 комп'ютерних класів.** На наступний рік планується **35 млн. грн.**; це дасть змогу поставити близько **300 класів.** Хочу наголосити: все це за рахунок державного бюджету. А є ще й місцевий бюджет.

Згідно із бюджетним кодексом і законодавством про бюджетну систему **середня освіта фінансується з місцевого бюджету,** в тому числі й для придбання обладнання. **Але ми йдемо на централізоване фінансування, щоб стимулювати таким чином і місцеві бюджети.** І справді, минулорічна акція, коли у державному бюджеті знайшли

Під час наради...

Фото Наталії Виговської

6,5 млн. грн. (а на цей рік виділили ще **20 млн. грн.**), певним чином стимулювала місцеву владу збільшити фінансування на ці потреби.

Чому ми хочемо централізувати навіть кошти місцевих бюджетів? Тому що ми закупаємо комп'ютерні класи на умовах тендеру. Заявки подають 12-15 фірм-виробників і ми можемо грати на цінах, оскільки вимоги до комплектації однакові для всіх. Якщо виробник не може їх забезпечити, його заявка навіть не розглядається. Ціни суттєво коливаються: від **30 до 75 тис. грн.** за комплект. Це дає нам змогу варіювати, вибираючи відповідну якість і ціну. В областях закупівлю дуже часто проводять без тендерів: є одна фірма-виробник, яка диктує ціни. **І ми втрачаємо — в грошах, у кількості, у якості.**

— **Що робить Міністерство щодо ліцензування комп'ютерних програм у навчальних закладах?**

— Питання дуже болюче і дуже непросте. Два роки ми вели переговори з фірмою Microsoft. Ми погоджуємося локалізувати програмне забезпечення українською мовою, дати відповідні ліцензії. Проте локалізація одного програмного продукту із комплекту Microsoft Office коштує від **7 до 9 млн. доларів.** Вам відомий стандартний пакет Microsoft Office, порашуйте, скільки коштувала б одна поставка локалізованого пакету Microsoft Office? Зрозуміло, що таких грошей у нас немає.

Проте два роки напруженої роботи дали свої результати. Нещодавно підписано меморандум між Міністерством освіти і науки і представництвом фірми Microsoft про **локалізацію стандартного програмного забезпечення українською мовою.** Microsoft бере на себе локалізацію, і всі витрати, пов'язані з цим. Фірма зобов'язується надавати чисті ліцензійні продукти для поширення їх у навчальних закладах, а Міністерство освіти, в свою чергу, зобов'язується зробити все, щоб у навчальних закладах України не використовувалися не ліцензійні програмні продукти. Така робота вже розпочалася.

*Шановні читачі!
Журнал «Директор
школи, ліцею, гімназії»
продовжує публікувати
кумедні історії, що
трапилися у дирек-
торській практиці на-
ших читачів. Бажаємо
Вам гарного настрою і
доброго гумору!*

ПЕРЕРВАНИЙ ПОЛІТ, АБО ПЕРЕДБАЧЕННЯ ЕКСТРАСЕНСА

Тетяна РАКША

Директор
Дніпрянської
ЗОШ, м. Нова
Каховка,
Херсонської
області

У 6В класі нашої школи навчаються двоє близнюків — Артем та Андрій Ковальови. Не вистачить сотні сторінок, аби описати їхні пустощі та вибрики, що іноді межують між драмою та трагедією і завдають мені, вчителям і батькам постійного головного болю. Скажімо, зовсім недавно вони “експериментували” з вибуховою сумішшю, яка ефектно спрацювала в унітазі шкільного туалету. Слава Богу, обійшлося без жертв, хоч унітаз розлетівся на друзки.

Хлопці повною мірою використовують свою схожість. Навіть покарання стало для них забавою, бо “зловмисник” зазвичай залишається осторонь, а “потерпілого” втішає те, що “суддів” знову вдалося ошукати.

Треба віддати належне матері Артема та Андрія: після кожного інциденту

вона приходиться до школи і ми разом шукаємо шляхи виходу з чергової “кризи”. Одного разу вона зустріла мене, схвильована більше, ніж завжди:

— Тетяно Іванівно! Я знайшла, як перевиховати своїх синів.

Виявилося, що місцевий священик погодився взяти братів на навчання та виховання до недільної школи при церкві. Чесно кажучи, я сумнівалася в дієвості цього виховного заходу, та й сама мати поділяла мій сумнів: напередодні вона відвідала екстрасенса, який передбачив, що її діти недовго затримуються у недільній школі.

Та спробувати варто було. І ось у неділю чепурні близнюки, у білих сорочечках, з кошиками із дбайливо складеними овочами, фруктами, пиріжками і букетиками волошок (батюш-

ка мав усе освятити і цим посилити виховний вплив) пішли до церкви.

Отець Володимир радісно їх зустрів, і після обов'язкових духовних настанов запропонував "трудова терапія" – прибрати олтар, підмести підлогу, протерти іконостас, полити квіти і таке інше. Діти із захватом взялися до справи, чим немало порадували святого отця.

Усе б добре, та трохи згодом, під час обряду, батюшка не знайшов на звичному місці келиха з "кров'ю Ісуса", простіше кажучи, – з вином, яке він використовував для прича-

щання прихожан.

Отцю Володимиру нічого не лишалося, як на якийсь час перевтілитися у Шерлока Холмса і скористатися прославленим методом дедукції. Довго шукати не довелося: брати сиділи неподалік під церквою на березі Дніпра, обнявшись як два нерозлучних крила, і співали: "Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю: чому я не сокіл, чому не літаю...". Перед ними стояв наполовину спорожнілий келих із "пальним".

Тепер ми з Любою, матір'ю близнюків, шукаємо інші методи виховання.

Може допоможете?

На Ваші ідеї щодо виховання хлопчаків чекає Тетяна Іванівна разом з нами.

АЛГОРИТМ ЩАСЛИВОГО ЖИТТЯ ЖИВИ, НАЧЕБТО НА ЗЕМЛІ РАЙ!

Якщо сьогодні з ранку ти прокинувся здоровим, **ти щасливіший за 1 мільйон осіб**, що не доживуть до наступного тижня.

Якщо ти ніколи не переживав війну, самотність ув'язнення, агонію, катування чи голод, **ти щасливіший за 500 мільйонів осіб** у цьому світі.

Якщо ти можеш піти в церкву без страху і погрози ув'язнення чи смерті, **ти щасливіший за 3 мільярди осіб** у цьому світі.

Якщо у твоєму холодильнику є їжа, ти одягнений, у тебе є дах над головою і постіль, **ти багатіший за три чверті людей** у цьому світі.

Якщо у тебе є рахунок у банку, гроші в гаманці або навіть небагато дріб'язку в скарбничці, **ти належиш до 8% забезпечених людей** у цьому світі.

Якщо ти читаєш цей текст, **ти благословенніший удвічі**, тому що, *по-перше, хтось подумав про тебе; по-друге, ти не належиш до тих 2 мільярдів людей, які не вміють читати!*

Хтось колись сказав: працюй, наче тобі не потрібні гроші, люби, наче тобі ніхто ніколи не завдавав болю, танцюй, наче ніхто на тебе не дивиться, співай, наче ніхто не чує, **живи, наче на землі рай.**

Знайшла для читачів журналу
Галина ВОЛЧЕНКОВА

АЛГОРИТМ ЖІНОЧОСТІ

Анатолій Качинський, завідувач відділом безпеки життєдіяльності людини, суспільства та довкілля Національного інституту стратегічних досліджень відповідає на запитання Ольги Виговської, головного редактора журналу, яка пропонує сприймати їх як жарт.

— Що Ви відчуваєте як чоловік, у котрого дружина — директор школи?

— Почнемо з позитивного: насамперед, — її високий інтелект. Потім не забуватимемо, що директор школи — це господарник. Усі ці якості миттєво переносяться на сім'ю. І в цьому, водночас, криється й негативна сторона, оскільки повертаючись зі школи, дружина, не переключаючись, починає керувати і в сім'ї, зберігаючи той же тон і підхід.

— Тож Ви вважаєте, що директору бракує переключення?

— Безумовно, бракує. Навіть удома дружина не може відволіктися від шкільних проблем — нескінченні дзвінки, телефонні розмови з учителями. Фактично, вона і вдома продовжує працювати. Виходу з такої ситуації не бачу. Безумовно, посада директора накладає відбиток і на сім'ю, і на здоров'я.

— Інакше кажучи, сім'я страждає від цього?

— Так, якоюсь мірою.

— Скажіть, будь ласка, скільки у Вашої дружини, як у директора, вільного часу?

— Його практично немає. Їй доводиться і в субо-

ту їздити, і в неділю. За рахунок свого власного часу у її підвожу.

— Тобто, Ви теж допомагаєте освіті, як водій своєї дружини?!

— Практично.

— А скільки часу витрачаєте на школу Ви, як водій?

— Прикинемо: у середньому 3–4 рази на тиждень по 3 години на дорогу. Коли вона їде зі мною, то зберігає емоційний заряд, приходиться на урок у хорошій фізичній формі.

— Які риси притаманні жінці-директору?

— У цей перехідний період наші жінки-директори стали набувати чоловічих рис і втрачати жіночі. Пам'ятаєте, — вся сила жінки в її слабкості. А слабкості вже немає. Жінки стали сильні, вольові. Добре, коли б, принаймі на рівні сім'ї, жінки-директори проявляли слабкість. Мене влаштовувало б, якби жінка була вдома.

— А Ви змогли б забезпечити сім'ю матеріально?

— Ні. При зарплаті на моїй посаді, безумовно, ні.

— Я Вас дуже прошу, як науковця, як доктора наук, спробуйте побудувати алго-

ритм, як за цих умов жінці-директору зберегти слабкість.

По-перше, необхідно, щоб держава більше приділяла уваги директорам і взагалі педагогам, надавала їм фінансову та матеріальну підтримку. До того ж, суспільству вже пора реально повернутися обличчям до проблем школи.

Рідним та близьким слід ставитися з терпінням і розумінням до того, що у жінки-директора бракує часу на вирішення проблем сім'ї, дітей. Суспільству треба згадати, що вчитель — це людина з великої букви.

Час довів: наша освіта, яку ми успадкували від Радянського Союзу, була найкращою у світі. Старі кадри, які ще працюють у школі, — дуже висококваліфіковані; їх треба берегти, турбуватися, щоб традиції передалися новим педагогам. Освіта, знання — це стратегічний ресурс. Ми його сьогодні просто розтринькуємо. Я вважаю, що педагоги повинні нести відповідальність за підрастаюче покоління, а держава повинна відповідно матеріально їх підтримувати.

Оскільки держава ще не скоро зможе реально віддати належне і знанням, і кваліфікації наших вчителів, то оцінити їх належним чином повинно суспільство. Насамперед, не перекладати виховання дітей, зокрема “важких”, на школу. В нових умовах школа повинна, перш за все, навчати, а вже потім — виховувати. А чимало батьків, з огляду на нинішні непрості часи, орієнтують своїх дітей на те, що їх виховуватиме школа, й самоусуваються від цього.

Наші ювіляри

Кінець 2001 року став ювілейним для членів редакційної ради нашого журналу: **Олени Іванівни ЧИНОК**, директора приватної гімназії “Гармонія” та **Сергія Дмитровича МАКСИМЕНКА**, директора Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України. Сергія Дмитровича вирізняє глибина людської мудрості, прощення, він кожному дає можливість бути собою. Олена Іванівна – представниця красивих і розумних жінок, сильних і сміливих людей.

Редакція і члени редакційної ради журналу вітають знаних в Україні, славетних освітянських керівників із червоними числами їхнього особистого календаря – **50 та 60...**

Засвідчуємо:
*Ви досягли Олімпу
і він радий бачити Вас
там завжди.*

Бажаємо:
*в час дисгармонії –
гармонії у житті.
Наснаги, мудрості й
краси! Здоров'я Вам!
Подальших творчих
злетів, шановні,
любі, дорогі!*

ПОБАЖАННЯ ЧИТАЧАМ ЖУРНАЛУ

Побажаю *здоров'я* освітянам, тому що без здоров'я вирішити всі проблеми, які стоять нині перед школою, практично неможливо. Оскільки 85% директорів – це жінки, то побажаємо їм *кохання*. Всьому світу відомо, що українські жінки – найв-

родливіші. Побажаємо, щоб незважаючи на перехідний період, який примушує їх бути мужніми й сильними, вони *залишалися жіночними, проявляли притаманну жінці слабкість, більше уваги приділяли своїм чоловікам і сім'ї*.

Хлопці, треба працювати так, як працює нормальний господар у своєму селі в своїй оселі. Якщо господар бачить – трошки хата перекосилась, то що Він робить? По-перше, Він виводить фундамент, по-друге, виводить дах, кришу, як у нас на Сумщині кажуть, а тоді хату оббиває дошками, або обкладає цеглою. Ось так. Ми ж розуміємо, що ми вибудуємо новий дім освітянської нашої споруди. І ми розуміємо, що і проблем у нас більше ніж достатньо, та й коштів не вистачає, але ж якщо ми зробимо міцний фундамент і перекриваємо

дах, щоб він не тік під дощами, то наші дітки будуть виходити зрілими, спокійними, творчими і оце є ота основа громадянського суспільства, демократичного і добробутного.

Сам же я *низько вклоняюся простому вчителю*. Низько вклоняюся своїй учительці Матрьоні Ільїнічній, яка вже старенька, але раз і назавжди дала нам путівку в життя. І ми ніколи її не забудемо. За нею стоять сотні дітей, яким вона дає цю путівочку. Вони стануть державотворцями, вони стануть великими, бо вони “інфіковані” ідеалом.

Бажаю освітянам оптимізму, бадьорості та здоров'я.

Оптимізму, бо так чи інакше, освіта розвиватиметься. Такого ще не було в історії людства, щоб освіта вмирала. Освіта розвиватиметься, і від нас насамперед залежить, як ми спрямуємо цей розвиток.

Бадьорості, щоб із гарним настроєм йти на роботу, і з гарним настроєм з неї повертатися.

Здоров'я, тому що без здоров'я ми нічого не зробимо. Усім веселих свят і всього найкращого у цьому житті. Вірити в те, що ми зробимо для нашої держави найкращу освіту.

2002 рік – рік розуму і прагматизму. Для нас він визначальний, тому що у березні ми вибираємо новий склад Верховної Ради. Попередній досвід свідчить, що дуже багато процесів у нас

**Анатолій
КАЧИНСЬКИЙ,**

завідувач відділом
Національного
інституту
стратегічних
досліджень.

**Віктор
АНДРУЩЕНКО,**

директор Інституту
вищої освіти АПН
України.

**Григорій
НАУМЕНКО,**

заступник
державного
секретаря МОН
України.

**Микола
ДМИТРИЧЕНКО,**

начальник
Департаменту вищої
освіти МОН
України.

відбувається дуже повільно, а певні питання зовсім не вирішуються.

Для нас, громадян, працівників освіти цей вибір буде дуже відповідальним. Я

Я сам з учительської сім'ї, у мене батько й матір працювали вчителями. Батько вже покійний, мати нині на пенсії. Тому, перш за все, скажу про цьогорічну вихову подію в житті освітян – Другий Всеукраїнський з'їзд.

Відбулась подія, яка, перш за все, привернула увагу суспільства і керівництва нашої держави до освітянських проблем.

Щоб наша співпраця з Вами не перервалась у часі, повідомляємо, що **передплата** на журнал "Директор школи, ліцею, гімназії" **не закінчується ніколи!** Наш журнал Ви можете передплатити не пізніше 10 числа будь-якого місяця, що передує виходу журналу, а саме:

- 10 січня – **перший** номер;
- 10 березня – **другий** номер;
- 10 травня – **третій** номер;
- 10 липня – **четвертий** номер;
- 10 вересня – **п'ятий** номер;
- 10 листопада – **шостий** номер.

До зустрічі, шановні читачі, співпрацюймо разом! Творімо наше Життя, нашу Школу, нашу Державу!

звертаюсь до всіх освітян, через Ваш журнал, щоб до цього вибору віднеслися свідомо, з розумінням того, що цей вибір – це наше майбутнє.

Я впевнений, що і програма "Вчитель", і концепція 12-річної освіти, і ті спільні заходи, які ми відпрацювали разом з Академією педагогічних наук – все це направлено на те, щоб, перш за все, реформувати не тільки саму загальноосвітню школу, а й підготовку вчителя. По-новому треба підійти до підготовки вчителя. По-новому треба підійти до підготовки вчителя для загальноосвітньої школи. Мається на увазі, що і реформа системи оцінки знань, і сам 12-річний термін освіти, і комп'ютеризація ... особливо сільських шкіл, все це потребує оновлення підготовки вчителів.

Всі реформи, які пов'язані з загальноосвітньою школою, перш за все, залежать від вищої педагогічної освіти. Зараз в країні йде планова робота для реалізації завдань, які були накреслені Другим Всеукраїнським з'їздом педагогічних працівників. Тому всім освітянам, перш за все, вчителям загальноосвітніх шкіл, директорам: наснаги, терпіння, щоб працювати в таких складних умовах і виконувати ті завдання, які прийняв Другий Всеукраїнський з'їзд. **Сімейного щастя, благополуччя, та всього Вам найкращого!**

ВІД РЕДАКЦІЇ

Міжнародні та Всеукраїнські

СЕМІНАРИ ТА КОНФЕРЕНЦІЇ В 2002 РОЦІ

№ п/п	Назва заходу	Навчальний заклад (установа), відповідальний за проведення (адреса, телефон)	Місце та термін проведення
1	Симпозіум: <i>"Проблеми розвитку післядипломної освіти в сучасному суспільстві"</i>	Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України, 04051 м Київ, вул. Артема, 52-в, тел.: 211-19-65	Квітень 2002 р. м. Київ, Академія педагогічних наук України
2	Всеукраїнська науково-практична конференція: <i>"Управління якістю професійної освіти"</i>	Донецький Інститут Післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників, 340101, м. Донецьк, вул. Куйбишева, 31. Центральний Інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України, 04053, м. Київ, вул. Артема, 52-А, тел.: 211-39-65. Українська Інженерно-педагогічна академія, 310003, м. Харків, вул. Університетська, 16.	Червень 2002 р. м. Донецьк, Донецький інститут післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників
3	Всеукраїнська науково-практична конференція <i>"Управління закладами освіти в сучасних умовах"</i>	Центральний Інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України, адреса: м. Київ, вул. Артема 52-А, тел.: 211-39-65	Друга декада жовтня 2002 року, Південноукраїнський інститут післядипломної педагогічної освіти
4	Всеукраїнська науково-практична конференція: <i>"Основна та післядипломна вища освіта як єдиний освітній простір особистості"</i>	Центральний Інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України, адреса: м Київ, вул. Артема 52-А, тел.: 211-39-65	Вересень 2002 р. м. Київ, Слов'янський педагогічний університет
5	Міжнародна науково-практична конференція: <i>"Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики викладання трудового навчання і креслення"</i>	Вінницький ОІГПО	Травень
6	Міжнародна науково-практична конференція: <i>"Комунікативне викладання англійської мови за участю волонтерів Корпусу Миру"</i>	Вінницький ОІГПО	Травень
7	Міжнародна науково-практична конференція: <i>"Будова та еволюція Галактики"</i>	Київський ОІГПО (спільно з Українською астрономічною асоціацією)	Травень
8	Міжнародний науково-практичний семінар: <i>"А.С.Макаренко і світова педагогіка"</i>	Полтавський ОІГПО	9-11 квітня

Директор школи, ліцею, гімназії № 5-6/2001

**РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР
МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИХ РЕСУРСІВ ТА МАРКЕТИНГУ**
Пропонує товари для середніх навчальних закладів

1. Тканини, швейні вироби, постільна білизна
2. Посуд: емальований, алюмінієвий, н/сталь
3. Посуд фарфоровий, скляний
4. Столові прибори. Вироби з пластмас

ВІДДІЛ ОПТОВО-РОЗН. ТОРГІВЛІ

Тел.: (044) 483-21-13, 488-09-83

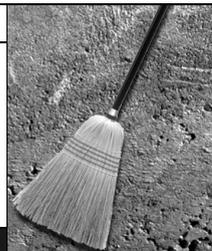

БУДМАТЕРІАЛИ

1. Скло віконне
2. Сантехнічні вироби (унітази, умивальники)
3. Крани, крани-змішувачі
4. Мітли, віники, держак до лопат
5. Цемент, гіпс, крейда, фанера, ДСП, ДВП, рубероїд

ВІДДІЛ БУДМАТЕРІАЛІВ

Тел.: (044) 417-66-23, 417-01-98

ХІМІЧНІ ТОВАРИ

1. Фарби масляні в асорт.
2. Вапно хлороване, сода кальцинована, нафтобітум тв.
3. Товари побутової хімії (миючі, чистючі, мило)
4. Резино-техніка (рукава для поливу, автошини в асорт.)

ВІДДІЛ ХІМІЇ

Тел.: (044) 417-60-64, 417-60-76

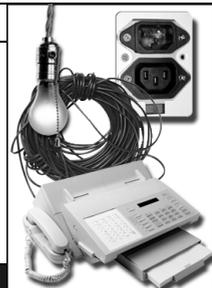

ЕЛЕКТРОТОВАРИ

1. Лампи (накалювання, люмінесцентні, ртутні)
2. Світильники з лампами накалювання (НСП, НПО, НСР)
3. Світильники люмінесцентні 2x20, 1x40, 2x40
4. Вимикачі, розетки, прожектори, автомати всіх видів
5. Телефонні апарати, лічильники енергії, води
6. Кабель, дріт

ЕЛЕКТРОВІДДІЛ

Тел.: (044) 417-64-92, 417-75-98

ОБЛАДНАННЯ

1. Електрорадіатори, вентиля, задвижки, крани в асорт.
2. Замки врізні, накладні, навесні в асорт.
3. Обладнання для їдалень, столових
4. Абразивний, столярний, слюсарний, авто- інструмент
5. Електропаяльники, електроінструмент
6. Кісті малярні в асорт., граблі, лопати, скребки в асорт.
7. Вогнегасники, тиски слюсарні чугунні, краскопульт

ВІДДІЛ ОБЛАДНАННЯ

Тел.: (044) 417-45-61, 417-66-18

ГАРАНТОВАНА ДОСТАВКА. НАЙНИЖЧІ ЦІНИ!

Пропонуємо транспорт в найом.

**Тел.: (044) 417-62-28,
417-62-22**

Факс: (044) 463-68-82

ЗАКРИТЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО

"ЗАВОД ОФІСНИХ ТА СПЕЦІАЛЬНИХ МЕБЛІВ"

Засноване у 1946 році підприємство зберігає свої традиції і спеціалізується на виробництві меблів для навчальних закладів різного рівня та профілю, обладнання для лабораторій, готельних, офісних і бібліотечних меблів, а також на виробництві різних столярних виробів та дверних блоків.

Сьогодні підприємство виробляє **високоякісні конкурентоспроможні меблі з натуральних матеріалів та оригінальних конструкцій.**

Марку нашого підприємства знають не тільки в багатьох містах України, але й за її межами.

Комплект шаф для кабінету

Оптимальне робоче місце - ефективно і надійно

Комплект столів для керівника

Комплект меблів для лабораторії

Комплексні робочі місця для вчительської кімнати

Для надання професійної допомоги замовникам працює дизайнерська група, яка проектує меблі під конкретне приміщення, та монтажна бригада, яка монтує вироби у замовника.

Гігієнічний висновок державної санітарно-гігієнічної експертизи на вітчизняну продукцію № 5.04.03\2265 від 11.07.2000 р.

Україна 03142, м.Київ, бульвар Академіка Вернадського, 24
тел: (044) 444-31-63, 444-14-36, 444-25-75,
Факс: (044) 444-81-18, 444-32-19.

МЕБЛІ

ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ОСВИТИ

Металокаркас виробів має порошкове покриття.

Частини із ламінованої ДСП класу Е1 кромковані стійкою до механічних ушкоджень стрічкою АВС 0,45 мм.

Меблі сертифіковані "УКРГПРОМЕБЛІ" та мають гігієнічний висновок СЕС.

Можливе виготовлення на замовлення.

Доставка та монтаж в межах м.Києва безкоштовні.

Знижки постійним клієнтам.

м. Київ-175, а/я 145, Харківське шосе, 53 2-ий поверх.

тел/факс: 562-64-08
562-64-10
(044) 562-64-12
563-16-99
563-17-99
563-18-99

brik@fm.com.ua

НАЙКРАЩЕ СПІВВІДНОШЕННЯ ЦІНИ ТА ЯКОСТІ!

ШКІЛЬНА ФОРМА

Комплектуємо класи, школи-інтернати, районні відділи освіти

Спортивні костюми, куртки, трикотаж, взуття

Звертайтесь:
ТОВ Сенсор Лепром
тел.: (044) 220-56-63,
тел./факс: (044) 220-5627

Підписано до друку 25.12.2001.
Формат 70x100 1/16. Папір офсетний. 14 умов. друк. арк.
Передвидавнича підготовка: О.С.Виговський
Друк: Акціонерне товариство «Книга»

*Журнал рекомендовано до друку
Вченою радою Національного педагогічного університету
ім. М.П.Драгоманова
(протокол № 4 від 25.11.2001 р.)*

УМОВИ ПУБЛІКАЦІЇ В ЖУРНАЛІ «ДИРЕКТОР ШКОЛИ, ЛІЦЕЮ, ГІМНАЗІЇ»

1. Статті мають бути написані спеціально для часопису «Директор школи, ліцею, гімназії» (ніде раніше не друкуються і не надіслані до інших видань) і відповідати вимогам ВАКУ до наукових праць.

2. Редакція лишає за собою право скорочувати, редагувати статті, а також вносити зміни в назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування несуть відповідальність автори.

4. Вимоги до оформлення статей — Статті приймаються у вигляді файлів текстового редактора MS Word for Windows (версій 6.0/95, 97 чи 2000) електронною поштою або на дискетах 3,5".

Електронна пошта редакції: **director@oldbank.com**

— Файли обов'язково мають супроводжуватися роздруковкою.

— Обсяг матеріалів не повинен перевищувати 24 000 знаків, чи 0,6 др. арк. (близько 12 — 13 машинописних сторінок через два інтервали, включаючи таблиці, графіки і малюнки).

— Дискети, рукописи, малюнки, фотографії та інші матеріали, надіслані до редакції, не повертаються.

— Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжуватися:

а) авторською довідкою за наведеною нижче формою (підписується всіма авторами);
б) стислою анотацією.

5. Статті мають бути надіслані на адресу редакції: 01033, м. Київ, а/с 116.

Форма авторської довідки:

1. Назва статті.
2. Адреса для листування, телефон, факс і електронна пошта для контакту.
3. Прізвище, ім'я, по батькові.
4. Учений ступінь, учене звання.
5. Місце роботи.
6. Посада.
7. Фото.

Повний або частковий передрук матеріалів журналу «Директор школи, ліцею, гімназії» можливий лише за письмової згоди редакції.